

”Yhä yritän selvitä” - Koulukiusattujen tarinalliset selviytymispolut

Anna Vilhelmiina Perälä

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu –tutkielma

Tammikuu 2012

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty
Valtiotieteellinen tiedekunta

Laitos – Institution – Department
Sosiaalitieteiden laitos

Tekijä – Författare – Author
Perälä, Anna Vilhelmiina

Työn nimi – Arbetets titel – Title
”Yhä yritän selviytyä”- Koulukiusattujen tarinalliset selviytymispolut

Oppiaine – Läroämne – Subject
Sosiaalityö

Työn laji – Arbetets art – Level

Aika – Datum – Month and year

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages

Pro gradu

01/2012

94+1

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Koulukiusaamiseen on Suomessa alettu suhtautua vakavana sosiaalisena ongelmana. Koulukiusaamisen valittiin tutkimusaiheeksi, koska se yhdistää mielenkiintoisella tavalla kiinnostuksen koulun sosiaalityötä kohtaan sekä ajankohtaisen aiheen, jota ei ollut tutkittu sosiaalityön näkökulmasta aiemmin. Tämän pro gradu -tutkielman tarkoitus on tarkastella koulukiusaamista sosiaalisena ilmiönä sekä kartoittaa kiusatun selviytymiskeinoja ja -polkuja. Tutkielmassa tuodaan uusi näkökulma kiusaamistutkimukseen käyttämällä narratiivisia tutkimusmenetelmiä ja tutkimalla kiusaamisesta selviytymistä, jota Suomessa ei ole tutkittu. Tutkielman tietoteoreettinen lähestymistapa on synteesi narratiivisuudesta ja sosiaalisesta konstruktivismista. Teoreettisena lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan sosiaalialan tietoa voidaan luoda narratiivisesti tutkimalla.

Aiempaan tutkimukseen kiusaamisesta perehdytään monelta suunnalta. Kiusaamista ilmiönä esittelevien tutkimusten lisäksi kuvailaan kiusaamisen selviytymistutkimusta. Aihe kytketään sosiaalityöhön koulunkuraattorin työn esittelyllä ja referoimalla aiempia tuloksia, joiden mukaan kiusaaminen on sosiaalinen ja vuorovaikutuksellinen ilmiö. Tärkein yksittäinen lähde ja inspiraatio tutkielmalle on Päivi Hamaruksen väitöskirja Koulukiusaaminen ilmiönä.

Aineisto koostuu 41:stä koulukiusatun kirjoittamasta tarinasta. tarinat on koottu vuosina 2010–2011 lähettämällä kirjoituspyyntöjä lehtiin ja Internetin keskustelupalstoille. Tarinoissa kiusatut kertovat vapaasti kiusaamisestaan ja siitä selviytymisestä tarinan muodossa. Kiusatut ovat olleet kirjoittamishetkellä 14–67-vuotiaita, kuusi aineiston kertojista on miespuolisia ja loput ovat naisia.

Tutkimuskysymykset ovat: millainen on koulukiusatun tarina ja millaisia selviytymispolkuja tarinoilla luodaan? Ensimmäiseen kysymykseen on etsitty vastauksia erittelemällä kiusattujen esiin nostamia teemoja kategoris-sisällöllisellä luvutavalla. Tarinoiden osia teemoiteltiin muun muassa selviytymiskeinojen ja seurausten perusteella. Tuloksissa aiempiin tutkimuksiin verrattuna mielenkiintoisina piirteinä nousevat kuvaukset kiusaamisen sosiaalisesta luonteesta, sen negatiiviset seuraukset ihmisuhteille yleensä sekä seksuaalisuudelle, ja aikuisten ristiriitaiset roolit tarinoissa luotettavina tai lisäongelmia tuovina henkilöinä. Lisäksi löytyneet selviytymiskeinot jaettiin ongelma- ja tunnekeskeisiin. Tunteisiin liittyvät keinot olivat joko hyödyllisiä tai haitallisia. Mikään keinoista ei ollut aina tehokas eli keinojen toimivuus riippuu paljolti ympäristökijöistä. Narratiivisen analyysin toisessa vaiheessa tarinat luettiin kokonaisuuksina ja niistä etsittiin vastauksia kysymykseen, millaisia selviytymispolkuja tarinoista löytyy. Kokonaishahmon perusteella tyypiteltiin viisi toisistaan eroavaa selviytymispolkua: taipumattomat, yksinjäätetyt, pelastetut, pärjääjät ja voimaantujat. Polut erosivat toisistaan etenkin siinä, oliko tarinalla onnellinen loppu, millaiset seuraukset kiusaamisesta jäivät ja oliko kiusattu saanut apua tai tukea sosiaaliselta ympäristöltään. Yksinjäätettyjen polku osoittautui negatiivisimmaksi vaihtoehdoksi, ja siihen liittyi koulu yhteisöstä eristäminen, epäonnistuneet selviytymisyriytykset, vakavat pitkäaikaiset seuraukset ja vähäinen sosiaalinen tuki kiusaamisen aikana. Itsetunto osoittautui suojaavaksi tekijäksi ja auttoi taipumattomien selviytymispolulle, jossa kiusaamisesta ei juuri jäänyt seurauksia.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että narratiivisilla menetelmillä voidaan löytää laajasti tutkitusta ilmiöstä vielä uusia näkökulmia. Tulosten perusteella kiusatut tarvitsevat kiusaamisen aikana, mutta myös sen jälkeen, psykososiaalista tukea koulun henkilöstöltä, jotta he selviytyisivät kiusaamisesta ehjempinä. Pelkkä kiusaamisenvastainen ohjelma ja interventiot eivät poista kiusaamisen negatiivisia seurauksia. Intervention jälkeen tulisi keskittyä kiusatun voimavarojen tunnistamiseen, jotta hän pääsisi voimaantumisen selviytymispolulle eli löytäisi tapahtuneesta aineksia vahvemmalle itsetunnolle ja uskoa selviytymiseensä. Narratiiviset menetelmät ovat kokeilemisen arvoisia käytännön työssä, kertoi kiusattu koulussa tarinansa sitten kirjoittamalla, piirtämällä tai vaikka laulamalla.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

Koulukiusaaminen, selviytyminen, narratiivisuus, tarina.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KOULUKIUSAAMINEN	6
2.1	Kiusaaminen käsitteenä	6
2.2	Yleistä	9
2.3	Sosiaalinen ilmiö	15
2.4	Seuraukset	17
2.5	Selviytyminen	19
2.6	Koulun sosiaalityö	26
3	NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA	29
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	37
4.1	Tutkimuskysymykset	37
4.2	Aineisto	37
4.3	Tutkimusetiikka	40
4.4	Analyysi	44
5	TULOKSET – LÖYTÖJÄ JA OIVALLUKSIA	49
5.1	Kiusaaminen tarinoissa	49
5.2	Seuraukset	53
5.3	Selviytymiskeinot tarinoissa	56
5.3.1	Ongelmanratkaisukeskeiset selviytymiskeinot	58
5.3.1.1	Kertominen	58
5.3.1.2	Muuttuminen	61
5.3.1.3	Puolustautuminen	62
5.3.1.4	Sopeutuminen/miellyttäminen	63
5.3.2	Tunnekeskeiset selviytymiskeinot	63
5.3.2.1	Suojelevat keinot	63
5.3.2.2	Haitalliset keinot	66
5.4	Selviytymispolut	67
5.4.1	Taipumattomat: ”– –en taivu heidän edessään”	68
5.4.2	Yksinjätetyt: ”– – ei vaan mitenkään voinut käsittää mikä vika minussa oli.”	71
5.4.3	Pelastetut- ”Olen ikuisesti kiitollinen tälle opettajalle”	73
5.4.4	Pärjääjät ja karkaajat – ”Päätin, että ei tarvitsisi olla luusereiden suosiossa”	75
5.4.5	Voimaantujat – ”Kiusaamisen seurauksena olen kasvanut vahvemmaksi”	77
6	LOPPUJA	79
6.1	Pohdinta	79
6.2	Oma selviytymispolku	85
	Lähteet	89
	Liitteet	95

1 JOHDANTO

Pro gradu – tutkielmani kertoo tarinaa koulukiusaamisesta ja siitä selviytymisestä. Tutkimusote kiusaamisteemaan on narratiivinen. Aineistoni koostuu koulukiusattujen kirjallisista tarinoista. Tarinat käsittelevät monitahoisesti henkilön omaa kokemusta kiusaamisesta ja siitä selviytymistä. Kirjoitukset keräsin kirjoituspyynnöllä, jota levitin Internetfoorumien ja maakuntalehtien kautta. Mutta miten päädyin tähän aiheeseen ja kerronnallisuuden hyödyntämiseen?

Tähänastinen työkokemukseni perustuu lastensuojelun harjoitteluun ja kolmeen puolen vuoden jaksoon Pelastakaa lapset ry:n sosiaalityöntekijänä, joten lähdin hakemaan pro graduni aihetta koskien lasten ja nuorten sosiaalityötä. Kandidaatin työssäni tein kirjallisuuskatsauksen kouluhyvinvointiin ja koulun sosiaalityöhön (Perälä 2011), ja perehdyin siten laajasti koululaisten hyvin- ja pahoinvointiin, myös koulukiusaamiseen. Lisäksi keväällä 2010 suoritin käytäntötutkimusharjoittelun eräässä yhtenäiskoulussa, jossa toteutin käytäntötutkimuksen liittyen koulun 7-luokkalaisten hyvinvointiin (Perälä 2010). Omalta kokemuspohjaltani ja työkokemukseni perusteella aloin harkitsemaan aiheeksi koulukiusaamista, joka on useissa kouluissa ammattilaisten kannalta yksi vaativimmista lasten ja nuorten sosiaalisia suhteita koskevista ongelmista. Minua toki kiinnostaa koulujen sosiaalityö yleisemminkin, mutta tämä tuntui sopivalta rajaukselta. Tämän pohdinnan kautta tutkielmani aihe alkoi kiteytyä: teen tutkielmani koulukiusaamisesta ja otan näkökulmaksi kiusattujen omat [selviytymis]tarinat. Mielestäni löysin tavan toteuttaa tutkielman empirisen analyysin kiinnostavasta ja tuoreesta näkökulmasta käsin.

Kiusaaminen on ollut useasti esillä mediassa 2009–2010. Itseäni huolestuttaa tieto, että usealla nuorella ei ole ketään kenelle purkaa ahdistusta ja tunteitaan kiusatuksi tulemisesta. Suomen koulujärjestelmä ei tue koulussa viihtymistä ja kouluhyvinvointia (Perälä 2011). Tilaa ja aikaa opettajien kanssa keskusteluun ei ole sisäänrakennettu etenkin yläkoulun puolelle, ja kouluterveydenhoidossa käytössä jo olevat säännölliset ”kouluuntulotarkastukset” ovat koulukuraattoreille vielä utopiaa. Oppilashuollon

resurssit ovat mielestäni niukat ja aikaa menee paljon lastensuojelullisiin toimenpiteisiin yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin luomisen sijaan.

Keväällä 2010 suoritin harjoittelun koulussa kuraattorin alaisuudessa ja tutustun koulukuraattorin työhön, kiusaamisselvittelyihin ja yleisemminkin yhtenäiskoulun arkeen seuraamalla tunteja ja luokkien vuorovaikutusta. Kävin henkilökunnan mukana kiusaamisenvastaisen KiVa-ohjelman koulutuksessa ja tein kyselytutkimuksen kouluhyvinvoinnista käytäntötutkimus-kurssille (Perälä 2010). Jo ennen tätä harjoittelua olin valinnut gradun aiheen, mutta se vahvisti ajatuksiani tutkielman suunnasta ja avasi käytännön ja opettajien näkökulmaa koulukiusaamiseen.

Tutkimuskysymykseni ovat: millainen on koulukiusatun tarina? Millaisia selviytymispolkuja tarinoilla luodaan? Lisäksi aineiston analysoinnin myötä valitsin, että haluan lisäksi kuvata kiusaamisilmiötä kertojen näkökulmasta. Aloittaessani tutkielmantekoa en halunnut jäädä kiinni tiukkaan teoreettiseen viitekehykseen, sillä halusin antaa tilaa myös mahdollisesti aineiston myötä nouseville teoreettisille oivalluksille, joten itse analyysi on osin induktiivista osin abduktiivista.

Seuraavassa avaan omaa tutkijapositioniani omista kokemuksistani lähtien mahdollisimman läpinäkyväksi. Minulla on omia kokemuksia kiusattuna olemisesta. Vasta tutkielman teon myötä yhdistin ala-asteen kokemukseni yhdeksi kiusaamisen lajiksi. Olin melko eristetty lapsi ja yksinäinen aina silloin, kun niin sanotut ystävät eivät halunneet viettää kanssani aikaa, kuitenkin suoraan nimittely oli harvinaista. Yläasteella jo itsekin tunnistin olevani kiusattu, kiusaamista tosin ei jatkunut kuin puolisen vuotta, sillä se loppui kun sain uusia ystäviä. En koe kiusaamisen vahvistaneen minua, mutta sen jälkeinen pelosta vapautuminen ja oman itsen löytäminen ovat luoneet minusta ihmisen, joka tänään olen. Myönnän, että minulla on ajoittain kovat asenteet kiusaajia kohtaan. Omilla kokemuksillani saattaa olla vaikutusta siihen, miten tulkiten muiden kiusattujen tarinoita, mutta toivon ennen kaikkea siitä olevan hyötyä. Kaikkien tarinat eivät ole samanlaisia, ja toivon myös löytäväni eroja eri tarinoiden väliltä. Suurin vaikutus omalla taustallani saattaa olla joidenkin kiusaamiseen liittyvien toimintatapojen tuntemisessa. Analyysin teon aikana havaitsin sekä eroja että yhteneväisyyksiä oman ja muiden tarinoiden välillä, ja tiedostan, ettei

samankaltainenkaan tarina koskaan ole identtinen muiden kanssa. Jokainen tuo oman minuutensa ja identiteettinsä tarinaansa.

Kiinnostukseni tutkia kiusaamista juontaa siis osittain omaan kokemuksiini kiusaamisesta ja koulusta sosiaalisena ympäristönä. Nykyään kuitenkin nähdään, että tutkittava aihe voi olla myös tutkijalle tuttu ja koettu, ja etäisyyttä voi tuoda menetelmien ja käsitteellistämisen kautta (Eskola ja Suoranta 1999, 35). Viime aikojen kouluampumisten jälkeen kiusaaminen on ajankohtainen aihe, koska ampujien on väitetty olleen koulukiusattuja, mutta samalla kiusaaminen on tuotu esiin melko negatiivisella tavalla, joka osittain myös syyllistää kiusattuja. Toisaalta kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma KiVa-koulu (<http://www.kivakoulu.fi/>) on saanut myös laajaa medianäkyvyyttä viime vuosina.

Tutkin siis aihetta kiusattujen tarinoiden kautta ja etsin heidän vahvuuksiaan ja selviytymiskeinojaan, mutta myös nimeän ongelmia kiusaamiseen puuttumisessa. Koska aineisto on niin rikas, ammennan siitä lisäksi jonkin verran ilmiön yleisluonteista kuvausta ja vertaan sitä aiempaan tutkimustietoon. Koen hedelmälliseksi nimenomaan narratiivisesta näkökulmasta lähtemisen, jossa annetaan kiusatuille itselleen ääni. Riessman (1993, 8) tosin toteaa, että äänen antaminen toisille on mahdotonta, mutta tutkija voi kuunnella ja tulkita tätä ääntä.

Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa on myös minulle tärkeä. Ennakko-oletukseni mukaan tyttöjen kiusaaminen on usein eristämistä ja piikittelyä eli käytöstä, jota on vaikea todistaa tai muuttaa. Minulla on tunne, että tällainen kiusaaminen on hyvin näkymätöntä koulun henkilökunnalle. Tällainen kuva aineistosta välittyikin, mutta koska vain harva mies kirjoitti kokemuksistaan, en voinut käyttää sukupuolista tutkimusotetta kiusaamisen ja selviytymiskeinojen vertailuun miesten ja naisten välillä.

Tavoitteenani on löytää vastauksia tutkimuskysymyksiini löytämällä analyysin kautta uudenlainen synteesi eri tarinoista löytyvistä selviytymistavoista. Hamarus (2006, 40) kuvaa tulkinnan prosessia siten, että tulkinnoille löytyy perustelua teoriasta, mutta ne myös luovat uutta ymmärrystä. Pyrin myös kuvailevaan tutkimukseen, jossa tarkkailen selviytymisen, seurausten ja sosiaalisen virtaa tarinoissa. Sosiaalityön tutkimusta

tutkielmastani tekee myös tutkittavien oman äänen kuuluville saaminen ja heidän tarinoidensa ja selviytymisstrategioidensa esiintuominen.

Teoriaosuudessa tarkastelen koulukiusaamista, selviytymistä, koulun sosiaalityötä ja nuorten hyvinvointia aiemman tutkimuksen valossa omaan aiheeseeni kytkeytyen. Suomessa on jonkin verran tutkittu koulukiusaamista, joka ilmiönä ei ole missään nimessä uusi ja poikkeuksellinen. Kuitenkin suurin osa tutkimuksista on väitöskirjatasoisia tutkimuksia muun muassa kasvatustieteessä, ja sosiaalityön näkökulma on jäänyt syrjään. Samoin saattaa käydä käytännön työssä moniammatillisessa oppilashuoltoryhmässä koulun sosiaalityölle. Toisin sanoen kvalitatiiviselle, sosiaalisesta näkökulmasta tehtävälle kiusaamistutkimukselle on vielä tilaa tutkimuskentällä. Miellän koulujen sosiaalityön pitkälti oppilaiden sosiaalisten suhteiden ongelmia ratkovaksi työksi. Mielestäni työhön kuuluu myös kehittäminen ja resurssien vaatiminen, tietynlainen ideaalilanteeseen pyrkiminen.

Aiempaa kvantitatiiviseen keskittyntä kiusaamisen tutkimusta on kritisoitu lasten äänen menettämisestä ja sen myötä erilaisten uusien näkökulmien piiloon jäämisestä (Bosacki ym. 2006). Laadulliseen tutkimukseen siirtymisen puolesta on argumentoitu myös perustellen sillä, että voidaan kehittää tehokkaampia interventiomenetelmiä ja ymmärtää ilmiötä syvemmin (Torrance 2000). Kvalitatiivisten menetelmien käyttöä on perusteltu selviytymistutkimuksessa siten, että vastaajan on mahdollista kertoa selviytymisestä tietyssä kontekstissa säilyttäen yhteyden kokemuksen ja kontekstin välillä, kun kvantitatiivisessa tutkimuksessa on usein valmiit vaihtoehdot. (Tenenbaum ym. 2011.)

Tutkielmani voidaan nähdä täydentävän suomalaista kiusaamistutkimusta tuomalla esiin kiusattujen omat tarinat tulkittuna sosiaalityön perspektiivistä käsin. Tarinoissa minua tutkimuskysymyksen perusteella kiinnostaa läpi yleisemmän kiusaamistarinan rakentuva selviytymisen tarina. Koen, että yksilöiden kertomuksilla voi olla myös laajempaa merkitystä kiusaamisen ymmärtämisenä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetuksi ilmiöksi. Ihmiset tapaavat käsitellä kokemuksia narratiivisesti, etenkin kun siihen liittyy särö ideaalin ja toden tai itsen ja yhteisön välillä, mutta tarinat voivat kertoa myös sosiaalisesta maailmasta, sillä kulttuuri kuultaa yksilön puheesta läpi (Riessman 1993, 3, 5).

Tämän tutkielman lähtökohtana on antaa kiusatuille itselleen mahdollisuus kertoa tarinansa ja tulkita niiden sisältöä eri keinoin. Analyysissäni keskityn tutkimaan kirjoitusten teemoja, selviytymiskeinoja ja selviytymispolkuja. Sidon tutkielmani aiheen koulun sosiaalityöhön ja esittelen siihen liittyvää tutkimusta. Tutkielman ensisijainen tavoite siis on tuottaa tietoa kiusattujen kokemuksista, tilanteen ratkaisusta sekä kiusatun selviytymisestä. Lisäksi haluan herätellä koulumaailmaa reagoimaan ja kannustamaan henkilökuntaa perehtymään tutkimuksen maailmaan pysyäkseen perillä keinoista vähentää kiusaamista. Moni aineistoni kirjoittaja uskoo, ettei puuttuminen tilanteeseen olisi auttanut, vaikka KiVa-tulosten (kiusaamisenvastainen ohjelma) mukaan puuttuminen ei koskaan ole pahentanut tilannetta, vaan päinvastoin valtaosassa tapauksia interventio sai kiusaamisen loppumaan (Garandeau ym. 2011). Moni aineiston kiusatuista toisaalta puolestaan haluaa korostaa, että jotain on tehtävä ja opettajien on lakattava sulkemasta silmänsä.

Lisäksi tutkielman tavoitteena on paikantaa kiusaaminen sosiaalisesti ongelmaksi, joka paikantuu paitsi kiusatun ja kiusaajien väliseksi negatiiviseksi vuorovaikutukseksi, myös koulujen sosiaalityön haasteeksi. Koulussa kaikilla oppilailla ja henkilökunnan jäsenillä on roolinsa, joita toisaalta voitaisiin pyrkiä muuttamaan mukavamman kouluyhteisön luomiseksi. Kiusaamiseen puuttuminen tarvitsee koko kouluyhteisön tukea. Kiusaamista on vaikea estää ilman oppilaiden, opettajien ja koko tukihenkilökunnan panosta. Kouluissa voisi löytyä tilausta yhteisölliselle sosiaalityölle.

2 KOULUKIUSAAMINEN

2.1 Kiusaaminen käsitteenä

Koulukiusaamisen käsitteellinen määrittely vaihtelee edelleen maittain. Tarkkojen rajoitusten ongelmana on, että ne mahdollisesti rajaavat ilmiön todellisuutta kapeammaksi tai yksiselitteisemmäksi. Hamarus (2006) on tehnyt väitöskirjansa aiheesta kiusaaminen ilmiönä, ja hän käsittelee ilmiötä sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Tukioppilaiden haastatteluissa ja kirjoituksia kootessa hän on tehnyt tietoisesti ratkaisun olla määrittelemättä siinä yhteydessä oppilaille kiusaamista (mt., 53, 61–62). Tähän ratkaisuun minäkin päädyin kirjoituspyyntöäni tehdessä, sillä haluan tavoittaa kiusatun subjektiivisen kokemuksen kiusatuksi tulemisesta tarinoissa ilman, että rajoitan määrittelyä omasta näkemyksestäni käsin. Määritelmässäni siis annan suuren merkityksen kiusatun omalle kokemukselle kiusatuksi tulemisesta, eli määrällisten määrittelien sijaan näen kiusaamisen laadullisesti rakentuvana käsitteenä. Avaan kuitenkin koulukiusaamisen yleisiä määrittelyjä, jotta lukija voi peilata omia painotuksiani yleisiin näkemyksiin.

Hamarus esittääkin ajatuksen, että kiusaaminen voitaisiin nähdä janana, jonka päissä olisivat esimerkiksi kiusoittelu ja fyysinen väkivalta. Näin kiusaaminen yläkäsitteenä, eräänlaisena jatkumona, kattaisi useanlaisia määrittelyjä. (Hamarus 2006, 47–51.) Myös Rigby (2002) näkee kiusaamisen sisältävän jatkumon vähäisemmän ja vakavamman kiusaamisen välillä ja asettaa ehtoja vakavuuden arvioimiselle. Teon luonne, kesto ja toistuvuus ovat tekijöitä kiusaamisen vakavuuden määrittelylle. Samassakin kiusaamistapauksessa saatetaan ajan myötä liikkua vakavamman ja lievemmän kiusaamisen välillä. (Mt., 41–42.) Missään lukemassani tutkimuksessa kiusaamisen vakavuutta ei kuitenkaan määritellä sen seurausten perusteella, mikä omassa aineistossani näyttää merkittävänä tekijänä kiusatun tulkinnalle siitä, miten on selvinnyt kiusaamisesta. Toisin sanoen, jos kiusaaminen on jättänyt jälkeensä negatiivisia seurauksia tai se pysyy edelleen päättymisen jälkeen mielessä, koen kiusaamisen olleen vakavaa.

Hamarus (2006) on tehnyt väitöskirjansa aiheesta kiusaaminen ilmiönä ja käsittelee ilmiötä sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta ja hän (mt., 53) päätyy seuraavaan määrittelyyn:

”Kiusaamisella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa tietyissä olosuhteissa sosiaalisten prosessien seurauksena syntyneitä ilmiötä, jossa oleellista on valtasuhteiltaan epätasapainoinen vuorovaikutus ja jossa pyritään toistuvasti ja tietoisesti loukkaamaan jotain ryhmän jäsentä.”

Rigby (2002, 33–35) toisaalta kyseenalaistaa valtaepätasapainon kiusaamisen tunnusmerkkinä, sillä se muuttuu ajan myötä ja sen määrittely on vaikeaa muissa kuin selkeissä fyysisissä kiusaamismuodoissa. Hän myöntää kuitenkin valtasuhteet kohteeksi, johon voidaan vaikuttaa monin tavoin, kun pyritään vähentämään kiusaamista.

Hyvin yleisesti on käytetty Olweuksen (1992, 14) määritelmää:

”Yksilöä kiusataan tai hän on kiusaamisen uhri, jos hän toistuvasti tai pidempään alttiina yhden tai useamman muun henkilön negatiivisille teoille”

Olweus myös korostaa, että kiusaaminen voi olla yhden tai useamman kiusaajan tekoja kiusattua kohtaan. Negatiiviset teot tarkoittavat hänen määrittelyssään, että kiusaaja tahallisesti koettaa aiheuttaa vammoja tai pahaa mieltä. Määrittelyn aikaperspektiivistä huolimatta tutkija on sitä mieltä, että kerrankin tapahtunut vakavahko ahdistelu voi täyttää kiusaamisen tunnusmerkit. Kahden tasavertaisen oppilaan konflikti ei ole kiusaamista. On tärkeä huomata, että kiusaaminen voi olla suoraa tai epäsuoraa. Epäsuoraa kiusaamista on vaikeampi havaita, sillä se on usein esimerkiksi sosiaalista eristämistä. (Olweus 1992, 14–15.) Lämsä toisaalta huomauttaa, että epäsuorasti kiusaavat eivät välttämättä toimikaan tahallisesti. Heille toisen koululaisen eristäminen voi olla tapa, jolla varmistellaan omaa asemaa tai testataan negatiiviseen vuorovaikutukseen reagoimista. Oleellista onkin, että tämä ei poista kiusatun epämiellyttäviä tunnekokemuksia. Lämsän määrittelyssä yksi olennainen tekijä on kiusatun kokemus muiden toiminnasta loukkaavana. (Lämsä 2009, 60–62.)

Pelkkä halu satuttaa toista oppilasta on liian laaja tulkinta kiusaamiselle (bullying), ja korrelaatio sen ja oikeasti satuttamisen välillä on yllättävän alhainen. Kiusaamista ei voi

myöskään rinnastaa aggressioon. Päämäärättömyys ja provosoimattomuus tai tunteiden puute kiusaamisen ehtoina ovat myös haastavia tarkkailijalle ja ne kaventavat kiusaamisen skaalaa paljon. Samoin käy, jos lisätään toistuvuus ja tietty kesto. (Rigby 2002, 28, 30–32.) Jos aggressiivinen käytös määritellään toista satuttavaksi teoksi, on sitä vaikea rinnastaa suoraan kiusaamiseen, sillä se kattaa myös esimerkiksi ystäväysten välisen riidan. Oman tulkintani mukaan kiusaaminen sen sijaan voidaan nähdä aggressiivisen käytöksen alalajina. Samoin ehto toistumisesta voi olla liian raju, sillä yksikin tapahtuma saattaa jättää pelkotiloja ja vaikuttaa siihen, miten kiusattu tulkitsee jatkossa sosiaalisia tilanteita ja vertaiset häneen suhtautuvat.

Kattavin kuvaus kiusaamisesta on mielestäni Rigbyllä (2002, 51), joka on päätenyt seuraavanlaiseen käsitelmääritelmään (kirjoittajan vapaasti suomentamana):

”Kiusaaminen sisältää halun satuttaa, loukkaavan teon, valtaepätasapainon, (tyypillisesti) toiston, epäoikeudenmukaisen vallankäytön, hyökkääjän selvän nauttimisen ja yleensä uhrin tunteen sorretuksi tulemisesta.”

Tässä tutkielmassa kirjoituspyynnössä ei ole rajattu kiusaamisen käsitettä, vaan se on jätetty kirjoittajien tulkittavaksi. Kiusaamista tarkastellaan subjektiivisena kokemuksena, jolloin kirjoittaja itse on kokenut, että häntä kiusataan. Tämä ei kuitenkaan poista tosiasiaa, että aina kiusattu itse ei edes tiedosta kiusaamista, vaikka ympärillä olevat selvästi määrittävät tämän kiusatuksi. Lisäksi on mahdollista, että kokee olevansa kiusattu, vaikka vertaiset mieltävät kohtelevansa tätä kuin ketä tahansa muutakin toveria. Kuitenkin nämä lienevät poikkeuksia. Lisäksi näen kiusaamisen myös sosiaalisena prosessina, jossa liikutaan yksilön kärsimyksen ja yhteisön vallanjaon välillä. Kiusaamista on mielestäni vaikea määritellä kvantitatiivisin termein toistuvaksi ja pitkällä aikavälillä tapahtuvaksi, sillä oleellista on myös kiusatun subjektiivinen kokemus ja asenne sekä toisaalta yhteisön suhtautuminen kiusattuun.

2.2 Yleistä

Vaikka allaoleva pykälä Perusopetuslaissa (21.8.1998/628) takaa jokaiselle oikeuden turvalliseen koulunkäyntiin, ei tämä vielä jokaisen koululaisen kohdalla Suomessakaan toteudu.

”29 §

Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön

Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön.

Opetuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Opetushallituksen tulee opetussuunnitelman perusteissa antaa määräykset tämän suunnitelman laatimisesta. (13.6.2003/477)

Opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä koulu yhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. (13.6.2003/477) ”

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana koulukiusaamista on tutkittu paljon muun muassa Australiassa, Iso-Britanniassa ja Japanissa. Sitä on tutkittu myös Suomessa jonkin verran lähinnä tutkielmien tasoisesti. Muutamit väitöskirjatasoiset työt ovatkin itselleni avainlähteitä. Suurin osa aiheen väitöskirjatutkimuksista sijoittuu kasvatustieteiden tai psykologian alalle (ks. esim. Hamarus 2006; Pirttiniemi 2000).

Pirkko Nurmen sosiaalipolitiikan väitöskirjassa opettajista kouluhyvinvoinnin luojina nähdään oppilashuoltoryhmän resurssien olevan liian vähäiset ennaltaehkäisyyn ja hyvinvoinnin luomiseen koulukulttuurissa. Opettajien roolina nähdään harvoin hyvinvoinnin edistäminen. Tuloksissa opettajien dialogisen otteen kehittäminen tutkimuksen aikana lisäsi opettaja-oppilassuhteen luotettavuutta ja välittämistä. Oppilaiden osallisuus lisääntyi ja heidän opintonsa valmistuivat nopeammin kuin ennen. (2009, 32–33, 134–137.) Tällainen dialoginen ote voisi olla avaimena myös sellaiseen luottamukseen, joka rakentaisi syvempää luottamusta ja vuorovaikutusta opettajien ja oppilaiden välille ja toimisi ennaltaehkäisevästi kiusaamisen estämisessä.

Hamaruksen aineistossa tukioppilaat ovat saaneet kertoa omia tai muiden kokemuksia kiusaamisesta. Tarinat, jotka ovat kiusattujen itsensä kirjoittamia minä-muodossa, näyttävät sankaritarinoina, joissa joko selviydytään tai jokin itsessä vahvistuu. Sen sijaan kiusaamista toisesta roolista seuranneet usein kirjoittivat ”uhritarinoissaan” kiusatut säälin kohteina. Toinen omaa tutkimustani koskettava havainto väitöskirjassa oli virallisen koulu yhteisön näkymättömyys nuorten epävirallisessa koulu yhteisössä, vaikka toisaalta nuoret myös edellyttivät rehtorilta ja henkilökunnalta puuttumista. (Mt. 2006, 25.)

Oppilashuoltoa, kouluhyvinvointia ja koulua työympäristönä on tutkittu Suomessa viime aikoina (ks. Konu 2002, Nurmi 2009). Holistinen kouluhyvinvointi on Konun mallissa jaettu neljään osaan, joista sosiaaliset suhteet sisältää kaverisuhteet, opettajasuhteet ja kiusaamisen. Tämä osio oli merkittävästi yhteydessä mitattuun hyvinvointiin. (Mt. 2002, 6, 44, 62–63.) Yksi kymmenestä oppilaasta koki kouluturvallisuuden puutteelliseksi ja avovastauksissa toivottiin tiukempaa puuttumista kiusaamiseen ja häiriöihin. Lisäksi peräti joka kuudes oppilas ei tiennyt kenen puoleen kääntyä vaikeuksissa ja puolet oppilaista ilmoitti, ettei koulussa ole aikuista, jolle kertoa huolistaan. (Savolainen 2002, 9, 75–78.) Virallinen maailma tuli tukioppilaiden kertomuksissa esille lähinnä opettajan puuttumisella tai puuttumattomuudella kiusaamiseen sekä virallisten normien ja oppilaiden epävirallisten normien kohtaamattomuutena. Opettaja ei aina tulkitse kiusaamistekoja samalla tavalla kuin oppilaat. (Hamarus 2006, 119–127, 195–197.) Mitä vähemmän välituntivalvojia sitä yleisempää vaikuttaa kiusaaminen koulussa olevan, muutenkin opettajan asenteilla argumentoidaan olevan merkitystä koulu yhteisön kiusaamismääriin (Olweus 1993, 29–30, 46). Hyvinvointi kouluissa saatetaan edelleen mieltää vain terveydenhoitoon kuuluvaksi kentäksi, kun tosiasiallisesti kaikkien koulun aikuisten tulisi holistisen hyvinvoinnin asiantuntijan, kuraattorin, johdolla keskittyä luomaan turvallista ja hyvinvoivaa oppiympäristöä.

Koulukiusaamisen uhriksi vähintään kerran viikossa joutuvia on 8 % yläkoululaisista vuoden 2009/2008 kouluterveyskyselyn mukaan. Kiusaamisen määrässä ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia 2000-luvulla. Pojista 10 % ja tytöistä 7 % joutui säännöllisesti kiusatuksi. (Luopa ym. 2010, 21, 24.) Vuosien 2000–2007 aikana kiusaaminen lisääntyi hieman yli prosenttiyksikön verran 7,6 prosenttiin, tosin

lisääntyminen koski lähinnä Ahvenanmaata, Länsi-Suomea ja Oulun lääniä. Poikien kiusaaminen kasvoi tyttöjä nopeammin. Kiusaajien määrä sen sijaan säilyi noin 7 %:ssa. Pojista yksi kymmenestä ilmoittaa kiusaavansa säännöllisesti, kun tytöistä vain muutama prosentti kertoo säännöllisesti kiusaavansa muita. Kiusatuksi luokitellaan vähintään kerran viikossa kiusattu. (Luopa ym. 2008, 13–15.) Näiden tulosten valossa voidaan siis sanoa, että laskennallisesti jokaisessa luokassa on 2-3 kiusattua.

Muiden maiden lukuihin tulee suhtautua varauksella erilaisten kiusaamismäärittelyiden ja tutkimustapojen takia, mutta esimerkiksi Australiassa 8–18-vuotiaista joka viides poika joutui uhriksi viikoittain ja tytöistäkin 15 %, ja kiusaaminen on useimmiten verbaalista (Rigby 2002, 57). Kreikassa tuoreet luvut kertovat kiusattuja olevan noin 8 %, kiusaajia 6 % ja kiusaajauhreja prosentti oppilaista. Sukupuolen välillä eroja on kiusaamisen tavoissa ainoastaan fyysisessä kiusaamisessa, joka on yleisempää pojilla, ja juoruilussa joka on tyttöjen keino kiusata. Tutkija nostaa esiin mielenkiintoisena tietona sen, että viidesosaa uhreista on kiusattu liikuntatunnilla. Uhrien määrä väheni iän myötä, mutta kiusaajien määrä ei. (Sapouna 2008.) Vanhempien matalalla koulutuksella on yhteys kiusaamisen eri rooleihin, sen sijaan vanhempien maahanmuuttajataustalla ei näyttänyt olevan vaikutusta. Saksassa joka kymmenes oppilaista luokiteltiin kiusaajiksi, 17 % kiusatuiksi ja lähes yhtä moni kiusaajauhriksi (huomioitava, että tutkimuksessa käytettiin opettaja- ja itsearviointia lukujen perusteena). Poikia on enemmän kiusaajissa ja kiusaajauhreissa. (Von Marees & Petermann 2010.) Luvut siis selvästi vaihtelevat maittain ja iän mukaan, mutta myös metodisista syistä (esimerkiksi mikä määritellään kiusaamiseksi).

Kiusaamisen tapoja selvitettiin Kouluterveyskyselyssä 2010 ensimmäistä kertaa. Nimittelyä oli kokenut vajaa puolet yläluokkalaisista, 27 prosenttia ammattiin opiskelevista ja 21 prosenttia lukiolaisista. Kaveriporukan ulkopuolelle oli joskus jätetty 29 prosenttia yläluokkalaisista ja 18–19 % toisen asteen opiskelijoista. Valheiden levittämisen kohteeksi oli joutunut viidesosa yläluokkalaisista ja 8–9 prosenttia toisen asteen opiskelijoista. (Puusniekka 2011.) Kanadassa puolestaan tutkittiin Internet- ja matkapuhelinavusteista kiusaamista (cyber-bullying). Vajaa kymmenen prosenttia vastaajista on kokenut pelkoa saamansa sähköisen viestin johdosta. Ne ovat aiheuttaneet pienelle osalle myös itsemurha-ajatuksia. Yläkouluikäisistä neljäsosa myöntää jonkun varastaneen heidän Internet-identiteettinsä ja yhtä monesta on levitetty arkaluonteista

henkilökohtaista tietoa verkkoon. 3–7 % saa jatkuvasti epäasiallisia viestejä. Riskiryhmänä nettikiusaamisessa näyttäytyvät 14-vuotiaat. (Cassidy ym. 2009.)

Tytöt kiusaavat poikia useammin ryhmissä, mutta kiusaavat hyvin harvoin poikia. Sen sijaan pojat ottavat uhrikseen myös tyttöjä, yli 20 % kiusatuista tytöistä ilmoittaa kiusaajan olevan poika. (Rigby 2002, 60, 283.) Varhainen suomalainen tutkimustulos osoittaa, että tytöt käyttävät poikia enemmän epäsuoraa kiusaamista. Sen käyttäminen on riippuvaista iästä ja sosiaalisesta verkostosta, jonka kautta toteuttaa esimerkiksi juorun levittämistä. 8-vuotiailla sukupuolien välistä merkittävää eroa ei vielä esiinny, mutta varhaisnuoret ja nuoret naiset eroavat jo selvästi miehistä aggression käyttötavassaan. (Björkvist ym.1992.) Pojat raportoivat yleisesti vähemmän loukkaantumisen tunteita kaikkiin kiusaamisen muotoihin. Kuitenkin sukupuolien väliset erot sen suhteen, mitä pidettiin loukkaavana, olivat yllättävän pieniä. Sekä tyttöjä että poikia loukkaavat eniten poissulkeminen, kaverisuhteen rikkominen ja liittoutuminen kiusattua vastaan fyysisten kiusaamismuotojen sijoittuessa paljon alemmas loukkaavuudessaan. (Rigby 2002, 63–64, 285.)

Bosackin ym. (2006) tutkimus on yksi harvoista tarinallisia tutkimusmenetelmiä hyödyntävistä kiusaamistutkimuksista. Lapset piirsivät kuvan kiusaamistilanteesta ja sen avulla kertoivat narratiivia tilanteesta. Kiusaajan motiiveiksi lapset nimittivät välineellisen ja emotionaalisen aggression, mutta uutena myös sadistisen motiivin kiusaamiselle. Mielenkiintoista oli lasten kuvien keskittyminen kahdenväliseen kiusaamistilanteeseen, joka vaikuttaa ristiriitaiselta viimeaikaisten tutkimusten ryhmänäkökulmaan nähden. Tutkijoiden mukaan interventioihin pitäisi lisätä kiusaamiseen liittyvien moraalisten ongelmien käsittelyä. (Mt.)

Mishna tutki laadullisesti kiusattujen lasten, heidän vanhempiansa ja opettajiensa kokemuksia kiusaamisesta ja paljasti kaksi teemaa, jotka nousivat näiden tarinoiden vertailusta. Aikuisten oli vaikea nähdä lapsen kokemuksia kiusaamisena, sillä määritelmät vaihtelivat: aikuisen tai lapsen näkökulmasta samat teot näyttäytyivät erilaisina. Lasta saatettiin pitää vastuullisena tilanteen aloittamisesta tai kiusaamisen määritelmään kuuluvaa valtaepätasapainoa oli vaikea arvioida, aikuisista osa ei myöskään pitänyt ei-fyysistä yhteenottoa kiusaamisena. Toinen teema oli ystäväysten välinen kiusaaminen, lasten oli vaikea erottaa oliko kiusaaja oikeasti ystävä vai ei, ja

myös vanhemmat pohtivat, mikä on normaalia konfliktia ystävyydessä. Mishna ehdottaakin, että sosiaalityöntekijät voisivat toimia lasten tunteiden ja näkökulmien välittäjinä opettajille ja vanhemmille. (Mishna 2004)

Säännölliseen koulukiusaamiseen puututaan harvoin. Poikien ja kahdeksaluokkalaisten kiusaamiseen puututtiin yhdeksäluokkalaisia ja tyttöjen kiusaamista useammin. Noin kolmannekseen kiusaamisesta puututtiin 8-luokalla, kun yhdeksännellä luokalla puututtiin enää noin 20 %:iin tapauksista. (Luopa ym. 2008, 18.) Kuritusväkivalta lisäsi selkeästi riskiä joutua kiusatuksi tai kiusaajaksi, sillä kuritetuista pojista lähes 30 % oli kiusattuja tai kiusaajia, kun ei-kuritetuista vain 9 %. Tyttöillä ero ei ollut aivan yhtä suuri, 5 % ei-kuritetuista tytöistä oli kiusattuja tai kiusaajia, kun kuritetuista oli yli 15 prosenttia. Jos pojalla ei ole läheistä ystävää, hän on todennäköisemmin kiusattu (17 % ilman ystävää olevista joutuu kiusatuksi). Koulun ilmapiirin huonoksi kokeminen oli yhteydessä sekä kiusaamiseen että kiusatuksi joutumiseen molemmilla sukupuolilla. Vahva yhteys löytyi myös koulun omaisuuden tuhoamisen ja kiusaajaksi päätyemisen välillä. Samoin opiskeluvaikeudet liittyivät kiusaamiseen osallistumiseen. Masennus oli sekä kiusatuilla tyttöillä että pojilla yleistä. (Mt., 22–32.)

Suurimmassa osassa kouluista on suunnitelma kiusaamistilanteiden läpikäymiseksi ja 75 prosentilla on kiusaamisen ehkäisyyn liittyvä ohjelma. Pienistä kouluista ja alakouluista puolet ilmoitti, ettei lukuvuoden aikana ole ollut säännöllistä kiusaamista, kun suurkaupunkien kouluista näin kertoi vain joka kolmas. $\frac{3}{4}$ koulusta ilmoitti kiusaamisen asteeksi prosentin tai alle. Nämä tulokset ovat kuitenkin ristiriidassa koululaiskyselyn tulosten kanssa. Tuloksissa yllättää myös poliisin osallistuminen kiusaamisselvittelyihin. 400:ssä koulussa poliisi on osallistunut ja 300:ssä on jopa tehty rikosilmoitus. Kaikki koulut eivät vielä kukaan kirjaa ylös kiusaamistapauksia tai tee tapauksista koko koulua koskevaa tilastoa. Tähän tarvittaisiin valtakunnallista ohjeistusta. (Rimpelä & Fröjd 2010, 194–201.)

Useimmiten kiusaamiseen on puututtu keskustelemalla osapuolten kanssa erikseen, mutta myös muita keinoja käytetään harkinnan mukaan. Arviot jatkuvasti kiusattujen määristä olivat prosentin luokkaa, mikä poikkeaa huomattavasti nuorten itsensä ilmoittamista määristä. Vain kolmasosa kouluista järjesti seurantakeskusteluita varmistamaan onnistunutta kiusaamisen vastaista interventiota. Toisaalta vajaa puolet

varmisti tilanteen kysymällä kiusatulta itseltään. (Salmivalli & Poskiparta 2007, 126–131.) Australialainen tutkimus antaa viitteitä, että koetulla koulun ilmapiirillä ja kiusaamisella on yhteys. Pojista sekä kiusaajat, kiusaajauhrit että kiusatut kokivat kouluilmapiirin keskiarvoa huonommaksi, kun tytöillä tilastollisesti merkitsevä ero oli vain sivullisten ja uhrien välillä. Tutkijoiden mielestä opettajien kannattaisi kiinnittää huomionsa juuri onnettomiin oppilaisiin ja selvittää ovatko nämä mahdollisesti osallisina kiusaamistilanteissa. (Yoneyama & Rigby 2006.)

KiVa-ohjelmassa koulut voivat valita kahden eri interventiomenetelmän välillä. Toisessa kiusaaja laitetaan vastuuseen teoistaan (kiusaamisen tuomitseminen), toisessa vedotaan kiusaajan empatiaan syyllistämättä ja rankaisematta (yhteisen huolen menetelmä). Kiusaamisen tuomitseva menetelmä onnistuu lopettamaan kiusaamisen kokonaan hieman useammin (84 % kiusaamisinterventioista) kuin ei-tuomitseva (74 %). Yläkouluikäisillä tehokkaampi puuttumiskeino oli tuomitseva menetelmä, samoin jos kiusaajia oli useampi, toisaalta pitkään kiusattujen kohdalla tuomitseva menetelmä ei ollut yhtä tehokas kuin empatian herättäminen kiusaajissa. Vaikuttavuus interventioilla oli suurinta kun kiusaaminen ei ollut pitkäaikaista eikä epäsuoraa (esim. juorun levittäminen), sukupuolella ja kiusaajien määrällä ei ollut vaikutusta intervention tehokkuuteen. (Garandau ym. 2011.)

Kiusattu arvioi kiusaamisen loppuneen 80 prosentissa tutkituista koulun interventioista, vähentyneen 18 prosentissa ja vain 2 % koki tilanteen olevan ennallaan. Merkittävää on, että tilanne ei ollut intervention jälkeen huonontunut kenelläkään. (Garandau ym. 2011.) Yhdeksässä kuukaudessa kokeilukoulujen 1-3-luokkalaisten kiusaaminen vähentyi KiVa- ohjelman seurauksena. Myös yläkouluissa sillä oli positiivista muutosvaikutusta viiteen yhdestätoista muuttujasta, jotka mittasivat kiusaamisen eri elementtejä, tosin vaikutus oli riippuvainen sukupuolesta ja joissain iästä. (Kärnä ym. 2011b.)

2.3 Sosiaalinen ilmiö

Kiusaaminen on ryhmäilmiö, ja siihen voidaan löytää useita mahdollisia selityksiä, kuten mallioppimisen periaate, jolloin kiusaaminen voi levitä koulussa. Samoin kiusatun reaktio saattaa ”palkita” kiusaajan, joka saattaa vähentää sivullisen estoja aggressiivisuutta kohtaan tai seuraa yksilöllisen vastuuntunnon aleneminen, jolloin usean osallistuessa kiusaamistilanteeseen yksilöllinen vastuuntunne alenee, viimeisenä uhrin leimaaminen aiheuttaa uhrin syrjäyttämisen ja ihmisarvon katoamisen. (Olweus 1993, 43–44.)

Suomalaiset tutkijat olivat ensimmäisten joukossa luomassa käsitystä kiusaamisesta sosiaalisena ilmiönä, joka kosketti paitsi kiusaajaa ja tekijää, myös useimpia muita oppilaita koulussa. Muiden käytös saattaa kannustaa kiusaamiseen tai auttaa sen estämisessä. Kiusaamistilanteessa on osallistujina kiusaamisen vahvistajan ja avustajan roolit, sekä ulkopuolisen että puolustajan roolit. Roolijaossa löytyi sukupuolinen vinouma, sillä pojat olivat useammin kiusaajan, kiusaajan vahvistajan ja avustajan rooleissa, tytöt sen sijaan useammin kiusattua puolustavan tai ulkopuolisen roolissa. Tutkijat arvioivat mahdolliseksi syyksi poikien aggressiivisen kulttuurin, jossa hyväksytyksi tuleminen edellyttää tietyn asteisia kovia otteita. Tosin poikakiusaajat eivät ole juuri kiusattuja suosituimpia. (Salmivalli ym. 1996.)

Ryhmä/yksilö dikotomiasta saadaan neljä eri kiusaaja ja uhri- kokoonpanoa. Ne ovat: yksilö kiusaa toista, ryhmä kiusaa yksilöä, yksilö kiusaa useampaa tai ryhmä kiusaa useampaa (Rigby 2002, 44). Nykyään tulkitaan, ettei kiusaaminen juuri koskaan ole vain kahden henkilön välistä, sillä ryhmän jäsenillä on aina rooli, oli se sitten sivustaseuraajan tai aktiivisen osallistujan rooli. Ryhmien väliset kiusaamiskonfliktit, kuten kahden eri ystäväryhmän väliset selkkaukset, ovat mahdollisia (Rigby 2002, 48). Kiusaamisen tarkastelu ryhmäilmiönä liittyy sen entistä tiiviimmin sosiaalityön kohteeksi.

Olweuksen (1993, 32) omissa tutkimuksissa selvisi, että vaikka oppilaat arvioivat kiusaamisen syyksi erilaisuuden ulkonäössä, opettajat arvioivat kiusatut samankaltaiseksi kuin muut, ainoastaan fyysisesti heikommiksi. Hamaruksen (2006) mukaan kiusaaminen on usein tietoista vallankäyttöä ja vain väline esimerkiksi ryhmän

johtajuuteen. Tutkija käyttää yhtenä keskeisenä käsitteenä erilaisuutta, mutta itse aloin etsimään vaihtoehtoisia käsitettä. Leimaaminen kuvaa kiusaamisessa tapahtuvaa prosessia mielestäni paremmin (ja siitä puhuvat myös muutamat kertojani itse). Hamaruksen tutkimustulosten valossa kaikki ovat erilaisia, mutta kiusaaja ottaa tehtäväkseen poimia jonkin eron vallankäyttönsä välineeksi. Kiusaaminen on sosiaalinen prosessi, jossa vuorovaikutus oppilaiden välillä on epätasasuhtaista ja jossa ryhmän jäsentä tietoisesti kohdellaan loukkaavasti, ja tämä saattaa toistua useasti. Kiusaamisilmiö voidaan nähdä prosessina, jolle kiusattu itse ei voi mitään ja joka saattaa laajeta koko yhteisöön. Nekin oppilaat, jotka eivät suoraan osallistu kiusaamiseen, osallistuvat kiusatun eristämiseen. (Mt., 53, 81, 63, 204.)

Kiusaamisen sosiaalista puolta on tutkittu kvalitatiivisesti haastattelemalla eri kiusaamisen rooleihin luokiteltuja nuoria. Tulosten mukaan nuorten epävirallisessa koulumaailmassa normina on mukautua odotuksiin. Jos näistä epävirallisista normeista poikkeaa, voi rangaistuksena olla sosiaalinen syrjäyttäminen muiden joukosta. Toisin sanoen rooli kiusattuna voi juontaa sopeutumattomuudesta sosiaalisiin rakenteisiin, joita nuorten yhteisössä tulisi noudattaa. Tämän muista poikkeamisen perusteella muut osapuolet eettisesti oikeuttavat kiusaamistekonsa tai puuttumattomuutensa kiusaamiseen. Uhrin hiljaisuus tai esimerkiksi tyyliä nähtiin ongelmana muiden nuorten puheissa. Tutkijoiden mukaan kiusattujen puolestaan oli vaikea ymmärtää, miksi heidän pitäisi mukautua tai edes hahmottaa sosiaalisia sääntöjä kuten ystävien odotuksia heitä kohtaan. Kiusatuilla oli kyllä halu muuttaa itseään, mutta toisaalta he eivät nähneet muuttamisen mahdollisesti olevan keino parantaa sosiaalista asemaansa. Kiusattujen moraalitila oli muihin verrattuna mustavalkoista. Tässäkin tutkimuksessa kiusatut tai muut eivät halunneet turvautua aikuisten apuun kiusaamistilanteissa. (Granham & Carroll 2003.)

Kiusatut lapset olivat usein muiden arvion mukaan sosiaalisesti torjuttuja sosiaaliselta statukseltaan, kun puolustajat taas olivat arvostettuja muiden joukossa. Kiusatuksi joutuminen taas saattaa johtaa sellaisen sosiaalisen normin muodostumiseen, jossa hänen nähdään jopa ansaitsevan kiusaaminen tai olevan jollain tavalla poikkeava. Suosittuna oleminen saattaa puolestaan taata lapselle sellaista sosiaalista pääomaa, jonka avulla hän voi ottaa puolustajan roolin. Poikakiusaajat eivät olleet suosittuja,

mutta tyttökiusaajat jakoivat mielipiteitä, saaden korkeita arvosanoja sekä suositummuudessa että torjumisessa. (Salmivalli ym. 1996.)

Eroavaisuuksien tuottaminen on kiusaajan ase, joka ei vaikuta ainoastaan kiusattuun, vaan koko yhteisöön yhdenmukaistamalla sitä, sillä oppilasyhteisö oppii, mikä on kulttuurisesti tai sosiaalisesti arvostettua ja miten normeista poikkeamisesta tai kiusatun puolustamisesta rangaistaan. Tutkijat painottavatkin opettajan ”oppilaantuntemusta”, jotta piilossa olevat ja opettajaa harhauttavat kiusaamisen tavat oppitunneilla havaittaisiin. Tärkeää olisi, että koulussa kunnioitettaisiin myös sosiaalista turvallisuutta. (Hamarus & Kaikkonen 2007.)

2.4 Seuraukset

Meta-analyysi tutkimuksista kiusaamisen ja psykososiaalisen sopeutumattomuuden yhteyksistä kahdenkymmenen vuoden ajalta paljastaa, että kiusatuilla on muita useammin ahdistushäiriöitä, masennusta, yksinäisyyttä ja huonompi itsetunto. (Hawker & Boulton 2000.) Sekä kiusaajilla että kiusatuilla on muita enemmän masennusoireita sekä itsemurha-ajatuksia ja kaikissa ryhmissä tytöillä vielä useammin kuin pojilla (Roland 2002). Kiusatuksi joutuminen korreloi positiivisesti yksinäisyyden, sosiaalisten ongelmien ja poikien ahdistus-masennusoireiden kanssa ja negatiivisesti vertaissuosion kanssa (Kochenderfer-Ladd & Skinner 2002).

Eräiden tutkimustulosten mukaan jatkuvasti kiusatuilla on vähemmän ystäviä koulussa kuin muilla vertailuryhmillä, joita olivat kiusaamisesta pitkittäistutkimuksen aikana eroon päässeet, uudet kiusatut ja muut. Kouluviihtyvyyden elementeistä vain välitunneista ja vertaisista pitämisessä kiusattujen ryhmät saivat muita alhaisempia vertailulukuja. Vajaalla kolmasosalla kiusatuista myös ystävät olivat joskus liittyneet kiusaajiin. Jatkuvasti kiusatut kiusasivat muita itsekin useammin kuin vertailuryhmien jäsenet. Tunne-elämän häiriöitä vaikutti esiintyvän pitkäaikaisesti kiusatuilla muita enemmän. Jatkuvasti kiusattujen ryhmä puolestaan erosi yllä olevista monessa kohdin, muun muassa lintsasi enemmän koulusta ja yleisesti heillä oli omassa koulussaan vähemmän ystäviä ja useat ystäväistä pettivät luottamuksen liittymällä kiusaajiin. Kiusatut myös attribuivat syyn usein itsestään lähteväksi, kiusaamisen syy oli jossain

henkilön ominaisuudessa tai käytöksessä. Myös uusilla kiusatuilla oli samankaltaisia ongelmia. (Smith ym. 2004.)

Kiusaamiseen uhrina ja/tai tekijänä osallistuneet eivät ole yhtä tyytyväisiä elämäänsä kuin sivulliset verrokkit ja kokevat saavansa vähemmän tukea vertaisiltaan ja opettajiltaan. Kaikista heikoimmin ryhmistä sijoittuvat kiusaajauhrit. Kiusatut puolestaan saavat vähemmän tukea kuin kiusaajat ja kokevat tyytyväisyyden elämään matalammaksi. (Flashpohler ym. 2009.) Tutkimus toteaa etenkin vertaisten luokkatoverien sekä opettajien sosiaalisen tuen mahdollisesti vähentävän kiusaamisen negatiivista vaikutusta hyvinvointiin, sen sijaan pelkästään opettajien tuella ei näytä olevan samanlaista vaikutusta. Tuloksien syy-seuraus-vaikutusta voidaan tulkita joko niin, että kiusaaminen altistaa pahoinvoinnille ja sosiaalisen ympäristön hylkimiselle tai tyytymättömyys elämään ja vähäinen sosiaalinen tuki altistaa kiusaamiselle. Niin kutsuttujen sivullisten aktivoiminen puolustamaan kiusattua ja antamaan tälle tukea saattavat tutkijoiden mielestä olla hyviä keinoja kiusaamisen vähentämiseksi. (Mt.)

Kiusaajauhreilla on kaikista alhaisin minäkuva, seuraavana tulevat kiusatut ja sitten kiusaajat, kun taas verrokeilla on paras minäkuva. Kiusaajauhreilla oli myös eniten psykosomaattisia oireita. Aggressiivisen hyökkäyksen kokeneilla oli usein post-traumaattista stressiä, joka puolestaan oli yhteydessä päihteidenkäyttöön. (Houbre 2006.) Kouluterveyskyselyyn perustuvassa tutkimuksessa levottomuus, masennus ja psykosomaattiset oireet olivat yleisempiä kiusaajauhreilla, ja ne olivat kiusatuilla ja kiusaajilla yhtä yleisiä. Kiusaajat ja kiusaajauhrit käyttivät kohtuuttomasti päihteitä, ja tytöistä kaikki ryhmät (kiusaajat, kiusatut ja kiusaajauhrit) olivat alttiimpia syömishäiriöille kuin muut oppilaat. Kiusaajauhreilla oli ryhmistä eniten mielenterveysongelmia, mutta myös muilla kiusaamistilanteisiin osallisilla ja mielenterveysongelmilla löytyi yhteys. (Kaltiala-Heino ym. 2000.)

Retrospektiivisessä tutkimuksessa kysyttiin opiskelijoilta ja opettajilta Espanjassa, Saksassa ja Iso-Britanniassa kiusaamisesta ja sen mahdollisista vaikutuksista. Noin 20 prosentilla kouluaikana kiusatuista on ollut itsemurha-ajatuksia vähintään kerran. Kiusatutuilla on myös vertailuryhmään verrattuna alhaisempi yleinen itsetunto ja he ovat emotionaalisesti yksinäisempiä. Heidän on myös vaikeampi ylläpitää ystävyysuhteita. Teini-ikäisenä kiusatuilla on huonompi itsetunto vastakkaista

sukupuolta kohtaan, ja he ovat useammin pelokkaasti kiintyneitä, eli heillä on muun muassa suurempia vaikeuksia luottaa ihmisiin kuin muilla tutkituilla. Myös tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että yhdenkään pojan kohdalla kiusaajissa ei ollut tyttöjä, mutta tyttöjen kiusaaja sen sijaan oli usein ollut poika. Kiusatuista lähes kolmasosa myönsi itse myös kiusanneensa. Opettajista lähes 40 prosenttia oli kiusattu myöhemminkin työelämässä. Pitkäaikaisesti kiusatuilla oli eniten vaikeuksia ylläpitää ystävyys-suhteita. (Schäfer ym. 2004.)

Pilottitutkimus pitkäaikaisvaikutuksista paljasti, että kiusatut attribuivat kiusaamisen aiheuttaneen useita erilaisia seurauksia aikuiselämässä. Mainintoja 15 miehen haastattelussa saivat masennus, häpeä, vaikeudet ihmissuhteissa, yksinäisyys ja ahdistus, painajaiset ja vihan sekä koston tunteet sekä matala itsetunto. Tutkijat pystyivät perustelemaan löytöjä kertomusten välisillä yhteneväisyyksillä ja luokittelivat osallistujat kolmeen ryhmään: negatiivisista psyykkisistä ja/tai fyysisistä oireista kärsivät, ihmissuhteita välttävät ja vapautus, jossa kiusatut olivat saaneet vahvuutta kiusaamisen myötä. Näin laajoja seurauksia ei ole aiemmissa tutkimuksissa löydetty. Tutkijat yhdistävät kokemukset lapsina hyväksikäytettyjen jälkitraumaattisiin kokemuksiin niiden samankaltaisuuden takia. He myös korostavat kiusaamisen tuhoisuutta lapsen identiteetin ja itsetunnon kehittymiselle kriittisessä ikävaiheessa, jossa vertaisten hyväksyntä on elintärkeä. Puutteellinen sosiaalinen identiteetti, huono itsetunto ja itsensä syyllistäminen johtavat yllä oleviin seurauksiin. (Carlisle and Rofes 2007.)

2.5 Selviytyminen

Nousiainen (2004) kuvaa selviytymistä diskurssina ja selviytymistarinoita kulttuurisena kertomusvarantona, yhtenä elämänkerronnan tavoista. Se voi myös olla yksi identiteetin rakennuspalloista tai kertomuksen juoni, tai sillä haetaan hyväksyntää kuulijoissa. Selviytymisestä on tullut arvostettu individuaalinen ominaisuus, jonka avulla voidaan kääntää katse sosiaalisesta yksilöön. Tutkimuksellisesti selviytymistä käytetään luentatapana tulkintoja etsittäessä. (Mt., 133.)

Haastattelututkimuksessa japanilaiset ja englantilaiset nuoret keksivät useita selviytymisstrategioita kiusatuille. Suositellut strategiat vaihtelivat riippuen kiusaamisen

tavasta. Eniten suositeltiin avun hakemista, tosin englantilaiset nuoret mainitsivat sen todennäköisemmin, kun taas suora toiminta sai enemmän kannatusta japanilaisilta. Sosiaaliseen syrjimiseen selviytymiskeinoksi englantilaiset kannattivat ystävystymistä uusien ihmisten kanssa, tämän mainitsi vain harva japanilainen oppilas. Todellisuudessa harva kiusattu kertoo tilanteestaan, ja tähän haastatellut esittivät syiksi muun muassa pelon kiusaamisen pahenemisesta ja epäluottamuksen opettajiin ja koulutovereihin. Englantilaiset nuoret kannattavat lähes täysin koulun puuttumista kiusaamiseen. Sen sijaan japanilaisista vain hieman yli puolet kannattaa koulun toimia kiusaamisen lopettamiseksi. Enemmistö kaikista haastelluista mieltää sivullisten velvollisuudeksi puuttua kiusaamiseen. (Kanetsuna ym. 2006.)

Pitkittäistutkimus videoiduista kiusaamistilanteista kanadalaisissa alakouluissa osoitti kiusattujen käyttävän selviytymiskeinoina joko ongelmanratkaisua tai aggressiivisia strategioita, joista ensin mainittu johti useammin kiusaamisepisodin laantumiseen. Aggressiiviset keinot puolestaan todennäköisemmin saivat tilanteen eskaloitumaan. Kuitenkin suurin osa ongelmanratkaisukeinoista oli passiivisia, kuten välttelyä. Tällä saattaa olla negatiivisia pitkäaikaisseurauksia, koska kiusaaja saa tahtonsa läpi ja tällainen reaktio saattaa johtaa kiusatuksi joutumiseen myös jatkossa. Tutkimuksessa kirjattiin myös kiusattujen ilmaisemia tunnetiloja, joista useimmin näkyivät ilo, kiinnostuneisuus ja vihaisuus. Tutkija arvelee ilon ja kiinnostuneisuuden osoitusten johtuvan kiusatun asemasta torjuttuna vertaisten joukossa, joten kiusaamistilanteessa he saavat kaivattua vuorovaikutusta. Hän toteaa lisäksi, että tunteilla on vaikutusta selviytymisstrategian valintaan, lisäksi aktiivisten parhaaseen lopputulokseen sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä johtavien ongelmanratkaisustrategioiden käytön vähäisyys johtunee kiusattujen huonoista sosiaalisista taidoista ja vertaistuen puutteesta. (Mahady Wilton ym. 2000.)

Iso-Britanniassa tutkittiin kiusaamisesta kertomista selviytymiskeinona. Sukupuoli, kiusaamisen näkeminen haasteena, josta voi seurata positiivisia lopputuloksia, ja emootiot ennustivat merkitsevästi, kuka lapsista kertoo kiusaamisesta. Tytöt hakevat kiusaamiseen todennäköisemmin apua kuin pojat ja apua hakevat myös enemmän negatiivisia emootioita kokevat lapset. Tytöt näkivät kertomisen myös poikia useammin parhaana selviytymiskeinona kiusaamisesta tai sen herättämistä tunteista. Vain harva kertoi opettajalle, sen sijaan asiasta puhuttiin vanhempien ja ystävien

kanssa. Kiusaamisen kestolla tai tiuhoodella ei ollut vaikutusta kertomisstrategian käyttöön. Tutkijat korostavat johtopäätöksissään, että opettajilla tulisi olla valmiuksia käsitellä lapsien ja nuorten tunteita, sillä moni kertojista hakee myös apua tunteakseen olonsa paremmaksi eikä pelkästään ratkaistakseen käytännössä kiusaamisongelman. He myös pohtivat, kannustavatko opettajat vähemmän poikia näyttämään tunteensa, sillä pojat eivät kerro kiusaamisesta yhtä usein kuin tytöt. (Hunter ym. 2004.)

Sukupuolinäkökulmasta on myös tutkimustulos, jonka mukaan tyttöuhrit reagoivat kiusaamiseen usein avuttomuudella tai välinpitämättömyydellä ja pojat useammin aggressiolla. Luokkatoverit kokivat tyttöjen alistuvan ja poikien aggressiivisen reagoimistavan kiusaamista provosoivaksi. (Salmivalli 1995, 353, 355–357).

Aiempaa kiusaamisen ja selviytymisen yhdistävää tutkimusta on kritisoitu muun muassa erikseen lapsille suunnattujen selviytymismittausten käytöstä, joka estää vertailun aikuisiin, ja selviytymisstrategiaa on tutkittu esimerkiksi kysymyksellä, miten yleensä reagoi vertaisten väliseen riitaan eikä kysymällä, miten reagoi kiusaamiseen (Hunter & Boyle 2004). Hunter ja Boyle (2004) liittävät selviytymisen tutkimiseen kiusaamistilanteiden arvioinnin, sillä arvioinnit ovat oleellinen osa transaktionaalista selviytymisteoriaa (ks. Lazarus & Folkman 1984). Jos kiusattu arvioi, ettei hänellä ole kontrollia kiusaamiseen, hän käytti muita enemmän toiveikasta ajattelua (esimerkiksi kuvittelee itsensä toiseksi tai toivoo asioiden ratkeavan itsestään). Jos kiusattu näki kiusaamisen tuovan mahdollisesti myönteisiä seurauksia, hän arvioi kiusaamisen haasteeksi- ei ongelmaksi. Moni ei kuitenkaan ollut varma, onko kiusaamisella hyviä vaikutuksia. Näillä epävarmoilla arviointi vaikutti sekä ongelmakeskeisten että toiveajattelun ja sosiaalisen tuen hakemisen selviytymiskeinojen suurempaan käyttöön kuin positiivisten seurausten kieltäjillä. Täten jos halutaan muokata oppilaan käyttämää selviytymiskeinoa, täytyy muokata myös oppilaan näkemyksiä kiusaamisesta- kenties sillä voi olla hyviäkin seurauksia- ennen kuin itse keinoa pystytään muuttamaan esimerkiksi toiveajattelusta ongelmanratkaisuun. Mielenkiintoinen tulos jo sinällään oli, että osa kiusatuista pystyi arvioimaan kiusaamisen tuovan mukanaan positiivisiakin asioita. Tytöt ja nuoremmat oppilaat käyttivät turvautumista sosiaaliseen tukeen enemmän. Tulokset kuitenkin viittaavat, että tämän selviytymiskeinon käyttö vähenee iän myötä, sillä jo kuukauden kiusatut turvautuivat tähän strategiaan vähemmän ja toiveajatteluun enemmän. (Hunter & Boyle 2004.)

10–15-vuotiaat tanskalaislapset vastasivat hypoteettisten kiusaamistilanteiden pohjalta, millaisia selviytymiskeinoja he käyttäisivät. Sitä ennen heidän roolinsa kouluelämän kiusaamistilanteissa tutkittiin ja 34 % luokiteltiin joko kiusatuksi, kiusaajauhriksi tai kiusaajaksi. Tässä tutkimuksessa tyttöjä oli kiusatuissa enemmän, kiusaajissa sukupuolijakauma oli tasainen. Kiusaajauhreista puolestaan useimmat olivat poikia. Kiusaajauhrit käyttivät pelkkiä kiusattuja enemmän ulkoistavaa selviytymismekanismia, tytöt käyttivät enemmän sosiaalisen tuen hakemista ja pojat puolestaan enemmän ulkoistamista. Etäännyttämistä, sosiaalisen tuen hakemista ja internalisoimista käyttivät eniten nuoremmat ikäluokat. (Kristensen & Smith 2003.)

Smith ym. (2004) tarttuu kiusaamisesta selviytymisen (coping) problematiikkaan vertailemalla siitä ”paenneiden”, jatkuvasti kiusattujen ja uusien uhrien tilanteita. Tutkijat perustelevat kiusattujen nuorten olevan herkkiä havaitsemaan muutoksia tilanteessaan ja täten heidän kertomaansa voi pitää uskottavampana kuin menetelmässä, jossa käytetään hypoteettisiin tilanteisiin eläytymistä. Tutkimuksen mahdollistaa kahtena eri ajanjaksona toteutettu tiedon kerääminen, jonka perusteella osa lapsista oli päässyt irti kiusattuna olemisesta. Vertailun kohteena ovat yksinäisyys, käytöshäiriöt, koulusta pitäminen, syyt kiusaamiselle sekä selviytymisstrategiat. Tutkimuskysymyksenä oli muun muassa, käyttääkö kiusaamisesta selvinnyt tehokkaampia selviytymiskeinoja kuin muut kiusatut tai löytyykö muuttujista muita selittäviä tekijöitä. (Smith ym. 2004.)

Positiivisena havaintona tutkijat pitävät kiusaamisesta selvinneiden nuorten palautumista lähes kaikilla mitatuilla asteikoilla vertaisten (joita ei koskaan ole kiusattu) tasolle. Kiusaamista onnistuneesti paenneiden kohdalla toimiviksi strategioiksi muodostuivat sosiaaliseen vahvistamiseen liittyvät keinot kuten uusien ystävien hankkiminen ja avun pyytäminen kertomalla kiusaamisesta. (Smith ym. 2004.) Tutkimuksen ongelmana voi pitää sen laaja-alaisuutta ja tuloksia, joiden mukaan selvinnyt nuori toipuu kaikilla mittareilla lähes ennalleen, sillä aikuisiällään tehdyissä tutkimuksissa kiusaamisen seuraukset näkyvät edelleen (ks. kappale seuraukset). Sen ansio kuitenkin on olla yksi harvoista pitkittäistutkimuksista, ja siinä saatiin ensimmäistä kertaa osviittaa eri strategioiden vaikutuksesta kiusaamisen pitkittymiselle. Tuloksista voi myös päätellä, että jos kiusaaminen saadaan päättymään kouluaihana, voi kiusattu palautua monella mittarilla ”ennalleen”.

Causey ja Dubov (1992) tutkivat lasten selviytymismekanismeja sosiaalisissa ja akateemisissa stressitilanteissa. Tutkijat toteavat, että aiemman tutkimuksen perusteella eri stressitekijöihin (stressors) reagoidaan eri tavoin, joten selviytymismekanismeja on tutkittava tapauskohtaisesti eikä vain yleisellä tasolla (mt., 48). Tulosten perusteella tytöt käyttivät useammin ongelmanratkaisua ja tuen hakemista ja pojat sen sijaan etäännyttämistä (distancing) ja ulkoistamista (externalizing) (mt., 52).

Tenenbaum (2011) tutki selviytymistä poikkeuksellisesti kvalitatiivisin tutkimusmenetelmin. Kiusattuja haastateltiin ryhmissä. Tuloksista selviää, että vaikka aiempi selviytymistutkimuksen jako ongelmakeskeisiin ja tunnekeskeisiin selviytymisstrategioihin on osittain käypä, moni näiden kattokategorioiden alakategoriosta voi toimia sekä ongelmanratkaisuun että tunteiden käsittelyyn liittyvänä mekanismina (ks. kuvio 1). Lapset käyttävät useita keinoja jopa yhtäaikaisesti. Alakategorioita ovat: itsepuolustus, kiusaajan vastustaminen (esim. verbaalisesti), sosiaalisen tuen hakeminen, etäännyttäminen, internalisointi, sisäisen jännitteen vähentäminen, keskittyminen positiiviseen ja itsesyytös. Haastatellut käyttivät useimmiten ongelmakeskeisiä menetelmiä. Pojat raportoivat useammin eksternalisoivien strategioiden käytöstä ja tytöt puolestaan etsivät useammin sosiaalista tukea. Lapset pitivät strategioitaan usein tehottomina kiusaamisesta selviytymisessä. Esimerkiksi aikuiselle kertomisen tehottomuutta selitettiin sillä, etteivät aikuiset olleet ottaneet asiaa tosissaan tai kertomisen pelättiin johtavan kantelupukin maineeseen ja hankaloittavan kiusatun elämää entisestä. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että yhtäaikainen emotionaalisen tuen ja aikuiselle kertomisen yhdistelmä saattaa olla tehokkaampi, esimerkiksi kuraattorilta neuvojen pyytäminen. Myös vihan tai itkun näyttäminen koettiin erittäin epäonnistuneeksi reagoinniksi lasten mielestä. (Mt.) Lasten oma mielipide kokeiltujen keinojen tehottomuudesta ei yllätä, onhan keskusteluryhmiin tietoisesti valittu kroonisen kiusaamisen kohteeksi joutuneita, joten selvää on, etteivät heidän kokeilemansa strategiat ole olleet tehokkaita tai niitä on käytetty väärässä kontekstissa tai väliin on tullut muita mahdollisia muuttujia. Huolestuttavaa on lasten pysyvä asema kiusattuna useiden eri selviytymisstrategioiden käytön jälkeenkin. Tutkimuksessa näkyy myös lasten maailmassa hyvin vahvasti elävä kulttuurinen tarina ”kantelupukin” kohtalosta, jossa aikuisille ei pidä kertoa missään tapauksessa kiusaamisesta. Tutkimuksen haittapuolina ovat sekä vaikeus erottaa puhuvatko lapset ryhmähaastatteluissa oman kokemuksen vai kulttuuristen tarinoiden pohjalta (vrt.

artikkelien lainaukset haastatteluista, joissa usein puhutaan kolmannessa persoonassa) ja ettei tutkimuksessa paljastu lisätietoa tehokkaista keinoista puuttua kiusaamiseen.

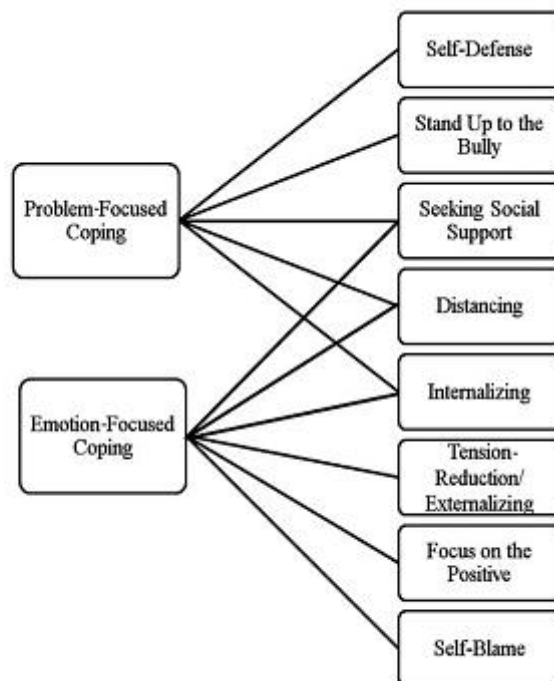

Figure 1. Coping model derived from bullying victims' self-reports.

Kuvio 1. Selviytymismalli johdettuna kiusattujen kertomuksista (Tenenbaum ym. 2011).

Epäsuoran kiusaamisen (relational aggression) kuten välttelyn tai juoruamisen kohteeksi joutuneiden selviytymiskeinojen vaikutusta tyttöjen ystävyteen on tutkittu. Passiivista ja välttelevää selviytymiskeinoa käyttivät useammin tytöt, jotka olivat pahastuneet enemmän kiusaamisesta. Tilanteen aiheuttama vihaisuus oli yhteydessä ystävyden päättymiseen ja pahastumisen tunteeseen. Muilta apua hakeneet tytöt puolestaan säilyttivät ystävyysuhteen kiusajaan kanssa muita keinoja käyttäneitä useammin, mahdollisesti koska he pystyivät purkamaan tunteet muiden kuin kiusaajaystävän kanssa. Aggression kohteeksi ystävien taholta joutuneet pysyivät vähintään yhtä läheisinä tekijän kanssa 40 prosentissa tapauksista, ja tutkija huomauttaakin, että joko tällainen tyttöjen välinen aggressio ei ole haitallista ja on jopa osa kehitystä tai tytöt ovat kehittäneet toimivia selviytymismekanismeja, jotka mahdollistavat ystävyden säilymisen kiusajaan kanssa ennallaan. (Remillard & Lamb 2005.)

Selviytymiskeinojen seurauksilla on eroja myös sukupuolen näkökulmasta. Tytöille sosiaalisen avun hakeminen kiusaamistilanteessa oli edullista, sillä se suojasi heitä sosiaaliselta eristykseltä, mutta poikien kohdalla se ennusti sosiaalisen aseman heikkoutta. Tyttöjen yksinäisyyttä puolestaan ennusti etäännyttävien menetelmien käyttö. Pojat käyttivät enemmän ulkoistavia menetelmiä kuten huutamista, mutta muuten sukupuolieroja eri keinojen käytössä ei löytynyt. (Kochenderfer-Ladd & Skinner 2002.)

Seuraavassa käyn läpi tarkemmin kiusaamisesta kertomisen tutkimusta, sillä alkuoletukseni mukaan se on tehokas selviytymiskeino. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on saatu tukea lasten jakautumiselle aikuisille kertomisessa, osa näkee kertomisen mahdottomana uhkailujen tai koston pelossa, yksi poika puolestaan koki kertomisen auttaneen. Tutkimuksessa todettiin aikuisten välillä luokittelevan tilanteen eri lailla kuin lapset. (Mishna 2004). Tämä saattaa olla yksi syy, miksi lapsen kertoessa kiusaamisesta hän kokee, ettei aikuinen auta. Aikuinen puolestaan on saattanut tulkita, ettei tilanteessa ole kyse kiusaamisesta. Tämän takia tiukat määritelmät kiusaamisen ehdoista saattavat itse asiassa haitata tilanteeseen puuttumista.

Lapset itse eivät määritä yhtä selviytymiskeinoa ylivoimaiseksi muihin nähden, pikemminkin keinon valintaan vaikuttaa monimutkainen riskinarviointi. Etenkin kertomiseen strategiana vaikuttavat arviointi lähiaikuisten toimintakyvystä kiusaamistilanteen selättämisessä ja sosiaaliset mallitarinat esimerkiksi ”kantelupukista”. Etenkin viidesluokkalaiset vastaajat uskovat itsensäpuolustamis- ja kiusaajanvälttelystrategioihin, 8-luokkalaiset eivät usko näihin keinoihin enää yhtä yleisesti. Tutkijat kritisoivatkin interventio-ohjelmien tahtoa lanseerata kertomista selviytymispolitiikkana, kun lasten oman toimijuuden vahvistaminen voisi olla hyödyllisempää. Nuoremmat lapset kertovat mieluiten äideilleen kiusaamisesta (78 % kokisi kertomisen helpoksi) ja vanhemmat nuoret ystävilleen (71 %).

Fokusryhmähaastatteluisa vanhemmille kertominen herätti ristiriitoja: kertominen nähtiin hyvänä keinona saada purettua tunnekuormaa, ja vanhemmat voivat esittää asian opettajille, mutta toisaalta kertomisen nähtiin riippuvan vanhempien ”laadusta”.

Vanhemmat voivat myös pahentaa tilannetta ylireagoimalla ja toisaalta kertominen lisää vanhempien huolta lapsistaan. Opettajille kertomisen riskinä nähtiin tilanteen yltyminen vakavammaksi. Lisäksi opettajat eivät aina usko kertomusta tai eivät kunnioita

luottamuksellisuutta. Oppilaskyselyssä 8-luokkalaisista vain kolmasosa kokisi kertomisen opettajalle helpoksi. Tutkijat korostavatkin luottamuksellisen opettajasuhteen tärkeyttä. Ulkopuoliselle vaitiolovelvolliselle asiantuntijalle (esimerkiksi kuraattorille) puhuminen koettiin ryhmäkeskusteluissa myös hyväksi keinoksi purkaa tunteita ja vahvistaa itsetuntoa. (Oliver and Candappa 2007.) Tutkimuksessa tutkittiin koko oppilaspopulaation hypoteettista reagoimista, jos heitä kiusattaisiin, joten tuloksista ei voi vetää johtopäätöstä, kuinka moni oikeasti kiusatuista kertoo kenellekään.

Kiusatuista puolet kertoisi kouluhenkilökunnalle kiusaamisesta, syiksi kertomatta jättämiselle annetaan muun muassa: koston pelko, kiusaaminen attribuoidaan oppilaan henkilökohtaiseksi ongelmaksi, jossa koululla ei ole valtuuksia, epäusko avun saamiseen ja pelko Internetin käytön rajoittamisesta seurauksena. (Cassidy ym. 2009.) Tunteilla on välillinen vaikutus kiusatun erilaisiin sosiaalisiin selviytymisstrategioihin. Esimerkiksi välinpitämättömyys ja avuttomuus kiusaamisen jälkeen ennustavat, ettei lapsi tee kiusaamiselle mitään. Kostonhalu puolestaan vaikutti eniten ystävien puoleen kääntymisessä, viha ennusti kaikkia avunpyynnön muotoja (opettaja, ystävät, vanhemmat). (Hunter & Borg 2006.)

2.6 Koulun sosiaalityö

Kandidaatin työssäni totean koulun sosiaalityön olevan marginaalissa, sekä koulun fyysisessä ympäristössä että tutkimuksen kentällä. Jopa niin, että seurauksena: ”– – koulun sosiaalityön resurssien ollessa hyvin rajalliset yhtä koulua kohden on kuraattorin työnkuva muodostunut ongelma-, pahoinvointi- ja yksilökeskeiseksi.” (Perälä 2011, 1.)

Kuraattorin työn tavoitteita ovat oppilaan ja yhteisön hyvinvoinnin lisääminen sekä oppimisen tukeminen. Työtä toteutetaan tapaamisilla, verkostotyönä sekä yhteydenpitona viranomaisiin ja koteihin. Oppilaan elämäntilannetta seurataan kokonaisvaltaisesti ja pyritään näkemään riskitekijät ja kehitystä haittaavat esteet. Työn tarkoitus on lisätä oppilaan voimavaroja ja ratkoa ongelmia. Yhteistyökumppaneiden kanssa tehdään ennaltaehkäisevää ja kehittäväää työtä yhteisön hyvinvoinnin eteen. Oleellinen osa on myös opettajien konsultoiminen heitä askarruttavissa asioissa. Oppilaan ongelmat voivat liittyä käytökseen, sosiaaliseen vuorovaikutukseen,

perheongelmiin, tunne-elämän vaikeuksiin tai vaikka poissaoloihin Oppilashuollossa kuraattori osallistuu opetussuunnitelman mukaiseen oppilashuollon kehittämistyöhön ja erilaisten toimintasuunnitelmien laatimiseen. Työn kuvan ollessa laaja kuraattori tarvitsee hyvin erilaisia valmiuksia tehtävässä toimimisessa. (Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmä 2006, 26–28.)

Päätoimisia koulukuraattoreita oli 2002 kuitenkin vain 250, ja viroista noin 80 % oli Etelä-Suomessa. Suurin osa tekee työtä 7-9.luokkalaisten parissa. (Mt., 33.) Vuonna 2007 koulukuraattori puuttui 8 % kouluista, mutta merkittävää on, että sen lisäksi 20 % vastasi kuraattorin viikoittaiseksi työmääräksi nolla tuntia. Useimmiten kuraattori toimii opetustoimen alaisuudessa. (Kalkkinen & Pyöriä 2007, 84.)

Oppilashuollon uudistamistyöryhmä ehdottaa, että kuraattorin työajasta viidesosa käytettäisiin työyhteisön konsultointiin, neuvotteluihin ja ennaltaehkäisevään työhön. Asiakastapaamisille varattaisiin vajaa puolet työajasta, työn suunnitteluun ja jälkityöhön, kuten kirjaamiseen, kolmasosa ja loput 10 % omien voimavarojen ja tietotaidon uusintamiseen eri keinoin. Ryhmä myös kommentoi, että työntekijän asiakasmäärä ei täten voi olla rajaamaton. (Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmä 2006, 52.) Opettajat näkevät kuraattorin tehtäviksi yhteydenpidon kodin ja muiden viranomaisten kanssa. He myös kommentoivat kuraattorin tukevan oppilaan sosiaalisten vaikeuksien suhteen enemmän kuin kouluterveydenhoitaja. (Hilasvuori & Rantanen 2000, 42, 44.)

Sipilä-Lähdekorpi (2004) on tehnyt urauurtavan väitöskirjan koulukuraattorien käsityksistä koskien omaa työnkuvaansa, tavoitteena hänellä on ollut rakentaa holistinen kuva kuraattoriudesta. Hän näkee oppilashuollon tärkeänä hyvinvointityönä ja lastensuojeluna (mt., 15). Vajaalla 80 % tutkituista kuraattoreista oli sosiaalityön pätevyys. Vain kahdeksan prosenttia kuraattoreista teki työtä ainoastaan yhdessä koulussa ja lähes viidesosalla kouluja oli 9-22 kappaletta. Keskimääräinen oppilasmäärä per kuraattori oli 1300 oppilasta, vaikka suositus on 500 oppilasta. (Mt., 109, 111–112.) Tavoitteena työlle mainittiin muun muassa oppilaan hyvinvointi ja koulussa viihtyminen sekä integroiminen yhteiskuntaan vastuulliseksi kansalaiseksi ja päästötodistuksen saamisen takaaminen (mt., 113). Kuraattorin ajasta noin 40 % menee asiakastyöhön ja suunnitteluun. Kehittämiseen jää vain muutama prosentti työajasta.

Korjaavaa työtä on noin kaksi kolmasosaa, mutta vastausten hajonta on suurta. (Mt., 117–118.) Toisin sanoen resurssien takia opettajat ovat yleensä päävastuussa kiusaamistapauksissa ja kuraattorin rooli on enemmän konsultoiva. Valitettavasti opettajien koulutuksessa ei välttämättä sivuta kiusaamisen selvittelyyn tarvittavia taitoja lainkaan, joka saattaa olla syynä kiusaamisen sivuuttamiselle. Ennaltaehkäisevälle ja koulun ilmapiiriä rakentavalle yhteisölliselle sosiaalityölle ei jää aikaa.

”Kouluhyvinvointia on vaikea määritellä ja rajata, sillä ei lapsen ja nuoren elämäkään rajaudu yksiselitteisesti kouluun ja kotiin. Lapsi on kokonaisuus ja samoin hänen hyvinvointinsa. Pahoinvointi kotona näkyy usein oirehdintana koulussa, samoin esimerkiksi koulukiusaaminen saattaa muuttaa nuoren käytöstä kotona. Näenkin kouluhyvinvoinnin olevan sitä, mitä koulussa voidaan tehdä oppilaan hyvinvoinnin eteen. Koulussa ei voida korvata vanhempia tai ottaa yksin kasvatusvastuuta, mutta esimerkiksi koulun ympäristöön ja ilmapiiriin voidaan vaikuttaa; samoin oppilaiden asenteisiin voidaan vaikuttaa --. Lisäksi suhde opettajaan voi vielä yläkoulussakin olla merkittävä muun muassa kouluviihtyvyydelle. Opettajan ja oppilaan välisessä vuorovaikutuksessa olisikin eniten parannettavaa verrattuna useaan muuhun eurooppalaiseen maahan.” (Perälä 2011, 3-4.)

Suurin osa kuraattoreista pitää oppilaiden ongelmina motivaatiopulaa ja työrauhaa, vähemmän mainintoja, mutta silti vähintään joka viidenneltä kuraattorilta, saavat mielenterveysongelmat, päihteet, oppivaikeudet sekä kiusaaminen. Kaikki vastanneista ovat osallistuneet kiusaamisilmiön hoitoon viikoittain, joillain kouluilla kiusaamisenselvittely on kuraattorin tehtävä. (Sipilä-Lähdekorpi 2004, 118–120.) Työn haasteina mainitaan tehtävien priorisointi, nuorten tukeminen ja yhteisön mukaan saaminen. Kolmasosa kuraattoreista ei pidä rooliaan selkeänä ja moni mieltää myös kasvattajan roolin itselleen. Roolin löytämistä vaikeuttavat muiden yliampuvat odotukset ja resurssit. (Mt., 125–126, 132–135.) Koulun sisällä yhteistyötä tehdään eniten rehtorin ja terveydenhoitajan kanssa. Koulun ulkopuoliset yhteistyöverkostot ovat tutkimuksen perusteella laajat, mutta vanhemmat sekä päihdetyö saavat harvoin mainintoja. (Mt., 137–140.) Kiusaamisen estämiseksi on käytetty seuraavia menetelmiä: interventiot, kyselyt, tukioppilasvalmennukset, kehitys toimintamalleissa ja kiusaamisesta kertomisen kynnyksen madaltaminen (mt., 150).

Suomessa on nyt käytössä lähes koko maanlaajuinen kiusaamisenvastainen ohjelma, KiVa. Ohjelma perustuu sosiaaliseen tulkintaan kiusaamisesta ja sen päätavoite onkin muuttaa sivullisten käytöstä kiusattua tukevaksi, lisätä empatiaa ja kiusaamisenvastaista asenneilmapiiriä. Samalla se sisältää konkreettisia välineitä kiusaamisenselvittelyyn kouluissa ja aineistoa, joka on suunniteltu eri ikäryhmille, oppitunteja varten. Aluksi 2007–2008 oli kokeiluvaihe, jossa kokeilukoulujen 4-6-luokkien oppilaiden kohdalla ohjelman vaikuttavuus arvioitiin. Viidennen ja kuudennen luokan oppilailla kiusaaminen kokeilukouluissa väheni enemmän kuin verrokkikouluissa, kiusattujen itsearvion mukaan kiusaaminen väheni 30 % ensimmäisestä arviointiajankohdasta. (Kärnä ym. 2011a.) Mielestäni ohjelman etuja ovat, että pureudutaan paitsi yksilön kiusaamiseen, myös koko koulu yhteisön vuorovaikutukseen ja käytökseen toisia kohtaan, ja sanoitetaan kiusaamisen rooleja pelkkää kiusaajaa ja kiusattua laajemmin kiusaamisen tukijoista sivullisiin. Se tunnistaa yhteisöllisyyden vaikutukset kiusaamisen vähentämiseksi. Alustavasti ohjelma tuottaa myönteisiä tuloksia ja vähentää kiusaamista.

3 NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA

Narratiivinen lähestymistapa tuntui omalta heti, kun kävin sitä käsittelevän kurssin vuonna 2008. Gradun aiheita pohtiessani nousi aiheeksi koulukiusaaminen, ja koin heti, että sitä tulisi tutkia narratiivisesti. Yksi perustelu sille on, että jokainen kokee kiusaamisen omalla tavallaan ja kiusaaminen määrittyy usein eri tavalla eri henkilöiden puheessa. On esitetty, että narratiivisuus on omiaan etenkin subjektiivisten aiheiden tutkimiseen sen korostaessa toimijuuden ja mielikuvituksen merkitystä (Riessman 1993, 5). Täten jo alkuoletus on, että yhtä objektiivisesti määritettyä ilmiötä nimeltä kiusaaminen ei voida löytää. Sen sijaan voin koettaa tavoittaa eri kertojien konstruoimaa kuvaa kiusaamisen todellisuudesta elämässä. Kiusaamista on tutkittu kvalitatiivisesti vähän, vaikka kansainvälisesti tutkimusta sen syistä, seurauksista ja ilmiöstä on runsaasti.

Sosiaalinen konstruktivismi kuvaa parhaiten tieteellistä katsantoani ja suhtautumista todellisuuteen. Sosiaalisen konstruktivismiin mukaan todellisuus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa kielen avulla, mutta tämä kieli on tilannesidonnaista (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Todellisuus siis rakentuu tutkijan ja

kertojan välisessä vuoropuhelussa, tämä todellisuus saattaa muuttua ajan kuluessa ja samakaan kertoja ei kerro todennäköisesti samanlaista tarinaa vuosien päästä. Aineiston tarinat ovat siis aika- ja tilannesidonnaisia, samoin niistä tekemäni tulkinnat. Uskon, että todellisuus rakentuu suurimmaksi osaksi kielen kautta ja täten myös muuttuu jatkuvasti. Subjektiiivisesti ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvaa todellisuutta voi tavoittaa yleistettyjen tulkintojen avulla. Todellisuus kuitenkin on muuttuvaa ja pysyviä totuuksia ei mielestäni ole olemassa, ei ainakaan yhteiskuntatieteellisen tiedon alueella. Todellisuus on sidottua aikaan, paikkaan ja kieleen.

Tutkimusta suuntaa narratiivisuus sekä yleisempänä perspektiivinä, että näkökulmana aineistoon ja sen analysointiin. Eskola ja Suoranta (1999) pitävät narratiivisuutta ihmisille tyypillisenä vuorovaikutuksen ja todellisuuden rakentamisen muotona. Narratiiveissa eli kertomuksissa on yleensä selkeä juonellisuus eli alku, keskikohta ja loppu. Sen lisäksi narratiivisen tutkimusotteen voidaan nähdä tekevän myös tieteellisestä tutkimuksesta tarinan. tarinat voivat siis olla tutkimuksen kohde, mutta myös sen tulos. (Mt., 22–24.) Tieteellisessä tutkimuksessa narratiivisuus on rajaton viitekehys, joka voi tutkia narratiivien välittämää todellisuutta ja jopa itse rakentaa tätä narratiivista maailmankuvaa. Narratiivisuus tieteessä voi olla tiedon luonteen selittäjä, aineiston laadun kuvaus, analyysikeino tai käytännön työn menetelmä. (Heikkinen 2002, 15–16.) Heikkinen tekee eron kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien ja narratiivisuuden välille esittämällä, että kvalitatiivinen tutkimus tähtää edelleen perinteiseen objektiiviseen tietoon, kun narratiivisuus hakee ”paikallistettua, henkilökohtaista ja subjektiivista tietoa”. (Heikkinen 2002, 18.)

Narratiivi voidaan määritellä ”puheeksi joka organisoituu merkittävien (consequential) tapahtumien ympärille” (Riessman 1993, 3). Narratiivin ongelmalliseen määrittelyyn puuttuu Matti Hyvärinen (2007) pohtimalla, missä sen rajat kulkevat. Kertomuksen rajat ovat hämärtyneet ja sitä käytetään esimerkiksi poliittisessa viestinnässä. Mikä tahansa tapahtumakulku ei kuitenkaan ole kertomisen arvoista, vaan kerrottavuus tarvitsee yllättävän käänteen, ”särön” (Mt., 131).

Heikkinen (2002) uskoo todellisuuden ja tiedon rakentuvan sanojen avulla narratiivisesti ja sosiaalinen vuorovaikutus muokkaa näitä narratiiveja. Nykyään ei ole enää yhtä isoa yhtenäistä narratiivista, jolle todellisuudenkuva perustuu, vaan se rakentuu

jatkuvasti muuttuville paikallisille ja henkilökohtaisille tarinoille. Yksilöä ja yhteisöä ei voida erottaa tässä todellisuuden- ja tiedonkuvassa. Yksilölle narratiivit ovat keino kokea elämää tai jopa elää sitä, identiteettejä peilataan yhteisössä jaettujen narratiivien avulla. (Mt., 14–15.)

Narratiivisuuden sanotaan olevan tapa välittää ja rakentaa tietoa (Heikkinen 2007, 142). Se yhdistää ihmisten kokemukset ja tiedot ymmärrettäväksi ajalliseksi tarinaksi (Nousiainen 2004, 12). Narratiivisuudessa tieto käsitetään konstruktivistiseksi. Konstruktivismi näkee tiedon rakentuvan kertomusten kautta. Todellisuuksia voi olla useampia ja ne ovat tilanne- ja aikasidonnaisia. Täten käsitys liittyy tietoteoreettiseen relativismiin ja postmoderniin tietokäsitykseen, siitä ettei tieto ole arvo-objektiivista. (Heikkinen 2007, 144–146; Heikkinen 2000, 47.) Tämän takia mielestäni on tarpeellista avata omaa tutkijapositiona mahdollisimman läpinäkyväksi, eli millaisessa kontekstissa rakennan uutta tietoa. Lieblich ym. (1998, 3) määrittelee kaiken kertomuksia käyttävän tutkimuksen narratiiviseksi. Itse olen omaksunut narratiivisuuden holistiseksi teoreettiseksi ja analyttiseksi lähtökohdaksi tutkielmalleni ja toivon tutkielman olevan oma kertomuksensa tulevien lukijoiden mielestä. Koen narratiivisuuden paitsi lähestymistapana tiedon luonteeseen, myös menetelmänä, jolla kokemustietoa tuotetaan. Tutkielman analyysin kohteena on kertomuksien sisältö, eikä muoto kuten narratologiassa tai diskurssianalyysissä.

Vilma Hänninen (1999) on tuonut väitöskirjallaan merkittävän panoksen suomalaiseen sosiaalitieteiden tutkimusmenetelmäkenttään esittelemällä narratiivisuuden ja luomalla siihen uudenlaista teoreettista jäsentelyä. Hän perustelee käyttävänsä mieluummin tarinallisuuden kuin narratiivisuuden käsitettä, sillä edellä mainittu on suomenkielistä alkuperää. Tarinallisuus viittaa kaikkeen tutkimukseen, jossa hyödynnetään tarinaa oleellisena erottelun keinona. (Mt., 15.) Tässä tutkielmassa käytetään lähinnä tarinan käsitettä narratiivin tai kertomuksen sijaan yksinkertaisuuden takia. Nousiainen (2004, 32) käyttää elämäkertomusta tarinan sijaan sillä:

”Elämäkertomuksen valintaan vaikutti aluksi se, että tarinaan arkikielessä monesti liitetään sepittäminen tai mielikuvituksen tuottamien asioiden kertominen. Lopulta tärkein valintaperuste oli se, että halusin korostaa eroa haastattelukertomuksen ja tutkimustarinan välillä.”

Narratologia on eräs tutkimuksen alkujuurista, jossa tutkittiin kertomuksien syvärakenteita ja yleismaailmallista kielioppia. Kirjallisuudentutkimuksessa tarinoita on tutkittu suhteessa kirjallisuuteen ja sen perinteisiin, mutta ei suhteessa reaali maailmaan. (Hänninen 1999, 16.) Itse näen tutkimussuunnan historiallisen taustan tarjoavan käyttökelpoisia käsitteitä ja erittelyn työkaluja esimerkiksi tarinan osiin jakamisessa. Sosiaalitieteissä oleellista on lisäksi nivoa tarinoiden suhdetta reaali maailmaan, avata ihmisten sisäisen elämämaailman yhteyttä sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Omassa tutkielmassani tarinoiden ulkoiset diskursiiviset ilmaisutavat kuten kielioppi ja rakenne eivät ole kiinnostuksen kohteita. Analyysi kohdistuu tarinoiden tulkintaan tämänhetkisestä kulttuurisesta ja sosiaalisesta maailmankuvasta käsin, ja etenkin tarinoiden tarjoamiin tulkintoihin kiusaamisesta selviämiseen ja elämäntilanteeseen.

Aikaisemmin sosiaalitieteissäkin tarinoita pidettiin suorina kuvauksina todellisuudesta, kunnes narratiivinen käänne 80-luvulla heräsi tutkimaan elämäkertojen jäsentymistä tarinallisen muodon kautta (Hänninen 1999, 18). Vilkon tavoin uskon, että elämä ja siitä kerrotut tarinat eivät käy yksi yhteen, mutta eivät myöskään ole aivan eri puusta veistettyjä (Vilkko 1997, 51). Ihminen konstruoi elämää, havaintoja ja uskomuksia tarinallisesti ja jäsentäen elämänkulkuaan kulttuurisen tarinavarannon avulla (Nousiainen 2004, 21–22). Koska tarinaa kerrotaan muistojen ja havaintojen kautta, on mahdotonta saada samastakaan tapahtumasta kahta samanlaista rekonstruktiota. Täten en usko tarinoiden olevan suora portti todellisuuteen, koska ne ovat aina tulkintoja menneestä ja sisältävät usein myös arviointeja, jotka liimataan tarinaan jälkikäteen. Kiinnostus kiusaamistarinoissa kohdistuu siihen, miten vaikean elämäntilanteen läpikäynyt kertoo tästä vaiheestaan, mikä kerrotaan, ja miten selviytymistä jäsennetään tämän kertomisen avulla.

Narratiivisuuden vaarana voi nähdä tarinan, ilmaisuvoimaisen käsitteen, joka on siirtyessään alalta toiselle saanut hyvin erityyppisiä konnotaatioita. Tämä voi vähentää käsitteen ilmaisuvoimaa ja lisätä sekaantumisen mahdollisuuksia. Kaikenkattavuus kadottaa suuren osan käsitteen erittelymahdollisuuksista. Hänninen on luonut tätä ongelmaa ratkaistakseen uudenlaisen erottelun tarinallisuudelle. Näin mahdollistuu myös eri puolien ja niiden keskinäisten suhteiden tutkiminen. Tarina on juonellinen ja ajallinen kokonaisuus. Kertomus taas on merkkien avulla kerrottu tarina, ja koska kertomusta voi tulkita usealla tavalla, on kertomuksessa useita tarinoita. Kertomus on

jaettu tarina, joka siirtyy osaksi tarinavarantoa. Kertominen on reflektion, sosiaalisen vahvistuksen ja jakamisen väline. Sisäinen tarina on Hännisen kehittämä elinvoimainen termi kuvaamaan ajatusprosessia, jossa henkilö tulkkaa omaa elämäänsä tarinallisen kehyksen kautta. Sisäinen tulee ilmi teoissa ja kertomuksissa, mutta osa jää piiloon, sillä kaikkea ei kerrota tai jaeta eikä toteuteta. Draama on todellinen elämä toiminnallisena prosessina. Elämässä toteutetaan sisäisen tarinan projekteja. (Hänninen 2004, 20.) Tätä selkeyttävää käsitteellistä jakoa tulen käyttämään ajatteluni työkaluna, ja tuomaan psykologisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia yhteen tarinoiden maailmassa. Käytän kuitenkin vain tarina-käsitettä aineiston kirjoituksista kertomusten sijaan tässä tutkielmassa.

Nämä yllämainitut osat muodostavat dynaamisen tarinallisen kiertokulun teorian, joka kuvaa osien suhteita ja yhdistää tarinallisuuden elementit todellisuuteen. Situaatio teoriassa sisältää konkreettisen elämän olosuhteet mutta myös kulttuuriset seikat kuten normit tai lait. Se muuttuu jatkuvasti henkilön itsensä ja muun maailman tekojen kautta. Oleellista on, miten situaatio sisäisessä tarinassa tulkitaan. Sosiaalinen tarinavaranto koostuu kulttuurin tarjoamista mallitarinoista, jotka välittyvät vuorovaikutuksen ja kirjallisuuden sekä median kautta. (Mt., 19–23.)

Sateenvarjokäsite tarinallisuuden purkaminen osiin ja sen avulla luotu teoria on merkittävä saavutus Hänniseltä. Vaikka en kovin laajasti voinut tarinallisen kiertokulun teoriaa hyödyntää, ovat jo käsitteiden loogiset määrittelyt tutkielmalleni hedelmällisiä. Teoria sai minut miettimään uudelleen tutkielman ydintä. Sisäistä tarinaa on vaikea tutkia, mutta toisaalta kiinnostukseni kohdistuu enemmän kertomiseen ja tästä tehtyihin tulkintoihin sosiaalisista tarinavarannoista. Löytyykö erilaisia selviytymisen malleja tai kenties yleiseen kulttuuriseen tarinavarantoon perustuvia sankari- tai uhritarinoita? Sosiaalinen tarinavaranto toimii sisäisen tarinan tulkintakehyksenä, täten kulttuurille tyypillisillä tarinamalleilla on merkitystä myös siihen kuinka yksilö tulkitsee omaa asemaansa ja toimintamahdollisuuksiaan. Teorian suurin anti sosiaalitieteisiin on juuri psykologisen, eli sisäisen tarinan, yhdistäminen ulkopuolisiin tapahtumiin, sosiaaliseen ja vuorovaikutukseen.

Hänninen toteaa, että narratiivinen tutkimus ei ole löytänyt yhtä ainoaa tutkimusmenetelmää, vaan menetelmiä on paljon. Kertomusta tutkittaessa huomio

kiinnittyy kielellisten kokonaisuuksien tarkasteluun, mahdollisesti suhteessa sosiaaliseen kerrontatilanteeseen tai kirjoitustraditioon. Sisäistä tarinaa sen sijaan käsitellään hypoteettisena tajunnan järjestäjänä, jota voidaan tutkia kielellisten ilmaisujen avulla, ja kertomus nähdään avaimena sisäisen tutkimiseen. Kertomus tuotteena ei ole viimesijainen tutkimuskohde, vaan mielen prosessit. Draama taas voidaan nähdä erilaisten elämän episodien (esimerkiksi kiusaaminen) tutkimisena. Aineistolta kysytään, mitä todella tapahtui ja oletetaan kertomuksen antavan vastauksia todellisuudesta ja kertojan siihen liittämistä merkityksistä. Yhteistä kohteille on tapahtumaketjujen merkitysanalyysi. Hänninen itse on käyttänyt kirjoituksia aineistona tutkiessaan sisäistä tarinaa, joten toisaalta oma aineistoni sopisi hyvin myös sisäisen tarinan muutosten tarkasteluun. Hän ei yrittänyt löytää kirjoitusten piilomerkityksiä kerronnan tavasta, vaan tutki teemoja tiivistämällä kertomukset ydintarinoiksi. Kokonaisuus oli kiinnostuksen kohde, eri kertomuksia on tyyppitelty perustarinaksi. Tässä kadotetaan tietenkin osa kertomusten ainutkertaisuudesta, mutta tutkittavien tunnistettavuus katoaa. (Hänninen 1999, 30–33.) Itse päädyn analyysissäni useampaan tyyppitarinaan, mutta lähtökohtamme olivat samat.

Lyhyempi teemallinen kirjoitettu tarina kiusaamisesta voidaan nähdä myös omaelämäkertaan verrattavana. Vain yhden episodin omaelämäkerrasta käsittävä kertomuskin voi ennako-oletukseni mukaan sisältää tunteisiin vetoavia, selostavia ja arvioivia elementtejä, joita Vilko (1997, 38) esittelee kuuluvaksi elämäkertoihin. Yhteistä tälle aineistoni teemalliselle episodiselle kirjoitukselle ja elämäkerroille on myös kirjallinen muoto, joka tarvitsee omanlaisiaan metodisia työkaluja.

Anni Vilko (1997) teki naisten omaelämäkerroista väitöskirjan, joka paitsi käyttää narratiivista otetta, myös on itse narratiivi. Tutkimus on sisällysluettelosta lähtien kirjoitettu kertomukseksi, joka pyytää lukijaa mukaan tarjoamalla mielenkiintoisia metaforia. Hän itse toteaaakin halunneensa irrottautua tieteellisen kirjoittamisen konventioista kohti aineistoon sitoutunutta, poettisempaa kirjoittamista (Mt., 48). Vilkon tutkimuksen keskeinen metafora, jolla tietoa välitetään, on tilkkutäkki. Se kuvaa rajattoman ja epämääräisen koostamista kokonaisuudeksi. Sitä voi käyttää elämäkerroista ja tästä tutkimuksesta. Se myös mahdollistaa erilaisten näkökulmien käsittelyn yhdessä tutkimuksessa, sillä ne tuovat toisilleen kontrastia, kuten sommitellussa tilkkutäkissä. (Mt., 16–17, 33.) Itselleni sopivien metaforien löytäminen

ei ollut helppoa, mutta sana polku kuvaa mielestäni hyvin sitä, mitä tutkielmassani selvitän. Tutkimuskohteena on kiusatun polku, jonka varrella on selviytyminen.

Toinen omalle tutkielmalleni tärkeä metafora Vilkon tekstissä on kirjoitettu puhe. Tämä vertaa kirjoitettua elämäntarinaa jokapäiväiseen kerrontaan ja minän koostamiseen ja näiden tapahtumien jättämiin muistoihin. Omaelämäkerta sijoittuu puhutun ja kirjoitetun kertomisen välimaastoon. Luettaessa toisen omaelämäkertaa myös oma tarina nivoutuu lukukokemukseen. Omaelämäkerran kirjoittamiseen kuuluu sisäistä puhumista ja kertomista itselleen. (Mt. 1997, 24–26.) Tätä ajatusta voin soveltaa myös kirjoitetun tarinan kontekstiin. Kirjoittaminen on refleктоivaa puhetta itselle ja muille, siihen sisältyy myös ajatus kohtaamisesta, vaikka ilman todellista tapaamista. Kirjoittajat kuvittelevat ja kertovat itsensä lisäksi myös minulle, lukijalle, tietoisena positiostani tutkijana. Minä puolestaan oletan heidän asettavan minulle odotuksia tutkimuksen suhteen.

Ehkä tunnetuin narratiivinen menetelmä on Labovin ja Waletzky (1967) juonianalyysi. Sen mukaan täydellinen tarina koostuu kuudesta osasta, jotka ovat: tiivistelmä (abstract), ympäristön esittelevä orientaatio (orientation), komplikaatio kertoo, mitä tapahtui (complicating action), arviointi (evaluation), tulos (resolution) ja kooda palauttaa tarinan nykyhetkeen (coda). Tarinan minimivaatimus on komplikaatio. (Labov ja Waletzky 1967, ref. Miettinen 2006, 42.) Tämä tapa eritellä kertomuksen rakennetta ei toimi, sillä kaikki kertomukset eivät rakennu niin, että tapahtumista kerrotaan samassa järjestyksessä kuin alkuperäinen tapahtuma toteutui (esimerkiksi kuningatar itki, koska kuningas kuoli, ei olisi sallittu) (Miettinen 2006, 45). Lisäksi heidän analysoimiensa kertomusten taustalla oli tavoitteellinen toiminta, jonka Miettinen yhtäläillä kritisoi rajaavan liikaa kertomuksen ehtoja (mt., 46–47). Omassa analyysissäni käy selväksi, että kertomusten rakenteet poikkeavat toisistaan paljon, osa kertoo, miten pyrki selättämään kiusaamisen. Osa taas kertoo tapanarratiiveja, joissa puhutaan jatkuvista prosesseista, joissa toiminta toistuu (Riessman 1990), ja jotka ovat tyypillisiä pitkäkestoisten merkittävien tapahtumien kuvaamiselle (Hyvärinen 2007, 133). Miettisen (2006) uudelleenmäärittelyssä komplikaatio voi olla tavoitteellisen toiminnan lisäksi muu tärkeäksi määriteltä tapahtuma (Mt., 47). Lisäksi tarinan rakennetta erittelevässä mallissa ongelmaksi muodostuvat komplikaation ja arvioinnin luokkien puutteelliset määrittelyt (Hyvärinen 2008, 54). Aluksi olin ajatellut lähteä

liikkeelle tästä juonianalyysistä, mutta yllä oleva kritiikki sai minut huomaamaan, ettei se sovellu näin laajalle ja monimutkaiselle aineistolle, jossa kerrotaan pitkään jatkuvasta ”tapahtumasta” ja kerrontatyylit poikkeavat toisistaan. Lisäksi aineistoni on kirjallisia tarinoita, kun Labov ja Waletzky perustavat teoriansa suullisten kertomusten perusteella tehdyille analyysille.

Kritiikkiäkin on narratiivista tutkimusta vastaan esitetty. Muun muassa Matti Hyvärinen artikkelissaan toteaa kertomus-käsitteen olevan teoreettisesti puutteellisesti määritelty. (Hyvärinen 2004, 298.) Narratiivista tutkimusta vastaan on esitetty myös kritiikkiä sen näennäisestä pohjautumisesta intuitiolle tai käytännön kokemukselle, ja sen taipumukselle vastustaa selkeää järjestystä ja sääntöjä, lisäksi sitä on mahdoton opettaa. (Lieblich ym. 1998, 1.)

Narratiivisessa tutkimuksessa ei aseteta yhtä selkeitä sääntöjä ja rajoituksia aineiston laadulle kuin muissa laadullisissa tutkimustavoissa. Erilaisia ristiriitoja ja valintoja löytyy täten suuntauksessa paljon. Yksi niistä on keskittyminen tapahtumiin versus kokemuksiin. Niille molemmille on yhteistä oletus, että on olemassa sisäinen kuvaus ilmiöstä, joka voidaan ilmaista ulospäin tarinan avulla. Erona on, että tapahtumakeskeinen lähestymistapa pitää näitä sisäisiä representaatioita melko vakaina ja jatkuvina, kun taas kokemuskokeskeinen olettaa niiden muuttuvan ajassa ja olosuhteissa eli ilmiöllä on monta tarinaa. Toinen jakolinja on, edustavatko tarinat vain sisäistä kertomusta vai onko ulkoisilla olosuhteilla vaikutusta tarinaan. Toisin sanoen tarkastellaanko tarinaa yksilöllisenä vai sosiaalisena tuotteena? Tähän tematiikkaan liittyy myös, ollaanko kiinnostuneita kertojan toimijuudesta vai ei. (Squire ym. 2008, 1, 5-6.) Tapahtumiin keskittyvät narratiiviset analyysit unohtavat, että myös muut tarinan osat kuin tapahtumakuvaukset saattavat olla merkityksellisiä, ja että kertojan ja tutkijatulkitsijan vuorovaikutus on tärkeä osa tarinan syntyä. Kokemuskertomukset voidaan määritellä teeman eikä rakenteen kautta. (Squire 2008, 41–42.) Omalle tutkielmalleni on välttämätöntä nähdä kertomuksessa muutakin kuin tapahtumat, sillä pelkkä niihin keskittyminen jättäisi analyysistä niin paljon oleellista pois tarinoista, joissa on paljon arviointia, jossittelua, tunteita ja tulkintaa. Keskityn siis kokemuksiin ja uskon ympäristöllä olevan vaikutusta tarinan sisältöön.

Riessman asettaa narratiiviselle tutkimukselle viisi tulkinnan tasoa: kokemukseen osallistuminen, siitä kertominen, kerrotun litteroiminen, kokemuksen tulkitseminen ja siitä lukeminen. Narratiivinen analyysi siis tapahtuu monessa eri kerroksessa, joista tutkijan tulkinta on vain yksi kerroksista; uudelleentulkintaa ja rakentumista tapahtuu jo aiemmissa vaiheissa. (Riessman 1993, 9-15).

Lopuksi voidaan tehdä yhteenveto narratiivisuudesta seuraavasti. Uusitalo ja Laitinen (2008) kirjoittavat artikkelissaan narratiivisen lähestymistavan olevan enemmän ”tieteiden välinen keskusteluverkosto” kuin yksiselitteinen metodologinen suuntaus. Sen käsitteet ovat vielä ristiriitaisia ja vakiintumattomia. Narratiivit ovat kuitenkin heidän mielestään luonnollinen tapa ihmisille ilmaista itseään ja kokemuksiaan. Traumojen käsittelyssä tarinoiden merkitys korostuu, ihminen haluaa merkityksellistää tapahtuneen seurauksia elämänsäkululle tai etsiä minää ja identiteettiään. (Mt., 110–114.) Koska narratiivinen tutkimusote ei ole vielä löytänyt kovin yksiselitteistä määrittelyä, joudun poimimaan mielestäni parhaat palat.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimuskysymykset

Pääkysymykseni aineistolle on: millainen on koulukiusatun tarina? Täsmentävät kysymykset ovat: Millaisia selviytymispolkuja kertomuksilla luodaan? Mistä teemoista kiusatut kertovat kun puhuvat kiusaamisesta? Mitä selviytymiskeinoja he ovat käyttäneet? Tutkimuskysymykset ovat täsmentyneet pitkin tutkielman tekoa aineistolähtöisesti.

4.2 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu kirjallisista kertomuksista kiusatun itsensä kertomana. Niiden aiheena ovat kiusaamiskokemukset ja niistä selviäminen. Jouduin miettimään paljon tutkimushenkilöiden ikähaarukkaa. Oletukseni oli, että kovin nuoret eivät lähde vapaaehtoisesti kirjoittamaan. Aluksi tarkoitukseni oli kerätä tutkimusaineisto kirjoituspyynnöillä noin 15–25-vuotiaiden ikäryhmän edustajista. Luovuin yläikärajasta,

koska kirjoituksia tuli aluksi vähän ja totesin, ettei kirjoittajan nuoruus ole tutkielmalleni oleellinen ehto. Moni vastauksista tuli alueellisiin lehtiin laitettujen kirjoituspyyntöjen jälkeen keski-ikäisiltä ja vanhemmiltakin osoittaen, kuinka pysyviä muistoja ja kokemuksia kiusaaminen ihmisille aiheuttaa.

Kirjoituspyyntöjä (ks. liitteet) laitoin useille Internetin keskustelupalstoille kuten Demi-lehden palstalle, Suomi24:een, kiusaamisaiheisiin Facebook-ryhmiin ja keskustelupalstoihin, sekä muusikoiden keskustelupalstalle. Laitoin näiden lähteiden tyrehtyessä pyyntöjä myös alueellisiin lehtiin kuten Ilkkaan. En tarkalleen edes tiedä, mitkä kaikki lehdet pyynnön julkaisivat, koska etukäteisilmoitusta ei tullut. Vastata sai sähköpostilla tai kirjeitse. Kirjoituspyynnössä oli apukysymyksiä teemaan virittäytymisessä sekä pyyntö muutamien taustatietojen, kuten ikä ja sukupuoli, kertomisesta. Kirjoitukset saattoi lähettää anonyymisti tai nimellään. Perustin myös blogin, jossa julkaisin kirjoituspyynnön.

Alun perin arvioin tarvitsevani noin 10–20 kirjoitusta, mutta aluksi kirjoituksia oli vaikea saada tarpeeksi, ja monet niistä olivat odotuksiani lyhyempiä kuvauksia kiusatuksi joutumisesta. Lieneekö tämä nykyisen Internet- ajan tyyli, kun kertomus pitää tiivistää helposti luettavaksi ja tiiviiksi esimerkiksi keskustelupalstoilla. Tämän vuoksi jatkoin aineiston keräämistä odotettua pidempään ja lopulta vastauksia tuli yli 40. Aloitin kirjoituspyyntöjen lähettämisen toukokuussa 2010 ja viimeiset kirjoitukset palautuivat syyskuussa 2011.

Kaikkiaan sain 44 vastausta ja kaksi, jotka suoralta kädeltä hylkäsin, koska eivät koskeneet aihetta. Lisäksi lisäharkinnan jälkeen kahden vanhemman kirjoitukset lapsensa kiusaamisesta jätin pois myös ja yhden, jonka kirjoitus ei maininnut omaa kiusaamista. Jäljelle siis jää 41 kirjoitusta analyysiä varten. Kirjoittajista kuusi oli miehiä, loput naisia. Nuorimmat olivat 14-vuotiaita kirjoituspyyntöjen alaikärajaista huolimatta ja vanhin oli 67-vuotias. Aineistoa kertyi kaikkiaan 85 sivua (fontti Times new roman 12, riviväli 1). Muutamat kirjoituksista ovat hyvin lyhyitä tekstejä tai ranskalaisin viivoin kirjoitettu, samoin osa kirjoitusten pääjuonesta koskee jotain muuta kuin vertaisten kiusaamisen kohteeksi joutumista. Nämä pidän kuitenkin aineistokorpuksessa, sillä kaikissa sivutaan kuitenkin koulukiusaamista myös vertaisten taholta. Erilaisesti rakennettujen tekstien pitäminen muistuttaa minua myös, kuinka

erilailla ihmiset ilmaisevat itseään kirjallisesti ja miten ovat eri tavoilla tulkinneet kirjoituspyyntöäni.

Erityisesti mietin poikien ja miesten tavoittamista. Oletan, että naisille kirjoittaminen saattaa olla tutumpi tapa prosessoida tunteitaan ja minäkuvaa. Kuitenkin minulle olisi ollut tärkeää saada molempien sukupuolien edustajia, että olisin voinut analysoida tekstejä myös sukupuolinäkökulmasta käsin. Valitettavasti en löytänyt toimivia keinoja tavoittaa miehiä. Toivoin, että olisin saanut vastauksia molemmilta sukupuolilta tasaisesti, sillä oletukseni on, ettei koulukiusaaminen välttämättä näyttäyty lainkaan samankaltaisena miesten ja naisten kirjoituksissa. Aineistonkeruun päätyttyä oli kuitenkin tunnistettava, että en löytänyt keinoja tai väyliä saada useampia miehiä kirjoittamaan.

Harmillinen tapahtuma tuhosi kaikki sähköpostitiedot ja alkuperäiset aineistot. Olin perustanut ilmaissähköpostin Suomi24.fi-palveluun. Marraskuun lopun 2010 ja tammikuun puolen välin 2011 aikana en kirjautunut tilille ja palvelu oli ehtinyt poistaa kaikki alkuperäiset viestit, ja niitä ei yhtiön vastauksen perusteella ollut mahdollista palauttaa. 45 päivän kirjautumisrajasta ei mainittu hyväksymissäni käyttöehdoissa, joten vahinko oli melko ennalta-arvaamaton. Jos tällä välillä oli vielä tullut viestejä, ne katosivat ennen kuin koskaan ehdin lukea tai kopioida niitä. Koska hetkeen viestejä kuitenkin ei ollut enää tullut, toivon, ettei ainakaan kovin moni tarina tuhoutunut. Onneksi kopioin ennen tuhoutumista aina kirjautuessani uudet viestit word-tiedostoon, mutta en ole varma, kopioinko aina taustatiedot itse viestistä, joten jotain dataa mahdollisesti katosi. Alkuperäiset kertomukset on kuitenkin talletettu alkuperäisessä muodossa tekstitiedostoksi.

Narratiiveja voidaan luokitella erilaisiin genreihin (Riessman 1993, 18), ja aineistoni on lähinnä yhden aiheen, kiusaamisen, ympärille kiertyvä teemallinen narratiivi, jonka yleisin tyylilaji on ymmärrettävästi tragedia ja draama. Kaikki aineiston narratiivit eivät sisällä isoa juonellista käännekohtaa vaan pikemminkin ovat toistuvia tapahtumia kiusaamisen yhdistäessä niitä teemallisesti (ks. mt., 18). Osa kertojista laajensi narratiiviaan nykyaikaan kertoen tilanteestaan kirjoittamishetkellä (ks. mt., 52) tai esittivät mielikuvitusnarratiiveja, miten toivoisivat asioiden olevan tai menneen, myös jotkin laajensivat näkökulmaa poliittisen ja sosiaalisen suuntaan.

Kertojan tehtävä on vakuuttaa lukija omalle kannalleen ja perustella tarinan merkitystä (Riessman 1993, 20). Siksi on merkitystä, kenet kirjoittaja kuvittelee lukijaksi ja mitä tarkoitusperiä hän ajattelee tällä olevan. Omassa aineistossani moni kirjoittaja osoitti osan tekstistään suoraan minulle, osan laajemmalle lukijakunnalle, jopa päättäjille asti. Osa perusteli ty pistäv äns ä tarinansa vain ”oleelliseen” ajatellen varmaan jotain hyväksyttävää pituutta tarinalle. Moni kertoja halusi perustella, miksi kirjoitti kiusaamisestaan minulle.

4.3 Tutkimusetiikka

Sosiaalityön tutkimukselle on oleellista pohtia myös sen eettisiä ulottuvuuksia. Koen, että kirjoittaminen kiusatuksi joutumisesta voi olla etenkin naisille terapeutista ja voimaannuttavaa. Moni kiusaamistarinoiden kirjoittajista suuntaa osan puheestaan suoraan minulle tutkijana. Osa näistä puheenvuoroista kiittää minua siitä, että he saavat kertoa jollekin kiusaamisestaan. Moni toivoi olleensa avuksi tai tarjoutui vastaamaan, jos minulla heräisi lisäkysymyksiä aiheesta. Liikuttavinta ehkä kuitenkin ovat monet onnentoivotukset työlleni.

Toisaalta kertominen voi myös herättää aiemmin koettuja ahdistuksen ja epätoivon tunteita etenkin, jos kiusaamiselle ei vielä näy päätöstä, tai sen on koettu vaikuttavan negatiivisesti elämäntilanteeseen. Näen kuitenkin kirjoittamisen vapaaehtoisena prosessina, johon kirjoittaja itse sitoutuu tahtoessaan, ja jonka voi halutessaan keskeyttää tai etsiä apua sen herättämiin tunteisiin. Silti minua mietitytti pitkään, miten voisin kertojaa auttaa, jos esimerkiksi tekstistä kuultaa hätä, johon ei ole löytynyt ratkaisua.

Kirjoittaminen saattaa laittaa tekijän pohtimaan identiteettiään kiusattuna ja vertailla tilannettaan muiden omiin kokemuksiin:

”Vaikka sanoin, että olen aina ollut hyvä kirjoittamaan ja tykännyt kirjoittaa, en ikinä koskaan kirjoittanut mitään kiusaamisestani. Nyt kun kirjoitan, tuntuu, että joudun puolustelemaan itseäni, että eihän minua oikeasti edes kunnolla kiusattu, mutta kyllä minua kiusattiin, ja se oli ihan todellista.” No. 27, nainen, 34-v.

Yksi merkittävä eettinen kysymys tutkielmalle on alaikäisten kirjoittaminen.

Tarvitseeko nuori vanhemmilta luvan kirjoittamiselle? Tutkimusaineiston keräämisessä

Suomessa ei ole virallista ikärajaa sille, minkä ikäisen lapsen vanhemmilta tarvitaan suostumus (Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja). Pohdittuani tätä ennen aineiston keräämistä, kallistuinkin siihen, ettei lupaa tarvitse. Tätä perustelen sillä, että harva nuori on kertonut kiusaamisesta lainkaan aikuisille, etenkin vanhemmille. Jos kiusaaminen on vielä akuutti ongelma, saattaisi luvan pyytäminen vanhemmalta olla este kertomiselle. Suomessa lapsilla on melko laajat oikeudet toimia itsenäisesti ja muun muassa lastensuojelussa on riittävän kypsyysasteen saavuttanutta nuorta kuultava. Ajattelin, että jos nuoren tekstistä kävisi ilmi vakava kiusaaminen, kehottaisin häntä etsimään apua. Tällaisia tarinoita ei kuitenkaan tullut esiin. Alla oleva nuori nainen esimerkiksi sai minut vakuuttuneeksi, että tein oikein, kun en vaatinut alaikäisiltä vanhempien lupaa kirjoittamiselle:

”Toivottavasti tästä on apua projektissasi, ja haluan kiittää että sain kertoa edes jollekin tästä asiasta!” No.1, nainen, 14-v.

Myös lopullisen tekstin tunnistettavuudessa täytyi olla tarkkana ja miettiä, kuinka paljon alkuperäistä tekstiä on muokattava tunnistettavuuden vähentämiseksi, koska osa kirjoittajista saattaa olla edelleen samassa koulussa. Kaikkien tarinoissa näkyvien henkilöiden ja kirjoittajien nimet on muutettu, muutoin lainattuja tekstikatkelmia on muokattu vain kirjoitusvirheiden osalta. Olen koettanut välttää sellaisten lainausten julkaisua tarinoista, joista kirjoittajan voisi tunnistaa kunnan tai muun tunnistetekijän perusteella.

Kiusaaminen on sensitiivinen aihe, ja itseäni hiukan hätkähdytti esimerkiksi Salmivallin tutkimus, joissa luokan oppilaita on pyydetty nimeämään kiusattuja ja heidän reagoimistapojaan (Salmivalli 1995). Millainen olo tulee nuorelle, joka tietää nimensä tulevan mainituksi usean muun oppilaan paperissa, ja heistä kukaan ei kuitenkaan ole auttanut kiusattua tai joista osa on itse kiusaajia? Tämän takia aineiston kokoaminen esimerkiksi pyytämällä joitakin luokkia kirjoittamaan kiusaamisesta ei tunnu täysin eettiseltä. Oma aineiston keruuni oli lähtöisin painostamattomasta vapaaehtoisesta osallistumisesta. Vaihtoehtoinen tapa olisi ollut ottaa yhteyttä esimerkiksi koulukuraattoreihin ja rekrytoida haastateltavia sitä kautta, mutta siinä olisi voinut tulla vastaan ongelmia vanhempien suostumuksissa ja oppilaan kiusaamistarinan mahdollisesta keskeneräisyydestä johtuen.

Tutkijana en usko pystyväni kehittämään täysin arvo-objektiivista tietoa, mutta voin pyrkiä tiedostamaan omat vaikuttimeni, asenteeni ja arvoni liittyen tutkittavaan aiheeseen. Myös omat kokemukseni kiusaamisesta liittyvät tämän tutkimuksen etiikkaan. Analyysivaiheessa tärkeää oli päästä yli omista kokemuksista ja kiinni muiden omiin. Halusin tehdä oikeutta näille kertomuksille, enkä kadottaa niiden sanomaa. Tosiasiassa kuitenkin osa kertomuksista herätti enemmän ajatuksia, tunteita ja empatiaa kuin toiset. Analyysin keinoin miettimällä yhteisyyksiä, eroja ja tyyppejä tunsin kuitenkin pääseväni irti tietynlaisesta ”puolueellisuudesta” kirjallisesti taitavia kertojia kohtaan.

Vaikka tutkittavat ovat itse valinneet, mitä tarinassaan kertovat ja korostavat, he eivät ole voineet valita, miten tarinaa paloittellaan ja mistä näkökulmista sitä analysoidaan. Selviytyminen keskeneräisyys voi olla kipeä aihe etenkin niille kertojille, jotka eivät ole vielä saavuttaneet tasapainoa elämäntarinansa ja elämäntilanteensa välille.

Katkeroituminen, vihaisuus ja erilaiset negatiiviset seuraukset elämäkululle vaivaavat monia kiusattuja. Koen kuitenkin kertomisen olevan avain selviytymisen alkuun, sillä moni kertojista ei ollut aiemmin kertonut tarinaansa muille. Korostan myös, että kiusaamisen selviytymisen kulkuun vaikuttaa tutkimustulosteni mukaan paljon sosiaalinen tuki ja muiden teot: kiusattua ei voida pitää yksin vastuussa selviytymispolkunsa kulusta.

Olen huolissani, miten kiusatut kokevat minun kohdelleen heidän kertomuksiaan. Passiivisia selviytymistapoja käyttänyt voi kokea loukkaavaksi määrittelyn, ettei ole selvinnyt tietyllä tavalla, tai että arvotan jonkun selviytymiskeinon järkevämmäksi kuin toisen. Toivon kuitenkin, että näin ei käy, tiedän itsekin, miten erilaista on aikuisena reagoida tilanteeseen verraten kouluaikana kiusattuna ja latistettuna reagoimiseen. Kertomuksista tulikin ilmi, ettei mikään keino ole ylivoimainen vaan ne ovat hyvin tilannesidonnaisia ja parhaan selviytymisen mahdollistavat osittain kiusatusta riippumattomat seikat kuten hyvä itsetunto, riittävä sosiaalinen tuki ja koulun henkilöstön ripeät toimet.

Vilkko (1997) puhuu kohtaamisesta ”kättelemällä” ja Lejeunen sovelletusta omaelämäkertasopimus-käsitteestä, ne rajaavat kirjoitetun tarinan ja tutkijan eli lukijan suhdetta. Jälkimmäisessä lukija ja kirjoittaja neuvottelevat tekstin välityksellä

omaelämäkertailmiöstä lukemalla ja kirjoittamalla tietoisina toisistaan. Näin muodostuu intiimi vuorovaikutus, jossa kirjoittaja muistelee elämää ja tuottaa sen kertomuksena lukijalle tarkoituksenaan tulla ymmärretyksi. Tähän ymmärtämiseen voi pyrkiä ohjeistamalla lukijaa suoraan tai luottamalla sosiaalisen tarinavarannon tuottamiin yhteisesti ymmärrettäviin merkityksiin. Kättelyllä tarkoitetaan puolestaan kuviteltua kohtaamista, jossa merkitykset syntyvät lukijan ja kirjoittajan välillä. Tämän ydinajatuksena on, että molemmilla osapuolilla on odotuksia toisilleen, ja näitä odotuksia myös tulkitaan. Lukijana Vilkkko on koettanut noudattaa kolmea periaatetta: aineiston läheltä tulkitsemista, toimimista lukukokemuksen ohjaamana ja kirjoittajan kunnioittamista. (Vilkkko 1997, 22–24, 78–81, 92.) Nämä periaatteet ovat sellaisia, johon itsekin lukijana ja tutkijana sitoudun.

Millainen narratiivinen tutkimus on validia? Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on esitetty monia erilaisia keinoja tähän, vaikka omaksumani narratiivisen tieteenkäsityksen mukaan ei haluta puolustella totuutta vaan uskottavuutta. Esille nousee totuuden sijaan siis analyysin uskottavuus ja luotettavuus. Hyvä tutkimus esittää vakuuttavaa ja järkeenkäypää tulkintaa, jossa teoriaa tukee aineisto ja myös vaihtoehtoisia tulkintoja on harkittu. Toiseksi tutkimus voidaan palauttaa myös takaisin kertojalle, ja saada arvokasta palautetta. Tämäkään ei kuitenkaan välttämättä validoi tutkimusta. Ongelmana on, että kun tehdään useammasta kertomuksesta tutkimus, ei yksi kertoja voi kumota koko teoriaa mielipiteellään. Yksi validiuden kriteereitä voi olla johdonmukaisuus, tosin tässä keinossa tutkimuksen validiudesta päättää tutkijayhteisö eli kokeeko se analyysin tulokset käyttökelpoisiksi ja johdonmukaisiksi. Luottamuksen syntymistä voi avittaa tekemällä selkoa analyysiprosessista ja muutenkin kuvaamalla tutkimus- ja tulkintaprosessia mahdollisimman läpinäkyväksi. (Riessman 1993, 65–68.) Pyrin selvittämään omaa tutkimus- ja analyysiprosessiani mahdollisimman selvästi, mutta tulosten arvioiminen johdonmukaisuuden ja uskottavuuden kriteereillä jää lukijalle.

Riskinä tutkimusmetodeissani on, että tutkielman lukija ei voi muodostaa omia vaihtoehtoisia luentatapojaan, sillä en ole laittanut mukaan yhtään täysin kokonaista tarinaa. Riessman esittää kritiikkiä tutkimusta kohtaan, joka painottuu viidestä eri tulkintatasosta juuri tutkijan tulkintaan ja ei mahdollista tutkimuksen lukijan itsenäistä arviota menetelmien onnistuneisuudesta (Riessman 1993, 32). Tämän pyrin

ratkaisemaan esittelemällä selviytymispolkutyyppeiden kohdalla mahdollisimman laajoja kokonaisuuksia tietyn kiusatun tarinasta ja kuvaillessani kiusaamisilmiötä ja selviytymiskeinoja käytän myös lainauksia alkuperäisaineistosta päätelmiäni tukemiseen. Aineiston laajuuden takia kokonaisten tarinoiden julkaiseminen on kuitenkin mahdotonta.

4.4 Analyysi

Aloitin työstämään tutkielmaa loppusyksyllä 2009 valmistamalla tutkimussuunnitelman. Tämän jälkeen tein tutkimussuunnitelman ja loppukeväällä 2010 tein kirjoituspyynnön, jonka avulla tiedottaa eri kanavien kautta kiinnostuksestani löytää nuoria koululaisia ja nuoria aikuisia, jotka haluavat kirjoittaa omakohtaisista kokemuksista aiheesta koulukiusaaminen. Tavoite aineiston keräämiselle lopettamiselle oli syksy 2010. Valitettavasti muut opiskelutehtävät ja keväällä 2011 palkkatyö tulivat aineiston analyysin aloittamisen tielle, joten analyysi alkoi vuoden myöhässä syksyllä 2011.

Alasuutarin mukaan laadullinen tutkimus koostuu aineiston tiivistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta eli merkitysten tulkinnasta. Hän jatkaa eroista kvantitatiiviseen tutkimukseen väittämällä, että yksikin poikkeava havainto aineistossa pitää ottaa huomioon tuloksissa siten, että esimerkiksi nostetaan abstraktiotasoa, jos väite ei enää sovi kaikkiiin havaintoihin. Aineistoa luetaan omista tutkimuskysymyksistä ja teoriasta käsin rajaamalla muu materiaalista pois. (Alasuutari 2001, 40–54.)

Myös narratiiviset tutkimusmenetelmät voidaan useimmiten lukea laadullisiksi. Narratiiviset tutkimusaineistot voivat koostua esimerkiksi vapaista kirjallisista vastauksista kuten tässä tutkielmassa. Tekstit ovat proosallisia, mutta sen muodolle voidaan antaa täsmällisempiäkin vaatimuksia, esimerkiksi juonellisuus. Tällaisen aineiston analysointi edellyttää aina tulkintaa, ja sitä ei voi jakaa yksiselitteisiin kategorioihin. Narratiivisessa analyysissä ideana on uuden kertomuksen, tutkimuksen, tuottaminen. Keskeiset teemat nousevat tässä analyysissä merkittäväksi ja syntyvä tieto on tietynlainen synteesi aineistosta. (Heikkinen 2007, 147–149.)

Narratiivinen analyysi voidaan jakaa kahteen erilaiseen dikotomiaan: holistiseen tai kategoriseen ja sisällön versus muodon analysoimiseen. Ensimmäinen dikotomia koskee siis analyysin yksikköä. Tutkitaanko tekstin osia suhteessa kokonaisuuteen vai erotellaanko teksti osiksi, jotka edelleen luokitellaan sisällönanalyysin kaltaisesti? Toisessa dikotomiassa on kyse siitä, onko tutkimuksen keskiössä sisältö vai muoto. Sisällöstä voidaan vielä tutkia eksplisiittistä tai implisiittistä (motiivit, merkitykset) sisältöä. Holistinen analyysi soveltuu henkilön tutkimiseen kokonaisuutena, kategorinen puolestaan kun tutkitaan ilmiötä tai ongelmaa, joka koskettaa useampia. Tutkijat saattavat käyttää myös erilaisia välimuotoja ja joskus sisällön erottaminen muodosta on vaikeaa. (Lieblich ym. 1998, 12–13.)

Sisällönanalyysiä voi siis pitää myös narratiivisena tutkimusmetodina. Analyysi koostuu viitekehyksen valinnasta, sisältökategorioiden määrittämisestä, materiaalin lajittelusta kategorioihin ja lopulta johtopäätösten tekemisestä. Kategoriat voivat olla teoria- tai aineistolähtöisiä. Jos haluaa sisällyttää monia erilaisia luokitteluja, aineiston rikkaus säilyy, mutta tämä vaatii materiaalin tarkkaa lajittelua. Toinen ääripää sisältää helpot ja kattavat luokat, jotka eivät kuvaa alkuperäisaineiston monimutkaisuutta. Tällainen analyysi tuottaa kuvailevaa tietoa ilmiöstä. (Lieblich ym. 1998, 112–114.) Squire (2008, 50) kuvaa kokemuskeskeistä narratiivista analyysiä hermeneuttisena kehänä, jossa lähdetään liikkeelle aineiston kuvaamisesta ja teemoittelusta, edetään sovittamalla mahdollisia teorioita aineistoon ja jatketaan aineiston ja tulkintojen välillä. Se eroaa esimerkiksi temaattisesta sisällönanalyysistä siinä, että tarinan jaksollisuus ja eteneminen sekä ratkaisu ovat kiinnostuksen kohteita. (Mt.)

Toisaalta Riessman (1993) pitää narratiivisena analyysinä nimenomaan holistista tarinan tulkintaa, ja korostaa myös narratiivisuuden tutkivan miksi tarina on kerrottu tietyllä tavalla. Hän pitää perinteisen kvalitatiivisen analyysin (esimerkiksi sisällönanalyysi) tapaa pilkkoa tekstiä, yleistettävyyden ja tulkinnan vuoksi, tuhoisana narratiivin jaksolliselle ja merkityksiä luovalle strukturoidulle luonteelle. Tarina on jo kertaalleen tulkittua elettyä elämää, uudelleen esitys jo tapahtuneesta, ja sen avulla rakennetaan identiteettiä. (Mt., 2 – 4.)

Analyysimenetelmäksi harkitsin aluksi suoraviivaista juonianalyysiä, mutta sen soveltuvuudesta tämän kaltaisille kertomuksille on esitetty kritiikki, joten päädyin

tekemään aluksi kategorisisällöllistä analyysiä saadakseni kuvan ilmiöstä, josta kiusatut kertovat. Sisällönanalyysin kaltainen teksti osiin jakava ja sisältöön keskittyvä kategorisisällöllinen analyysimenetelmä tuntui soveltuvan aineiston laajuuden ja toisaalta ilmiötä kuvailevan luonteen vuoksi. Koska aineisto koostuu useasta kirjoituksesta, on holistista case-tyyppistä tutkimusta vaikea tehdä.

Aloitin yksinkertaisesti lukemalla postitse saapuneet kirjeet ja kirjoitin ne sähköiseen muotoon. Sähköpostiin saapuneita kirjoituksia en juuri lukenut niiden saapuessa vaan kopioin ne talteen ja aloin lukea vasta tammikuussa 2011. Lukiessani aloin nähdä teemoja, jotka toistuivat useassa kertomuksessa. Aloin lukea kertomuksia kysymällä jokaisella lukukerralla näistä teemoista. Esimerkiksi millaisesta kiusaamisesta kerrotaan, mitä tunteita näytetään, mikä sai jaksamaan ja miten selviydyttiin kiusaamisesta. Muutaman lukukerran jälkeen loin värikoodit muun muassa tunteille, seurauksille, kiusaamisen kuvaamiselle, erilaisille selviytymiskeinoille, vaihtoehtoisille tarinoille ja toiveille sekä mielipiteille kiusaamisen syistä. Toisin sanoen materiaalia analysoitavaksi tuli valtaisesti, ja täysin en malttanut keskittyä vain selviytymisen tematiikkaan. Luettuani paljon kiusaamisesta ilmiönä, sen seurauksista, syistä ja interventiomenetelmistä, halusin raapaista myös oman aineistoni kertomaa kiusaamisilmiötä. Tähän käytin sisällönanalyysin kaltaista menetelmää, jota voi narratiivisessa kontekstissa kutsua kategoris-sisällölliseksi lukutavaksi. Narratiivisena menetelmänä tällainen tapa on kuitenkin saanut kritiikkiä, Hyvärinen (2008, 44) jopa mieltää sen tuhoavan narratiivin.

Vilkko kuvailee analyysiään tekstin ryhmittelyksi ja erittelyksi sekä omaelämäkerran luennan tavoiksi. Lukeminen jaetaan kahteen eri vaiheeseen, ensimmäisessä tutkijan huomion kiinnittää jokin silmiinpistävä seikka. Toiseksi tätä havaintoa pitää lähestyä analyttisemmin, jotta sen merkitys tutkimukselle kiteytyisi. On siirryttävä useiden tarinoiden lukemisesta yhden tarinan kontrolloituun lähilukuun. Analyysi sisältää kertomuksen pilkkomisen osiin ja niiden tulkintaa. (Vilkko 1997, 100–105.)

Päädyin siis aloittamaan hyvin perinteisellä kertomusten jaksojen värikoodittamisella, jotta saisin rakennetta paremmin esiin ja havaitsisin eroja ja yhteneväisyyksiä, juonia ja merkityksellisiä segmenttejä. Värikoodittamisen ongelma mielestäni oli, kun tietyn teeman alla olevat osiot kokoaa esimerkiksi taulukkomuotoon, katoaa kunkin tarinan

omaleimaisuus ja myös linkit muuhun tarinaan, esimerkiksi tunteiden kytkökset syihin ja seurauksiin. Teemoittelun etuna puolestaan tuntui olevan ison aineiston muokkaaminen helposti ymmärrettäviksi paloiksi, joista pystyi seuraamaan tarinoiden yhteisiä tai eroavia juonteita. Lisäksi teemoittelu paljasti, mistä kiusatut haluavat kertoa kun kirjoittavat kiusaamisesta. Tämä analyysin vaihe toimi tavallaan esittelynä tarinoista, siitä mistä niissä puhuttiin ja sai ison aineiston tutummaksi. Päätin käyttää tätä osaa analyysistä esittelemään lukijalle kiusaamisilmiötä kvalitatiivisin keinoin (vrt. Hamarus 2006).

Koin näin laajan aineiston käsittelyn vain tekstinkäsittelyohjelmassa alun ”värikoodittamisen” jälkeen hankalaksi, joten opettelin käyttämään Atlas.TI ohjelmaa, joka on suunniteltu laadullisen aineiston analyysiin. Sen avulla pystyy poimimaan helposti tietyllä koodilla merkittyjen tekstikatkelmien kokonaisuuksia ja luomaan myös yläkategorioita useammasta alakategorian koodista. Ohjelma nopeutti käytännön työtä ja helpotti teemoittelua ja koodien muokkaamista huomattavasti sallien useamman lukukerran jälkeen koodauksen parantelua ja muokkaamista. Tämä analyysinvaihe noudatti kategoris-sisällöllistä narratiivista analyysiä. Sen tuloksena esittelen kiusaamisilmiötä lyhyesti tärkeimpien teemojen avulla ja kerron luokittelemistani selviytymiskeinoista.

Toisaalta halusin säilyttää tarinat kokonaisina enkä pilkkoa niitä osiin, jotka eivät enää ole yhteydessä toisiinsa. Empiirinen analyysi tuntui jäävän vajaaksi, joten aloin etsimään vielä toisenlaista lähestymistapaa aineistooni. Koska minua kuitenkin vielä kiinnosti selviytyminen ja voimavarat punaisina lankoina kertomuksissa, oli keksittävä tapa lähestyä tekstejä kokonaisvaltaisemmin. Proppin juonirakenneanalyysi, jota Alasuutari esittelee, lähtee juonitiivistelmien tekemisestä ja ne teinkin analyysin alkuvaiheessa. Tulkinnan avulla siitä jatketaan abstraktimmalle analyysitasolle. Aineistosta on löydettävissä tiivistelmien avulla yhteisiä ja eroavia juonenkulkuja. (Alasuutari 2001, 128–134.) Hyvärinen (2008, 45, 48) muistuttaa, että rakenteen tutkiminen on tarpeellista itse sisällön tulkitsemiselle, ja samalla määrittelee narratiivin sisältävän jonkinlaisen ajallisen vaihtelun ja muutoksen. Käytännössä juonitiivistelmät toimivat minulle vain lähinnä muistin tukena ja tiivistämisen harjoitteluna. Tämä ”tiivistäminen” tuotti siis johtolankoja arvoituksen ratkaisemiseen, mutta ei valmiita

vastauksia. Päädyin ratkaisemaan tämän toisen vaiheen analyysin hieman erilaisella menetelmällä.

Tutkielman analyysin laajeneminen johtui osaltaan myös ongelmista alkuperäisen selviytymisen teeman monimutkaisuudessa. Kansainvälisesti on paljon tutkittu kiusaamisen selviytymisstrategioita (ks. luku 2.2.4), mutta itse selviytymisen luonnetta niissä ei juuri pohdita. Mitä selviytyminen on? Selviytyminen ei suinkaan tarkoita vain kiusaamisen loppumista suurimmassa osassa aineistoni kertomuksia. Osa kertoi siitä, mikä sai jaksamaan. Jotkut kertoivat keinoista, joilla yrittivät ratkaista kiusaamistilanteen. Aloitin selviytymisen tutkimisen luokittelemalla selviytymiskeinoja ja jatkoin sitä tyypittelemällä vaihtoehtoisia selviytymispolkuja.

Tukeuduin lopulta omaan tulkintaani luokitellesani selviytymiskeinoja sekä myös aiemman tutkimuksen luomiin teorioihin käytetyistä keinoista. Selviytymiskeinot siis tässä aineistossa jaetaan joko yrityksiä ratkaista ongelmaa tai selvitä tunnekuormituksesta. Toisen analyysivaiheen ”selviytymispolut” näyttävät puolestaan selviytymisen prosessina, jossa selviytyminen ei ole pysyvä saavutettu tila vaan muuttuva prosessinomainen polku.

Otin käyttöön vielä erillisen selviytymispolkumenetelmän, jossa etsin selviytymisnarratiivien viittauksia selviytymiskeinoihin ja seurauksiin myöhemmällä iällä ja mahdollisia luokitteluja erilaisiksi selviytymispoluiksi. Käytännössä siis tämä oli lukemisen tapa, jolla etsin selviytymisen erilaisia polkuja teksteistä. Etsin käännteitä, jotka erottaisivat polkuja toisistaan. Usean lukemisen jälkeen aloin muodostaa erilaisia selviytymisen prototyyppisiä, jotka ammensivat useasta kertomuksesta, mutta tyyppiä kuvaamaan otin lainauksia yhdestä tai kahdesta tarinasta. Tuloksena syntyneet polkujen kuvaukset voidaan nähdä eräänlaisina tyyppikertomuksina tai ”juonitiivistelminä” (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006) tai luokitteluna kokonaisuudeksi, joka on menetelmä, jossa tyypitellään tarinat jonkin perusteella yhteen tai useampaan tyyppiin (Hyvärinen 2006, 17–18). Eräissä vaiheissa aineiston lukemista kokosin ylös mieleeni nousevia kuvailevia yksittäisiä sanoja ja reflektoin niiden sopimista kuvaamaan jotain selviytymispoluista (ks. esim. Raatikainen 2011).

5 TULOKSET – LÖYTÖJÄ JA OIVALLUKSIA

5.1 Kiusaaminen tarinoissa

Tässä luvussa esittelen lyhyesti kuvaa, joka tarinoissa välittyy kiusaamisilmiöstä. Tuon esiin etenkin sellaisia mielenkiintoisia näkökantoja, joista aiemmissa tutkimuksissa on ollut vähän tai ei lainkaan mainintoja. Tämä luvun tulokset on saatu kategorisisällöllisellä analyysillä, jossa lähtökohtana oli aineiston teemoittelu.

Kiusaaminen on ilmiönä vaikeasti tavoitettava aikuisille, jotka eivät koulussa tai kotona tunnista sen merkkejä. Kiusaaja ei läheskään aina ole ongelmanuori. Hän hakee usein valtaa ja oikeutta määritellä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttävää käytöstä ja habitusta, ja tekee samalla kiusaamisesta viihdettä yleisölleen (Hamarus & Kaikkonen 2007).

Kiusaaja saattaa myös itse osoittaa riemua eikä suinkaan katumusta kertoessaan kiusaamisesta tutkijoille (Bollmer ym. 2006). Moni omassa aineistossanikin pohti mahdollisia syitä itsessään, joita kiusaamiselle oli. Kuitenkin kiusaamiselle tyypillistä on tehdä kiusatusta toisarvoinen ja muukalainen nostamalla jokin tekijä esiin ja leimaamalla kiusattu sen avulla sekä eristämällä nuori yhteisön jäsenistä (Hamarus & Kaikkonen 2007). Näitä havaintoja tukevat aineistoni tarinat.

”Kiusaaminen paheni toisella luokalla sairastuttuani epilepsiaan, minne ikinä meninkin oli joku huutamassa epilepsiabakteeri! Kanssani ei voinut työskennellä epilepsian takia.” No.11, nainen, 16-v.

”Kuulen vieläkin pääkiusaajan äänen päässäni. Hänen kovan ”ää” äänensä jolla hän ilmoitti kiusattujen tulevan. Hän hallitsi muita kovalla äänellä ja halventavilla vitseillä, lohkaisuilla. Koulun käytävä oli hänen esiintymislavansa, hän suorastaan innostui päästessään vauhtiin. Mitä paremmin hän onnistui meitä kiusattuja nolaamaan, halventamaan ja mitä isommat naurut ja hymähtelyt hän sai hännystelijöiltä, sitä paremmin hän koki onnistuneensa kiusaamisessa.” No. 35, nainen, 31-v.

Tarinat liittyvät myös kiusaamisen keinoihin, sillä Hamarusen mukaan niiden avulla levitetään juoruja ja luodaan mainetta kiusatulle (Hamarus & Kaikkonen 2007).

” – aina kun saa kuulla että on erilainen ja juuri huonolla tavalla. Luokassa minua syrjitään, tai oikeastaan yksi tyttö minun luokaltani on saanut alkuun tämän kiusaamisen, ja hän tietää että kuinka minua voi satuttaa, kiusaaminen on jatkunut n.2-3kk ja siihen ei saa mitään loppua, koulussa minulla on huono "maine" vaikka toivoisin että minulla ei edes mitään mainetta olisi.” No. 1, nainen, 14-v.

Myös hauskanpito on osa kiusaamisen motivaatiota (Hamarus & Kaikkonen 2007), kuten eräs kiusattu kertoo:

”Vaatteeni, ulkonäköni, sanomiseni ja muu oli jokapäiväistä heidän viihdykettään.” No.2, nainen, 25-v.

Hamarus ja Kaikkonen esittelevät tietoisien harhauttamisen kiusaajien tapana välittää kiusaamisviesti kiusatulle mutta välttää kiinnijäämistä aikuisten läsnä ollessa (Hamarus & Kaikkonen 2007). Eräs kirjoittajistani esimerkiksi kertoo, kuinka pelkkä hänen nimensä lausuminen tietyllä äänen sävyllä tahrasi oman nimen pitkäksi aikaa hänen mielessään. Tällaiseen kiusaamiseen on vaikea puuttua, sillä salatut katseet ja erilaiset ovelat viestintäkeinot ovat piilossa, eikä niistä pysty uskottavasti kertomaan aikuisille.

Yllättävän monessa tarinassa, sekä nuorempien että iäkkäämpien kirjoittajien, kerrottiin opettajien epäeettisestä vallankäytöstä, jolla opettaja joko nolasi tietoisesti oppilaan luoden kiusaajille uutta materiaalia tai jopa kiusasi itse oppilasta. Osa opettajista saattoi siis jopa vahvistaa kiusaamista tai olla osa sitä. Ilmiönä tämä on huolestuttava ja laittaa miettimään, miten opettajakoulutusvalinnoissa ja itse koulutuksessa voitaisiin taata lasten saavan vain turvallisia, empaattisia ja vuorovaikutustaitoisia opettajia. Alla on kolme esimerkkiä erilaisista kiusaamiseen ja opettajaan liittyvistä tapauksista.

”Lisäksi tunneilla oleminen oli ihan helvettiä kun en oikein tajunnut opetuksesta mitään ja tottakai opettaja muisti piinata meikäläistä kysymyksillä ja taululle menemisellä, siitä seurasi sitten naurunröhötystä ja ivailua kun väärinhän minä vastasin. Noidankehä oli valmis.” No. 6, mies, 32-v.

”Englannintunneille luokka jaettiin ryhmiin. Meidän ryhmässämme oli parillinen määrä oppilaita. Paritöitä varten päätettiin kerran neljännellä tai viidennellä sopia vakituiset parit. Asiasta nousi kuitenkin niin kova meteli, että englanninopettaja päätti, että jokainen on vuorollaan yhden tunnin minun parini, "ettei kenellekään tule paha mieli.”” No. 20, nainen, 23-v.

”Kuudennella luokalla opettaja kiusasi minua. Hän vääristeli sanojani, huusi minulle luokan edessä ja nimitteli.” No. 24, nainen, 18-v.

Internetin ja puhelimen apukeinoina käyttäminen sai vain muutaman maininnan, mutta se johtunee etenkin vastaajien ikäjakaumasta. Esitän kuitenkin oletuksen, että kiusaamisen aiheuttamat seuraukset pahenevat, koska se ei enää lopu koulun porteille vaan seuraa nykynuorelle niin tärkeän tietotekniikan avulla kotiin.

”Alakoulun 5. ja 6.luokalla alkoi kuitenkin kierre, joka ei ole vielääkään loppunut. Kiusaamista tapahtui netissä (irc-galleriassa ja messengerissä) sekä koulussa ja vapaa-aikana.” No.8, nainen, 14-v.

Kiusaaminen on myös monimutkainen sosiaalinen ilmiö, jossa roolit voivat vaihdella. Kiusaaja voi olla myös kaveri ja kiusaaminen saattaa aaltoilla ollen joskus vakavampaa. Tämä voi repiä identiteettiä ja tehdä lapsen elämästä hyvin epävarmaa, sillä koskaan ei voi tietää, onko tänään vertainen kiusaaja vai kaveri.

”Monenkaan mielestä tämä ei ole ollut kovinkaan vakavaa kiusaamista, sillä kuitenkin onhan nämä sama tytöt olleet kavereitani aina välillä. Itselleni henkilökohtaisesti se on ollut kuitenkin hyvin raskasta, sillä olen joutunut olemaan epävarma siitä, milloin joku nyt haluaa hengata kanssani ja milloin ei ja milloin elämä tuntuu taas siltä että kaikki on epäreiluja ja hirveitä ja minä olen maailman rumin/tyhmin, ja milloin taas voin olla tyytyväisenä yksi porukasta.” No. 18, nainen, 24-v.

Nykytiedon mukaan kiusaajan lisäksi vertaisilla on muitakin rooleja, kuten kiusaajan apurit, kiusatun puolustaja tai sivustakatsoja (Salmivalli ym. 1996). Vertaiset olivat tarinoissa usein mukana joko yleisönä tai erään kiusatun oivaltavasti kuvaamina ”hännystelijöinä”.

”He saivat käytöksellään oloni tukalaksi. Punastuin, en puhunut mitään ja oli vaikea sen jälkeen tehdä yhtään mitään. Hännystelijät toimivat samoin. Heitä ei tarvinnut paljoa yllyttää, koska heidän ryhmään kuulumisensa perustui siihen, että he olivat mieliksi pääkiusaajalle.” No. 35, nainen, 31-v.

Useimmat kertojista mainitsivat tarkasti, mitä kiusaamisen keinoja käytettiin, eniten mainintoja tuli henkiselle ja epäsuoralle väkivallalle, mutta useita kiusattiin myös tönimällä ja muutoin fyysisesti tai vahingoittamalla omaisuutta. Mikään ei ole pyhää joillekin kiusaajille, sillä erittäin traumaattiset kokemuksetkin esimerkiksi läheisen

kuolema tai seksuaalinen hyväksikäyttö kelpasivat kiusaajille aseiksi. Useampaa vastaajista haukuttiin vahvasti seksuaalisvivahteisilla nimillä jo ala-asteella, esimerkiksi huoraksi haukkumisesta kertoi moni. Tällä lienee yhteyttä tietyille seurauksille, joista kiusatut kertovat kuten seksuaalisen identiteetin kehittymisviipeelle ja vaikeudelle kohdata vastakkaisen sukupuolen edustajia aikuisenakaan.

Kiusaaminen sisältää monenlaisia sosiaalisia mekanismeja. Tarinat antoivat mielenkiintoisia näkökulmia tähän. Usein kiusaaminen alkoi joko jo tarhassa tai pian koulun alettua tai vasta jossain käännekohdassa kuten koulun vaihtuessa, yläasteelle siirtyessä, kaverisuhteiden muuttuessa tai vaikka luokkakokoonpanon vakiintuessa. Kun katsotaan kiusaamista muutoin kuin yksilöstä syitä etsien, voidaan nähdä nämä käännekohdat vaikuttamisen mahdollisuuksina. Myös tietyt koululle tyypilliset tilanteet kuten liikuntatuntien joukkuevalinnat olivat joissain kertomuksissa kiusaamiselle oivallisia paikkoja.

”Minut valittiin yhtenä viimeisistä joukkueisiin, vaikken olisi ollutkaan huono urheilussa. Minua ei saanut valita, koska muuten olisi saanut leiman itselleen ja sitä kukaan ei halunnut. Kun joku oli valittu kiusattavaksi, häntä ei saanut puolustaa, koska näkiväthän kaikki miten säälittävä ja typerä kiusattu oli. Rinnakkaisluokkalaiset saatiin myös kiusaamaan minua, tytöt ja pojat.” No.17, nainen, 21-v.

Yllä oleva ote kuvaa myös kiusaamiselle tarinoiden perusteella tyypillistä sosiaalista mekanismia, jossa kiusaaminen leviää niin laajaksi, että joskus kiusatusta tuntuu, että koko koulu on mukana.

Tyypillinen aineistoni kiusattu oli suurimman osan kouluajastaan kiusattu, ennemmin tai myöhemmin lähes täysin eristetty ja yksinäinen nuori, joka ei uskaltanut tai halunnut hakea apua aikuisilta ja vertaiseltaan eivät puolustaneet. Tämä nuori turvautui erilaisiin keinoihin selvitä psyykkisestä kuormituksesta ja ahdistuksesta, joita kiusaaminen aiheutti päivittäin. Kiusaaminen loppui joko koulun päättymiseen tai kiusaajien kyllästymiseen, harvoin äkilliseen käänteeseen kuten koulun puuttumiseen.

5.2 Seuraukset

Koska seuraukset olivat merkittävä osa tarinoiden juonenkulkua ja kytkeytyvät lisäksi selviytymisen tematiikkaan, luonnehdin tässä luvussa muita teemoja laajemmin kiusaamisen seurauksia. Tällaisen retrospektiivisen tutkimuksen ongelmana voi olla muistikuvien hämärtyminen ja tiedon luotettavuus. Myös syyseuraussuhteet ovat kertojan subjektiivisia kokemuksia. Alla on lainaus kertojalta, joka mainitseekin, ettei voi itsekään olla varma, mitkä kokemukset ovat vaikuttaneet siihen, kuka hän nykyään on, mutta kiusaamisella on ollut ainakin jonkinlainen vaikutus.

”Elämässäni on ollut muitakin vaikeita asioita kuin koulukiusaaminen, enkä voi varmasti sanoa mikä nykyisessä persoonassani on kiusaamisen syytä. Uskon tunnistaneeni kuitenkin joitain piirteitä.” No. 32, mies, 22-v.

Päädyn siis kunnioittamaan kertojiani oman elämänsä asiantuntijoina, jotka itse parhaiten tunnistavat, mitkä seuraukset ovat perua kiusaamisesta. Luokittelin seuraukset lyhytaikaisiin ja pidempiaikaisiin. Lyhytaikaisiksi koodasin seuraukset jotka olivat useimmiten mennessä aikamuodossa kerrottuja ja linkittyivät selkeästi kouluajan kontekstiin (esimerkiksi viiltely). Kaikki tarinat toki eivät eksplisiittisesti paljastaneet, jatkuiko joku oire vielä kiusaamisen tai koulun loputtua.

Lyhytaikaisia seurauksia olivat uniongelmat, itsetuhoisuus sekä itsemurha-ajatukset että –yritykset, yksinäisyys, huono itsetunto, masennus, luonteen ja käytöksen muuttuminen, lintsaus, muistiongelmat, syömishäiriöt ja kouluinho. Näistä useimmin mainittiin yksinäisyys, itsetunto-ongelmat ja itsetuhoisuus, ja näillä seurauksilla oli tarinan kannalta keskeinen merkitys. Yksinäisyys ja joukon ulkopuolelle syrjäyttäminen oli hyvin yleinen kohtalo tarinoissa:

”Koin myös olevani tosi yksin ja kaikesta ulkopuolinen, vihattu, syrjitty ja hylätty. Mua pidettiin vain tyhmänä, jolla ei ole mitään merkitystä. Koulumenestystäni yritettiin heikentää keinolla millä hyvänsä ja vähän joka aineessa. Liikuntatunnilla jäin aina viimeiseksi valittavaksi, vaikka mielestäni pärjäsinkin lajeissa.” No. 4, nainen, 32-v.

Etenkin naispuolisilla kiusatuilla ja miespuolisilla kiusaajauhreilla on kasvanut riski itsemurha-ajatuksiin ja –tekoihin (Kim ym. 2009) 8-vuotiaana kiusatuilla naisilla on kasvanut itsemurhariski pitkittäistutkimuksessa, jossa tutkittiin itsemurhien ja niiden

yritysten määrää, kunnes tutkitut ovat 25-vuotiaita, miehillä kiusaamisella ei ollut itsenäistä vaikutusta itsemurhiin (Klomek ym. 2009). Aineistossani kymmenessä tarinassa kerrotaan itsetuhoisesta toiminnasta kuten viiltelystä tai itsemurha-ajatuksista tai -yrityksistä, jotka sijoittuivat kiusaamisajankohtaan eli luokiteltiin lyhytaikaisiin seurauksiin. Neljässä tarinassa itsemurha-ajatuksia tai viiltelyä ovat pitkäaikaisia seurauksia. Esimerkiksi alla lainattua kertojaa kiusattiin heti ala-asteen alusta lähtien niin rajusti, että itsemurha-ajatus syntyi jo hyvin nuorena ja itsemurhayritys toteutuikin yläasteella.

”Olin niin maassa, että harkitsin itsemurhaa 8-vuotiaana.” No. 11, nainen, 16-v.

Pidempiaikaisiksi jääneitä seurauksia olivat epäluottamus ja -varmuus, paniikki- tai ahdistushäiriöt, masennus ja muut mielenterveysongelmat, negatiiviset vaikutukset ihmissuhteisiin ja seksuaalisuuteen, addiktiot, itsetunto-ongelmat ja ulkonäköpaineet, sosiaalisten tilanteiden pelko ja unihäiriöt. Ongelmat voi luokitella seurauksiin, jotka vaikuttavat erityisesti mahdollisuuksiin toimia sosiaalisessa ympäristössä normaalisti (esimerkiksi vaikeudet puhua vastakkaiselle sukupuolelle), sekä psykologisiin, jotka vaikuttavat eniten kiusattuun itseensä ja hänen toimintakykyynsä (kuten unihäiriöt). Näissäkin voi toki nähdä limittäisyyttä, sillä sosiaalinen vaikuttaa psykologiseen ja toisin päin myös. Nostan seuraavaksi esiin pitkäaikaisseurauksista muutaman mielestäni oleellisen ja vähemmän tutkitun.

Kiusaamisella on paitsi lyhytaikaisia vaikutuksia ihmisen seksuaalisuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin, myös pitkäkestoisia seurauksia ihmissuhteille. Tämä kertoja pukee hyvin sanoiksi kiusaamisen vaikutukset erittäin haavoittuvassa elämänvaiheessa seksuaaliselle identiteetille, jonka rikkoutumisesta hän selvisi vuosien terapian avulla, joten annetaan hänen kertoa tarinansa omin sanoin:

”Sosiaaliset taidot eivät juuri kehittyneet ilman kavereita ja normaalia ihmisten välistä kanssakäymistä. Seksuaalisuutta ei pahemmin tarvinnut mieltä, koska se ei minua koskenut: pojat naisivat omien sanojensa mukaan mieluummin lehmää kuin minua. – – Kun sitten itse lähdin lukioon isompaan kaupunkiin, luulin kaiken jääneen taakse. Olin onnellinen ja vapautunut, kun pääsin aloittamaan puhtaalta pöydältä. Löysin nopeasti ison joukon kavereita ja hädin tuskin jaksoin käydä kotipaikallani syömässä, nukkumassa ja tekemässä läksyjä. Olin sosiaalinen koko peruskouluajan edestä. Lukion toisen vuoden syksyllä

löysin koulusta poikaystäväni - nykyisen aviomieheni. Samaan aikaan menneisyys alkoi kuitenkin potkia takaisin. En koskaan saanut mielenterveysongelmilleni nimeä tai varsinaista diagnoosia, mutta kyse oli identiteetin muutoksesta. Eihän minun koskaan pitänyt löytää ketään, seurustella normaalisti, olla osallisena sellaisista asioista. Ei minun koskaan pitänyt joutua miettimään, miten jaan aikani kavereiden ja poikaystäväni välillä tai milloin seksistä tulee ajankohtainen kysymys.” No 20, nainen, 23-v.

Joillekin puolestaan kiusaaminen ajoi erilaisiin vahingoittaviin pari- ja seksisuhteisiin nuoruudessa.

”Minulla on ollut vahva tunne tulla hyväksytyksi ja saada tuntea itseni ihanaksi ja rakastetuksi. Näin ollen aloitin seksielämäni jo 13-vuotiaana itseäni 5 vuotta vanhemman miehen kanssa jonka kanssa seksisuhde jatkui kunnes olin 20v. Se oli pelkkää alistamista, suostuin kaikkeen koska näin edes joku välitti minusta vaikka se mitä hän teki sattui minuun. Hänen ohellaan minulla oli paljon kumppaneita, etsin miehiä internetissä chatissa ja tapaamiset olivat pelkkää seksiä, joskus vain otin suihin tai jotain muuta mistä en todellakaan saanut mitään muuta kuin tunteen että olen haluttu.” No. 3, nainen, 24-v.

Seksuaalisuuteen ja parisuhteen muodostamiseen liittyvät lisäksi ulkonäköpaineet, joita on jäänyt monelle kertojalle. Ne ja itsetunto-ongelmat vaikuttavat ihmissuhteisiin etenkin vastakkaisen sukupuolen kanssa.

”Mua tosiaan kiusattiin koko kouluajan, – –niin varsinkin omaan käsitykseeni omasta ulkonäöstäni tuo vaikutti pitkälle aikuisikään sillä tavalla, että tunsin itseni aina siksi seurueen rumaksi ankanpoikaseksi. Eikä liene pelkkää sattumaa, että tapasin aviomieheni vasta päälle kolmikymppisenä ja hänetkin ensin anonyymisti netissä.” No. 5, nainen, 33-v.

Useat kiusatuista mainitsevat aikuisiän vuorovaikutusongelmat vastakkaisen sukupuolen kanssa, etenkin jos kiusaajiin on kuulunut vastakkaisen sukupuolen edustajia.

”Miehiä pelkään siinä mielessä, että minun on vaikea jutella muiden kuin ihan tuttujen miesten kanssa. Naimisissa kuitenkin olen.” No. 7, nainen, 28-v.

”Kärsin siitä jollain lailla koko loppuelämän. Minun on erityisen vaikea puhua samanikäisten miesten kanssa. Ikään kuin pelkäisin

[kiusaamis]leiman otsassani näkyvän. Jos on pakko niin katson alaspäin maahan koko keskustelun ajan.” No. 35, nainen, 31-v.

Mielenkiintoista mielestäni oli, että kirjoituksista erottui kaikkien negatiivisten seurausten lisäksi onnellisten loppujen ryhmä, joka kertoi kiusaamisen vaikuttaneen jollain tavalla positiivisesti luonteeseen tai elämän kulkuun. Kiusaamisen jälkeen jotkut päättivät, etteivät siedä vääryyttä tai ilkeyttä itseään kohtaan enää- he saivat toisin sanoen rohkeutta puolustautua. Osa kertoo, että kiusaaminen teki heistä vahvoja ihmisiä, jotka saavat voimaa kiusaamistarinaan. Kiusaaminen on lisäksi vaikuttanut elämäntapaan, on haettu tiettyä opiskelupaikkaa tai uskallettu alkaa harrastamaan uutta.

”Olen kuitenkin vahvempi, itsenäisempi, rohkeampi ja jämsämpi, enkä niele minuun tai läheisiini kohdistuvia vääryyksiä.” No.9, nainen, 26-v.

5.3 Selviytymiskeinot tarinoissa

Alkuperäinen kiinnostuksen kohteeni oli nimenomaan selviytymiskeinot, vaikka myöhemmin koin niiden olevan vain lähtökohta varsinaiselle narratiiviselle analyysille. Ne on tärkeä tunnistaa, jotta käytännön työssä koulun henkilöstö tai vaikka vanhemmat voivat ohjata kiusattuja tuloksellisempiin ja turvallisempiin keinoihin, sillä kuten alla olevista tuloksista huomaa, on osa keinoista myös vahingollisia. Toisaalta mikään keinoista ei ole tämän analyysin tulosten perusteella varma kiusaamisen pysäyttävä, vaan niitä on tutkittava kontekstisidonnaisesti. Keinojen luokittelu oli haastavaa. Tarinoita piti lukea tarkkaan, että pystyin erottamaan, mitkä olivat käytetyt selviytymiskeinot ja osan pystyi luokittelemaan vain muun tekstin kontekstin perusteella. Tein aluksi oman alustavan koodaukseni niistä. Sen jälkeen perehdyin tarkemmin aiempiin tutkimuksiin, joissa useimmat löytämistäni keinoista oli myös listattu (ks. Hunter ym. 2004.; Tenenbaum ym. 2011).

Koodasin aluksi induktiivisesti eri selviytymiskeinot kuvaaviin alakategorioihin, joita ovat: itsevarmuus, puolustautuminen, muuttuminen, kertominen, itsekontrolli, harrastaminen, itsetuhoisuus, sosiaalinen tuki, syömishäiriö, välttäminen, välinpitämättömyys, uskonto, internalisointi ja sopeutuminen/miellyttäminen. Ajoittain tuntui vaikealta erottaa selviytymiskeinoja kiusaamisen seurauksista. Onko esimerkiksi anoreksia kiusaamisen seuraus vai nuoren tapa saada yksi elämänsä osa-alue hallintaan,

koska kiusaamista hän ei itse voi hallita? Onko viiltely itsetuhoisuutta vai tapa saada hyvänolontunne?

Osa yllä olevista keinoista kuvaa toimijuutta, jossa kiusamisongelmaan reagoidaan tavalla tai toisella, osa puolestaan kiusatun passiivisuutta tai tapaa yrittää selvittää ongelman aiheuttamasta tunne- ja stressikuormituksesta. Toisaalta voidaan nähdä joidenkin keinojen olevan joko lähtöisin luonteesta tai tulkita ne tavaksi toimia, esimerkiksi itsevarmuus tai välinpitämättömyys.

Kirjallisuuteen perehtyessä totesin mielekkääksi luokitella selviytymiskeinot kahteen yläkategoriaan, joita on käytetty kiusaamisen selviytymistutkimuksessa aiemminkin sekä kvantitatiivissa että laadullisissa menetelmissä (ks. esim. Tenenbaum ym. 2011). Kategoriat ovat ongelma- ja tunnekeskeiset selviytymisstrategiat. Selviytymiskeinojen jakaminen ongelma- ja tunnekeskeisiin perustuu Lazaruksen ja Folkmanin (1984) transaktionaaliseen malliin. Tunneperäiset selviytymiskeinot oli tarkoitettu helpottamaan ongelman aiheuttamaa stressiä ja tunnetilaa kun taas ongelma-keskeiset pyrkivät ratkaisemaan tai selvittämään ongelman. Roth ja Cohen (1986) puolestaan jakoivat selviytymisstrategiat ongelmaa lähestyviin ja vältteleviin. Lähestyvät koostuvat tuen hakemisesta ja ongelmanratkaisusta, välttelevät sisältävät etäännyttävät, internalisoivat ja ulkoistavat keinot. Tässä tutkielmassa koin Lazaruksen ja Folkmanin malliin perustuvan jaottelun osuvammaksi.

Tenenbaum ym. (2011) määrittelee ongelma-keskeisen selviytymisen olevan suoraa toimintaa kiusaamisen lopettamiseksi, ratkaisuvaihtoehtojen pohtimista ja niiden kokeilemistä. Toisaalta se saattaa myös olla toiminnasta pidättäytymistä, jos ennakoarvio antaa olettaa reagoimisen johtavan tilanteen vaikeutumiseen. Emotionaalinen selviytyminen taas tarkoittaa keinoja, jotka pyrkivät vähentämään kiusatun stressiä ja negatiivisia tunteita. (Mt.) On huomattava, että keinot ovat vain yrityksiä ratkaista ongelma tai lievittää pahaa oloa, niiden käyttö ei aina helpota kiusaamista tai tunnepuolta, ja osa keinoista voi olla eri tavoin vahingollisia.

Jotkut koodaamistani selviytymiskeinoista sopivat tilanteesta riippuen molempiin aiemmista tutkimuksista deduktoituihin yläkategorioihin eli ne voivat olla sekä ongelmanratkaisuun pyrkiviä keinoja että tunnetilaan keskittyviä keinoja. Kuten eräässä aiemmassakin tutkimuksessa todettiin, on osa koodeista luokiteltava tilanteen mukaan molempiin kattokoodeihin (Tenenbaum ym. 2011). Voi olla että tämä perinteinen selviytymismekanismien luokittelutapa ongelma- tai tunnekeskeisiin ei ole toimiva, koska kaikki koodit eivät sovi yksiselitteisesti vain toiseen niistä, mutta toisaalta itsekään pitkän pohtimisen jälkeen en keksinyt sellaista lisäkategoriaa, joka ratkaisisi kerralla koodin kuulumisen vain yhteen kategoriaan.

Itsevarmuus, itsekontrolli ja sopeutuminen/miellyttäminen ovat ristiriitaisia koodeja, ja sopivat molempiin selviytymisstrategioihin. Esimerkiksi itsevarmuus saattaa olla kohdennettu ratkaisemaan kiusaamisongelma käyttämällä sosiaalisista mallitarinoista tunnettua keinoa eli itsevarmuutta muiden edessä, jotta he lakkaisivat kiusaamasta. Toisaalta itsevarmuus tai itsekontrolli saattaa olla selviytymiskeino, jonka avulla tunteet saa pidettyä kurissa. Tässä tutkielmassa vain yhdellä informantilla oli selviytymiskeinona itsekontrolli ja hänen tilanteessaan se kuului selkeämmin luonteen tietoiseen muuttamiseen kiusaamisen lopettamiseksi. Itsevarmuuskoodatut lainaukset puolestaan kuuluivat kaikki selkeästi emotionaalisen jaksamisen ja selviytymisen teeman alle, joten lopuksi itsevarmuus kuuluu selvästi emotionaaliseen selviytymisstrategiaan.

5.3.1 Ongelmanratkaisukeskeiset selviytymiskeinot

5.3.1.1 Kertominen

Kiusaamisesta aikuiselle kertominen ja sosiaalinen tuki ovat tässä analyysissä erillisiä selviytymiskeinoja. Ajatuksenani luokittelussa on, että sosiaalinen tuki tarkoittaa emotionaalista tukea läheisiltä vaikeaan tilanteeseen, ja tämä läheinen ei välttämättä edes tiedä kiusaamisesta. Sen sijaan kertominen tarkoittaa ongelmanratkaisuyritystä kertomalla kiusaamisesta joko läheiselle tai koulun henkilökunnalle. Sosiaalinen tuki on siis sosiaalinen ympäristö, joka auttaa jaksamaan, kertominen puolestaan tapa selvittää ongelmaa. Sosiaalista tukea kertomuksissa antavat uudet tai vanhat ystävät, poikaystävät tai läheiset suhteet perheeseen. Vain vanhemmille, koulun henkilökunnalle

ja tukioppilaille kertomisesta mainitaan tarinoissa eksplisiittisesti, kaverit ja ystävät tarinoissa ”tietävät” kiusaamisesta, mutta heille kertomisesta ei mainita kirjoituksissa.

Oma ennakkokäsitykseni oli kiusaamisesta kertomisen (telling) olevan paras selviytymiskeino, etenkin aikuiselle puhuminen. Mielestäni on olemassa sosiaalinen normi tai jopa mallitarina sosiaalisessa tarinavarannossa, jonka mukaan aikuisille ei saa kertoa kiusaamisesta, muuten kiusaaminen ei lopu siihen tai jopa muuttuu vakavammaksi. Tämän vahvistivat useat kirjoittajat perustellen kertomattajättämistään yleisiin käsityksiin perustuen, ilman omaa kokemuspohjaa. Toisaalta perehdyttyäni sekä joihinkin kertomista kiusaamistilanteissa tutkineisiin artikkeleihin että omaan aineistooni totesin, että kertominen voi aiheuttaa myös lisähankaluuksia kiusatulle tai jättää tilanteen ennalleen. Kertomatta jättäminen voikin olla perusteltu strategia. Yllättävän moni vastaaja esittääkin tarinassaan, miksi ei halunnut kertoa kenellekään. Sosiaalisesta tarinavarannosta löytyy selkeästi useimmille nuorille yhteinen normi eli että kertominen aiheuttaa ongelmia:

”Mitä sitten vanhempiin ja opettajiin tulee, niin en osannut edes odottaa, että he olisivat tehneet asialle jotain. Enkä näin jälkikäteenkään näe, mitä syrjimiselle olisi voinut tehdä, kun ketään ei voi pakottaa jonkun muun kaveriksi. Ok, yläasteen pahinta vainoamista olisi voinut vähentää siirtämällä mut toiselle rinnakkaisluokalle, mutta jotenkin mä suhtauduin kiusaamiseen niin, että mun vain piti kestää sitä ja yrittää välttää kaikkea kontaktia kiusaajiin.” No. 5, nainen, 33-v.

”Opettaja ei edelleenkään huomannut, tai halunnut huomata mitään. Enkä minä kertoa. Koulukiusattu on kuin alkoholisti: nero piilottelemaan tilannettaan.” No. 9, nainen, 26-v.

”Kotona oli ihan turha puhua, sillä mitä vanhemmat olis voineet tehdä, kertoa opettajille? Se olisi vain pahentanut tilannetta. Aikuiset eivät käsitä millaista se on ja puutumisellaan tekevät tilanteen vain sietämättömämmäksi.” No. 6, mies, 32-v.

Toinen syy kertomattomuudelle oli vahva häpeän tunne, joka tuli esille kahdessa tarinassa:

”Apua en ole kiusaamiseeni ikinä saanut, en sen aikana enkä sen jälkeen. En ikinä kertonut kiusaamisesta kotona. Häpesin itseäni ja sitä, että olen niin huono, ruma ja tyhmä että minua kiusataan sen takia. Halusin olla vanhempieni silmissä kaikin puolin hyvä.” No. 7, nainen, 28-v.

Jotkut tarinoista vahvistavat mallitarinan, jonka mukaan kertominen ei ole hyvä selviytymiskeino, osittaista totuus pohjaa. 13/19 vastaajasta, jotka mainitsevat kertoneensa jollekin aikuiselle, olivat kertomisen jälkeen samassa tai huonommassa asemassa kuin aiemmin (vain kaksi tosin kertoo tilanteen huonontuneen entisestä). Kuuden tilanne helpottui tai kiusaamisen saatiin loppumaan kertomisen jälkeen. Tämä näyttäytyy hyvin erilaisena tuloksena, sillä KiVa-ohjelman tutkimuksessa jopa 80 % kiusatuista koki kiusaamisen loppuneen intervention jälkeen (Garandau ym. 2011). Aineistoni kiusatut ovat tietenkin käyneet suurin osa koulunsa ennen ohjelman käyttöönottoa ja jotkut vuosikymmeniä sitten. Kuitenkin huolestuttavan moni kertoi kyllä opettajalle tai terveydenhoitajalle, mutta tämä ei joko uskonut, ei toiminut tilanteen ratkaisemiseksi lapsen näkökulmasta nähden mitenkään tai toimi epäkompetentisti, jolloin lasta uhkasi kosto kiusaajilta. Myöskään seurantaa mahdollisen intervention jälkeen ei tunnuta tarinoiden mukaan tekevän.

”Koulu ei puuttunut kiusaamiseen mitenkään, kun siitä opettajalle sanoin, hän vain totesi minulle, ”jos et kestä vaihda koulua.” Onnekseni vanhempani olivat tukenani.” No. 11, nainen, 16-v.

Pirttiniemi (2000) on tutkinut yläkoulun oppilaiden koulukokemuksia ja niiden vaikutuksia jatkokoulutukseen kvantitatiivisesti. Hän toteaa, että tyttöjen sosiaaliset suhteet koulussa ovat poikia parempia, tytöillä on enemmän hyviä kavereita, ja tytöt pitävät koulua turvallisempaa paikkana. Kautta linjan poikien koulukokemukset ovat tyttöjä negatiivisempia. Huolestuttavaa on myös, että tutkimus tulkitsee koulun aikuisten eli opettajien epäonnistuneen tavoitteessaan luoda luottamukselliset suhteet oppilaisiin. (Mt., 78, 87, 113.) Olen jo aiemmin todennut osuvasti että: ”Kiusaamisen selvittämiseksi olisi tärkeää, että sekä kiusattu tai sivustakatsojat voisivat luottaa ainakin yhteen koulun aikuiseen niin paljon, että kertoisivat tapauksista. Poikien kohdalla näen suurena riskinä tulevaisuudelle turvattomuuden tunteet yhdistettynä kaverien puutteeseen ja suurempaan riskiin tulla kiusatuksi.” (Perälä 2011, 24.)

Kiusaamisesta kertominen siis johti positiivisiin tuloksiin joissain kertomuksissa. Tärkeää kertomiselle onkin tilan, ajan ja paikan löytäminen ja luottamuksellinen suhde aikuiseen. Mielenkiintoista oli, että positiivisissa kertomuksissa kukaan ei ollut kertonut opettajalle, vaan joukossa oli koulun tukihenkilöstöä, äiti ja tukioppilas. Terveydenhoitaja voi olla ainoa, jolla on tilaisuus tarttua kiusaamiseen, sillä jokaiselle

nuorelle ja lapselle varataan aika säännölliseen terveystarkastukseen (www.stm.fi) ja tarkastuksessa usein kysytään kiusaamisesta. Nykyisin yläkoulussa opettajat vaihtuvat joka tunti, samoin luokka, jolloin voi olla vaikea uskaltaa kertoa kenellekään, tukihenkilöstöä voi olla vaikea tavoittaa, jos heitä edes on koulussa. Terveystarkastaja ja kuraattori ovat tärkeitä asiantuntijoita kouluissa, sillä heille voi kertoa kiusaamisesta luottamuksellisesti ja saada neuvoja ja emotionaalista helpotusta, vaikkei kiusattu haluaisi asiaa viedä pidemmälle. Alla on kaksi onnellisesti päättynyttä selviytymistarinaa:

”Eräänä päivänä en jaksanut enää ja hakeuduin koulukuraattorille. Sitä kautta pääsin nuorisopsykiatriaan. Se auttoi hieman. Onneksi kävin itse toimeen, sillä myöhemmin olisin saattanut tappaa itseni. Kerroin kiusaamisesta ja huonosta itsetunnostani.” No. 17, nainen, 21-v.

”Kahdeksannen luokan puolivälissä oli terveystarkastus. Sitä varten kyselyihin ennakkotietoihin rastitin kysyttäessä, että minua kiusataan päivittäin. Kaikkien odotusteni vastaisesti tällä oli seurauksia. Terveystarkastaja otti asian puheeksi tarkastuksessa. Sain tehtäväkseni nimenä omalta luokaltani kaksi pahinta kiusaajaani. Heidät kutsuttiin keskusteluun, johon osallistui minun ja heidän lisäksi luokanvalvojamme, terveystarkastaja ja henkiseksi tueksi pyytämäni kaveri. Keskustelussa käytiin läpi minun ja kiusaajieni näkemyksiä siitä, mikä on kiusaamista ja miltä se tuntuu. Kuulostaa naurettavalta, mutta se toimi. Nämä kaksi allekirjoittivat sopimuksen, jossa sitoutuivat olemaan kiusaamatta minua enää. Sopimus piti ja näiden kahden rauhoittuminen vähensi muidenkin intoa.” No.20, nainen, 23-v.

5.3.1.2 Muuttuminen

Yksi mahdollinen keino selvittää kiusaamisesta on luonteen, ulkonäön tai käytöksen tietoinen muuttaminen vähemmän kiusaajia yllyttäväksi. Aina se ei kuitenkaan riittänyt. Keinot, joissa yritettiin laihduttaa tai näyttää erilaiselta eivät kertomuksissa onnistuneet. Osalle puolestaan opetteleminen sosiaalisemmaksi tai ärsyttävien piirteiden rajoittaminen tehoi ja kiusaaminen tyrehtyi. Minulla oli aluksi erillisenä kategoriana vielä itsekontrolli, mutta vähäisten mainintojen takia yhdistin sen tähän muutosluokkaan, sillä se näyttäytyi kirjoituksissa selkeänä muutoksena aiempaan olemukseen. Onnistumiset liittyivät täydelliseen asenteen muutokseen, kuten esimerkiksi ensimmäisessä lainauksessa:

”Ylä-asteelle päästyäni olin aivan eri koulussa kuin muut. Olin päättänyt, ettei kukaan pyyhkisi enää jalkojansa minuun. En olisi enää kenenkään kynnysmatto, sylkykoppi, oman egon parannusohjelma.” No. 9, nainen, 26-v.

”Karsin myös hiljalleen pois piirteitä, joiden uskoin aiheuttaneen kiusaamista. Otin itseni kontrolliin, vähensin puheitani, innostustani ja tunteitani.” No. 32, mies, 22-v.

”Aloin itsekin käyttää alkoholia ja joskus viiltelin jopa käsiäni. Ajattelin että jos näytän ”kovalta” minua ei enää uskalleta niin paljoa haukkua/kiusata. Mutta eihän se tehonnut.” No. 10, nainen, 24-v.

5.3.1.3 Puolustautuminen

Puolustautumisen alle kuuluvat sekä sanallinen että väkivaltainen puolustautuminen. Kahdelle kertojalle väkivallanteko kiusaajaa kohtaan auttoi lopettamaan kiusaamisen, toisen kohdalla tosin kyse oli jo armeijan aikaisesta tilanteesta. Molemmat kertojat olivat miehiä. Yhdelle naiselle puolestaan sanallinen puolustautuminen toi myös helpotusta kiusaamiseen. Suurimmalle osalle tämäkään selviytymiskeino ei ollut tehokas, tosin heillekin puolustautuminen kenties loi tilanteenhallinnan tunnetta. Väkivallalla itsensä puolustaminen ei sekään ollut ristiriidattomasti tehokas selviytymiskeino. Väkivaltaiset teot saattoivat lopettaa kiusaamisen, mutta kirjoittajat selkeästi kokivat niiden olleen viimeinen keino ja saattoivat tuntea syyllisyyttäkin väkivallanteosta. Toisaalta eräällä kirjoittajalla sanallisesti puolensa pitäminen kärjisti tilannetta ja johti tappouhkaukseen.

”Nyt kuitenkin aloin tosissani pistämään vastaan. Kuitenkin hän sai aina minut hiljaiseksi.” No. 7, nainen, 28-v.

”Löysin kuitenkin yhtäkkiä sydämestäni raivoa, suoranaista vihaa ja ennen kaikkea käsittämätöntä voimaa, jolla suljin puhelimen välittömästi. Muistan viimeisen kerran selvästi: ”Älä enää ikinä soita.” Muistan, kuinka vihainen olin, kuinka ääneni värisi, etten huutaisi sanoja puhelimeen kaikkien niiden vuosien väärinkohtelun voimalla. Puhelut loppuivat siihen.” No. 9, nainen, 26-v.

5.3.1.4 Sopeutuminen/miellyttäminen

Tämä kategoria sisältää selviytymistapoja, jotka liittyvät tilanteeseen sopeutumiseen, kiusaajien miellyttämiseen tai luovuttamiseen kiusaamisen edessä.

Sopeutumis/miellyttämiskoodi mietitytti, sillä siihen lajittelin vastaukset, joissa kiusattu pyrki mukautumaan tilanteeseen ja esimerkiksi nauroi kiusaajien mukana kiusanteolle tai antautui kiusaamisen edessä voimattomana. Kiusattu ei varsinaisesti pyri muuttumaan vaan yrittää ratkaista tilanteen olemalla miellyttävä tai antautumalla tilanteelle. Alla on kaksi esimerkkiä, joista ensimmäisen miellän kuuluvat selkeästi ongelmanratkaisukeinoksi, toinen puolestaan liittyy tunnepuolelle.

”Yläasteella yritin niin kovasti miellyttää muita jotta minua ei olisi kiusattu.” No. 35, nainen 31-v.

”Olin uskomattoman kiitollinen edes pienestä huomiosta, kuin koira, joka saa taputuksen omistajaltaan, eikä muista omistajan potkineen viisi minuuttia aiemmin.” No.9, nainen 26-v.

Kiusaamiseen yritettiin vaikuttaa muun muassa lahjomalla kiusaajia tai pyrkimällä miellyttämään heitä tai olemalla mahdollisimman kitkaton ja huomaamaton. Useimmiten tämä keinovalikoima ei johtanut kiusaamisen lakkaamiseen, sillä kiusaajathan eivät edes välttämättä näe, kuinka satuttavaa heidän toimintansa on, kun kiusattu koettaa olla sopeutuva ja miellyttävä.

”Säästin pennin rahoja ja yritin lahjoa kiusaajia, että olisi hetken rauha. (Ostin nallekarkkeja ja lakritsakarkkeja)” No. 36, nainen, 60-v.

”Halusin epätoivoisesti olla osa porukkaa ja tein jos jonkinlaisia tempauksia yrittäessäni olla joku toinen kuin olin.” No. 28, mies, 27-v.

5.3.2 Tunnekeskeiset selviytymiskeinot

5.3.2.1 Suojelevat keinot

Tunnekeskeisiä selviytymiskeinoja löytyi lukuisia. Keinot kuitenkin jakautuivat mielestäni vielä kahteen alakategoriaan: kiusattua suojaaviin ja tuhoaviin. Itseä suojeleviksi keinoiksi tulkitsin harrastamisen, itsevarmuuden, sosiaalisen tuen ja uskonnon. Näistä harrastukset ja sosiaalinen tuki olivat tarinoista eniten mainittuja keinoja. Kiusaamisella on usein joukosta eristäviä seurauksia, jolloin kiusattu nähdään

jonkinlaisena hylkiönä. Kiusaamisesta selviytymistä voisi edistää aloittamalla sopivan uuden harrastuksen, jonka kautta voisi löytää uusia ystäviä, jos omassa koulussa ystäviä ei saa.

Tarinoissa mainitut harrastukset olivat lähes aina yksinäisiä: piirtäminen, lukeminen, kirjoittaminen, Internet, eläimet, musiikki tai urheilu. Harrastukset kertomuksissa näyttäytyivät silti positiivisina selviytymisen kannalta, sekä tunteiden purkamisen foorumina että pakopaikkana arjesta ja eritoten kiusaamisesta.

”Yritin selvittää kiusaamisen tuottamista tunteista omalla tavallani. Ensimmäkin keskityin lähinnä eläinten hoitoon ja ajattelin ihmisten olevan tyhmiä, että vain eläinten kanssa on hyvä olla.” No. 12, nainen, 25-v.

”Turvauduin nettiin ja novellien kirjoittamiseen, niissä sain pukea itseni täysin toiseen rooliin ja elää unelmaelämäni. Tämä oli ainoa keino selvittää arjen helvetistä.” No. 13, nainen, 25-v.

Eräälle tytölle musiikki jopa loi keinon paeta kiusaamiselta, sillä se loi itsetuntoa ja toi suosiota luokkatovereilta, jotka jopa lopulta pyysivät anteeksi, etteivät olleet estäneet kiusaajia. Harrastus hänen kohdallaan toimi tavallaan myös ongelmanratkaisukeinona, vaikka loppuratkaisua hän itsekään ei osannut arvata ryhtyessään soittamaan instrumenttia.

Itsevarmuus oli melko harvinainen keino tarinoissa, kolme kertojaa ottaa sen esille tapana selviytyä. Tarinoissa sen voima perustuu itsevarmuuden mahdollistamaan satuttavien kommenttien sivuuttamiseen tai sisuun, ja kiusattu päättää pärjätä kiusaajia paremmin.

”Kysymykseen ”miten selviydyit tai yrität selviytyä kiusaamisesta?” vastaisin, että tieto omista hyvistä puolistani on auttanut. Olen hyvä piirtämään, kirjoittamaan, nopea lukemaan, hyvä kokkamaan, virkkaamaan, minulla on uskomattoman hyvä kielipää (osaan lukea enkunkielisiä kirjoja ongelmitta :D) ja olen ulkonäöltäni melko tavallinen. Hyvin pitkä tosin (pidempi kuin muut tytöt luokallani). Kiusaajien puheet siitä, että olen ruma, tai ruokani on kotsassa paha, tai piirrustukseni ovat huonoja, eivät siis yksinkertaisesti ole totta. Kenties he ovat kateellisia, en tiedä. Mutta olen melko ylpeä siitä, että olen hyvä niin monessa asiassa.” No. 21, nainen, 14-v.

Sosiaalisen tuen ryhmään kuuluvat tarinoissa mainitut henkilöt, jotka ovat auttaneet nuorta tai lasta jaksamaan läpi kiusaamisen tarjoten emotionaalista tukea tai muunlaista apua joko tietäen kiusaamisesta tai sitten ei. Jo tärkeiden ihmisten olemassaolo on ollut lukuisille kertojille selviytymistä ylläpitävä voimavara. Hyväksyntää on toisaalta haettu myös seurustelu- ja seksisuhteiden kautta, jotka nekin erilaisesta luonteesta huolimatta olen sisällyttänyt tähän kategoriaan. Ystävät ja perhe ovat auttaneet uskomaan itseensä vaikeina aikoina. Tämä kategoria sai lähes 30 mainintaa. Useimmiten kerrotaan parhaiden ystävien tuesta tai uusien ystävien saamisen merkityksestä jaksamiselle, perheet ja naisten kohdalla poikaystävät tai satunnaiset seksisuhteet saavat puolisen tusinaa mainintaa, ystävät lähes 20. Satunnaiset seksisuhteet voidaan nähdä toki kehitykselle vahingollisina, mutta aikanaan ne ovat auttaneet parantamaan itsetuntoa ja oloa, vaikka niitä kenties myöhemmällä iällä on kaduttu.

”Se, mikä minut on pelastanut vaipumasta entistä syvemmillä on hyvä ja rakastava perhe. Perheeseen olen aina voinut turvata ja he ovat vakuuttaneet minulle, että olen hyvä tyttö. Ja myös ystävät, joita olen saanut vuosien mittaan, heistä olen muutamista saanut aitoja ystäviä.”
No. 2, nainen, 25-v.

”Ainoa asia minkä takia vielä elän, on poikaystäväni. Ilman häntä en enää olisi täällä.” No. 16, nainen, 17-v.

Suurinta osaa läheiset tukivat ja pelkkä olemassaolo riitti, muutamissa tapauksissa ystävät menivät pidemmälle:

”Olin muistaakseni toisella luokalla kansakoulussa, kun ystäväystyini erään nujakoinnin yhteydessä Gunnariin ja Ristoon. He tulivat avuksi, kun riivaajat pölyttivät minua lumihangessa. Näistä ystäväistä sainkin ”henkivartijat” itselleni aina kun koulumatkamme sattuiivat yhtä aikaa.”
No. 34, mies, n. 70-v.

Kaksi naista kertoo uskonnon olleen voimia antava tekijä elämässä kiusaamisen aikana. Vaikka keinona tämä oli harvinainen, ei se toisaalta sovellu harrastusten tai muidenkaan aiempien luokittelujen joukkoon. Sosiaalisen tuen lisäksi tämän voidaan nähdä olevan yksi yhteisöön tukeutuva keino pärjätä henkisen paineen alaisuudessa.

”Minulla ainoastaan hengelliset asiat auttoivat tuolloin niinkuin nytkin”
No. 14, nainen, 32-v.

5.3.2.2 *Haitalliset keinot*

Tulkitsen osan selviytymiskeinoista haitallisiksi, jopa tuhoisiksi nuoren kehitykselle. Syömishäiriöt, itsetuhoisuus, kiusaajien välttely ja välinpitämättömyys lukeutuvat näihin. Kaksi viimeistä ovat monitulkintaisia ja haitallisuus riippuu tilanteista. Toisaalta tunteiden sisäänpäin kääntyneisyys ja sosiaalisten tilanteiden välttely tuovat mielestäni tulevaisuudessa mahdollisia negatiivisia seurauksia.

Syömishäiriö, kuten viiltelykin, on tarinoissa kiusaamisen seuraus. Muutamissa tarinoissa kuitenkin jää tulkintamahdollisuus, että joko ylenmääräinen laihduttaminen tai lohtusyöminen olivat selviytymiskeinoja. Ne olivat keinoja hallita tilannetta ja tunteita, ja joskus tarpeettoman laihduttamisen tavoitteena oli muuttaa kiusaajien ajatuksia kiusatusta, jotta kiusaaminen lakkaisi. Laihduttaminen muuttui syömishäiriöksi. Laihduttamisesta ja lohtusyömisestä kertoo kaksi kirjoittajaa.

”Alun perin aloin laihduttaa, koska kuvotin, vihasin ja inhosin itseäni. Ajattelin, että jos laihtuisin, minun annettaisiin olla rauhassa ja voisin olla tyytyväinen itseäni.” No. 16, nainen, 17-v.

”Minusta leviteltiin juoruja ja ”hupaisia” juttuja. Minua nimiteltiin gorillaksi ja läskiksi, vaikka olin vain miedosti pullea, mutta tuona aikana opin lohtusyömisestä salat ja aloin lihoa runsaasti.” No. 17, nainen, 21-v.

Aiemmin kerroin itsetuhoisuudesta kiusaamisen seurauksena, mutta joissain tarinoiden konteksteissa se on lisäksi selviytymiskeino. Viiltely mainittiin teksteissä useasti seurauksena kiusaamisesta. Kahdessa tarinassa tuli kuitenkin selvästi esille, että se on myös selviytymismekanismi, jolla pyrittiin saamaan ajatukset irti kiusaamisesta ja tuottamaan hyvää oloa itselle. Se linkittyy sekä tunteiden purkamiseen että ajatusten saamiseen muualle. Eräs kiusattu kertoi puolestaan ilmaisseensa itseään itsetuhoisissa teksteissä ja piirustuksissa.

”Aloitin itseni viiltelyn 6-luokalla. Viiltelin itseäni puistossa ja kotona lasinsiruilla mitä löysin, tietynlaista kuviota (kolmio) kämmenselkääni. Se tuntui hyvältä ja helpotti. Usein sulkeuduin huoneeseeni kuuntelemaan musiikkia, itkemään ja viiltelemään kunnes äitini uhkasi lähettää minut mielisairaalaan vihaisena, huusi paljon ja silloin en enää tehnyt sitä kotona. En halunnut hänen vihojaan päälleni. Joskus viiltelin ranteitanikin mutta koskaan en tosissani yrittänyt tappaa itseäni, tein sen vain koska se helpotti. Fyysinen kipu vapautti paljon endorfiinia ja sai tuntemaan oloni todella hyväksi.” No. 3, nainen, 24-v.

Kiusatut lintsavat välttääkseen tilanteita, joissa joutuvat kiusatuksi. Lisäksi vältellään esimerkiksi paikkoja tai tilanteita, joissa kiusaamista yleensä esiintyy. Osa myös yrittää välttää huomiota esimerkiksi pukeutumalla tummiin vaatteisiin. Välttely on ongelmanratkaisukeino, jos sen avulla pystyy estämään mahdollisia kiusaamistilanteita. Toisaalta kiusattu yrittää välttää kiusaamisen aiheuttamaa emotionaalista stressiä. Etenkin lintsamista ja ”näkymättömäksi muuttumista” eli luonteensa piilottamista voidaan pitää haitallisina selviytymiskeinoina tulevaisuuden kannalta.

”Tein kaikkeni, että olisin vain ollut näkymätön.” No. 20, nainen, 23-v.

”Eräänä talvena teeskentelin muutaman kuukauden olevani kuumeessa vähän väliä, laitoin patteriin kiinni kuumemittarin ja teeskentelin kipeää tai teeskentelin oksentamista. Päivät kotona kulutin vain nukkumalla. Nukuin paljon.” No. 3, nainen, 24-v.

Välinpitämättömyyden kategoria sisältää internalisoivan käytöksen. Moni kertoi näyttäneensä kiusaajille, ettei välitä tai reagoi, mutta sisäisesti olo oli silti paha. Kolme kertojaa mainitsi, kuinka he peittivät tunteensa ja korkeintaan kodin turvassa reagoivat kiusaamisen herättämiin tunteisiin. Osa tosin oikeastikaan ei välittänyt - ainakaan kiusaamisen alussa. Kuitenkin vain yhdelle kertojista välinpitämättömyys kiusaajien edessä oli syy kiusaamisen loppumiselle.

”Kiusaamista ilmeni vielä 7. luokan alussa yläasteella, mutta sitten ehkä lopetimme kokonaan kiusaajien olemassaolon huomaamisen ja kiusaajat ehkä kasvoivat itsekin. Uusia uhreja heille on tullut ja kiusaajat piikittelevät ystäviääänkin: kai heillä itsellään on niin huono itsetunto ja jotakuta pitää aina käyttää ponnistuslautana.” No. 15, nainen, 16-v.

”Ala-asteen selvisin mielestäni kuitenkin todella hyvin, äiti sanoi ettei kannata kuunnella toisten tyhmiä puheita vaan jättää ne omaan arvoonsa.” No. 10, nainen, 24-v.

5.4 Selviytymispolut

Tämä analyysin toinen osa noudattaa perinteisempää narratiivista analyysiä, jossa kertomuksia tulkitaan kokonaishahmon perusteella. Olen eritellyt kertomuksista erilaisia selviytymistyyppisiä tai toisin sanoen selviytymisen polkuja. Käytän jatkossa

tarinallista käsitettä *selviytymispolku* kuvaamaan kertomuksien juonellista jännettä, jossa kiusattu kertoo selviämistään ja toisaalta jäljistä joita kiusaaminen on jättänyt. Polku metaforana kuvaa kiusattuna kuljetun matkan mutkaisuutta ja risteyskohtia, joissa omat tai muiden valinnat ovat vaikuttaneet, minkälaisena polku on jatkunut. Eniten polut eroavat toisistaan selviytymiskeinojen käytössä, kiusaamisen seurauksissa ja sen vaikutuksissa elämäntilanteeseen kirjoittamishetkellä. Nämä piirteet erottavat selviytymispolkuja toisistaan. Selviytymisprosessin voi myös nähdä niin, että osa kiusatuista seisoo polulla eri kohdassa kuin toiset, jotka ovat kokeneet kiusaamisen eri tavalla tai esimerkiksi saaneet enemmän sosiaalista tukea tai on edenneet kiusaamisen käsittelyssä psykologisesti pidemmälle.

Polkutyyppit ammentavat lähes koko aineistosta, mutta olen esitellyt kussakin tyyppissä vain yhden tai kahden kertojan tarinaa. Etenkin iäkkäämpien ihmisten kirjoituksissa oli tiivistetty tarinaa niin paljon, että itse tunteet ja selviytymiskeinot puuttuivat, eli toisin sanoen selviytymispolun ainekset, joten en pystynyt hyödyntämään aivan kaikkia tarinoita analyysin tässä vaiheessa.

5.4.1 Taipumattomat: ”–en taivu heidän edessään”

Kiusaaminen ei aina aiheuta väliaikaisia tai pysyviä negatiivisia seurauksia, ja osa tarinoista kertookin muita helpommasta selviytymispolusta. Tällaiseen ”mutkattomampaan polkuun” liittyviä piirteitä ovat kiusatun hyvä itsetunto. Erilaiset taidot ja ystävyysuhteet toimivat suojaavina tekijöinä, ja itsetunnon avulla kiusattu ei lannistu vastustajiensa edessä. Alussa hänellä saattaa olla passiivinen tapa selviytyä, mutta jossain vaiheessa tarinaa on käännekohta, jossa kiusattu ryhtyy toimeen, puolustaa itseään tai kertoo kiusaamisesta aikuisille ja pyrkii täten aktiivisesti selvittämään kiusaamisongelmaa. Oleellista ei edes ole, saadaanko kiusaaminen loppumaan vaan että nuorella on ympärillään tukea ja sisällään luottamusta itseensä, jotta hän pystyy pitämään ”teflonpinnan” kiusaamista vastaan, eikä se vahingoita identiteettiä edes väliaikaisesti. Kiusaamisesta aiheutuu korkeintaan lieviä väliaikaisia seurauksia, mutta ei pysyviä identiteetin muutoksia tai haitallisia seurauksia elämäkululle, kuten monella muulla vaihtoehtoisella polulla.

Tällaisen tyyppin tarinat saivat analyysin aikana minut kuvaamaan tarinoita seuraavin sanoin: voimaantuminen, tukeutuminen muihin, päättäväisyys pärjätä elämässä, oman onnensa seppä sekä onnellinen loppu. Tyypillistä on näissä tarinoissa aikuisten näkeminen turvallisina ja luotettavina, heidät päästetään mukaan tarinoissa toimijoina ja auttajina. Toisaalta nuori saattaa voimaantua päästessään mukaan uuteen yhteisöön kuten tukioppilaisiin. Tarinoiden lopussa kerrotaan asioiden olevan hyvin ja että kiusaaminen ei ole aiheuttanut liian vaikeita seurauksia vaan ne on saatu käsiteltyä. Yleisvireeltään tarinat ovat positiivisia, ja vaikka ne eivät välttämättä sisällä selvää käännekohtaa, jossa kiusaaminen loppuisi, eivät seuraukset kuitenkaan ole negatiivisia. Näillä nuorilla on henkisiä voimavaroja, jotka auttavat jaksamaan ja pärjäämään ja loppu onkin onnellinen.

Tämänkaltaisia tarinoita löytyy aineistosta vähän, vaikka piirteitä onkin useammissa tarinoissa. Nostan tämän kuitenkin omaksi polukseksi, sillä se eroaa niin paljon muista. On hyvä kysymys, miksi se on niin harvinainen kulku kiusattujen tarinoissa? Onko kiusattujen itsetunto jo ennen kiusaamista alhaisempi kuin muilla keskimäärin? Toisaalta voidaan olettaa pitkäkestoisen kiusaamisen nakertavan itseluottamusta ja samalla suojaerrokset kiusaamista vastaan katoavat, ja siksi tämä itseluottamukseen nojaava selviytymispolku on harvinainen. Usein pitkäaikaiseen kiusaamiseen liittyy tarinoiden perusteella myös sosiaalisen tuen eroosio ja kiusaamisen levittäminen.

14-vuotias Taru (kaikki nimet ovat muutettuja) kertoo kiusaamisensa alkaneen alusteen viimeisillä luokilla, aluksi se oli nimittelyä, myöhemmin hienovaraisempaa syrjintää. Tarina alkaa melko samalla tavalla kuin monet muut, negatiivisemmin päättyneet kiusattujen tarinat.

”Kuudennella kiusaaminen myös muuttui ”hillitympään” suuntaan, alkoi selän takana puhuminen, ”en istu ton viereen”-meininki ja vastauksille nauraminen. Otin tavakseni olla kuin en huomaisikaan.”

Seitsemännellä luokalla mukaan tuli uusikin kiusaaja, ja Taru kertoi terveydenhoitajalle kiusaamisesta. Tässä näkyy ero muihin samalla tavalla alkaneisiin kirjoituksiin: Taru pyytää apua ja saa sitä, lisäksi hänen kohdallaan kiusaaminen ei leviä koko kouluyhteisöön ja häntä ei syrjäytetä siitä ulos.

”Kerroin kiusaamisesta terkkarille (sitäkin ennen eräs opettaja oli yrittänyt puuttua asiaan), ja opettajat alkoivat ottaa kiusaajia puhutteluun hoitaa asiaa. Sen jälkeen räikeä kiusaaminen loppui; minulle ei enää naljailtu tunneilla, mutta selän takana kuiskiminen ei loppunut. Kiusaamista hoidettiin melko kauan, sitten tilannetta alettiin tarkkailla. Se ei ole vielääkään loppunut kokonaan, tiedän että paskan puhuminen jatkuu ja että puolet luokasta ei tule koskaan hyväksymään minua joukkoonsa.”

Taru kertoo positiivisesti, että hänellä on ystäviä ja hän uskaltaa myös olla oma itsensä koulussa. Hän näkee kiusaajat lopulta jopa sääliävinä. Hänen itsetuntonsa on hyvä, se ja voimavarat välittyvät lukijoillekin:

”En ole muutenkaan tuntenut seiskasta lähtien oloani mitenkään turvattomaksi koulussa. Olen väleissä muun koulun kanssa, minulla on kavereita monelta luokalta. On itse asiassa melko huvittavaa seurata kuinka pelkureita kiusaajat ovat ollessaan yksin ja kuinka kaikki hölmistyvät kun sanon vastaan. Heidän mielipiteensä eivät ole estäneet minua sekoilemasta ja hikkeilemästä tunnilla, tai nauramasta kavereiden kanssa heidän edessäni – Ne ei myöskään koskaan ole saanut tuntemaan itteeni niitä huonommaksi. Itsetuntoni saattoi kärsiä hieman kuukin aikana, mutta seiskalla se kohosi..”

Toisin kuin moni kiusattu, Taru luottaa opettajiin ja viihtyy koulussa. Jatkossa hän aikoo pärjätä hyvin koulussa ja päästä haluamaansa jatkokoulutukseen.

”Pidän koulusta, vaikka tiedänkin että kiusaajani ovat siellä. Olen iloinen siitä että opettajat yrittivät lopettaa kiusaamisen ja tiedän, että he yrittäisivät auttaa uudelleen, jos kertoisin sen jatkuneen. Koulumme henkilökunta on hyvin kiusaamisvastainen ja luokanohjaajani on arvovaltainen henkilö koulussa, jota oppilaat rakastavat (esim. siinä määrin että viime vuoden ysit kruunasivat hänet läksijäispäivänään kuninkaaksi :D). En kuitenkaan tiedä, aionko kertoa asiasta enää. Kiusaaminen ei haittaa minua, olen "tottunut" siihen, ja tiedän, että todellisuudessa kiusaajani taitavat pelätä minua, sitä että en taivu heidän edessäni, sitä että olen monissa asioissa kymmenen kertaa parempi kuin he itse. Minusta ei tunnu, että koko maailma olisi minua vastaan, tai edes koko koulu.”

Tarina päättyy pohdintaan kiusaamisen seurauksista, mutta Tarulla ne ovat positiivisia: hän uskaltaa kokeilla uutta, hän luottaa enemmän opettajiin ja auttaa ystäviään. Hänellä on ollut suojaavina tekijöinä hyvä itsetunto, luottamus henkilökuntaan ja ystävien tuki. Hän ei koe tullessa eristetyksi kouluyhteisöstä, sillä hän on saanut useilta sen jäseniltä tukea.

5.4.2 Yksinjätetyt: ”– – ei vaan mitenkään voinut käsittää mikä vika minussa oli.”

Kiusattujen tarinoissa kerrotaan paljon yksinjäätämisen kokemuksista. Kiusattu työnnetään syrjään kouluyhteisössä, ja tähän osallistuvat useimmat oppilaat ja joskus myös opettajat, jolloin toivoa avunsaamisesta ei kiusatulle juuri jää. Kiusaajille ei näissä tarinoissa kirjoiteta ymmärrystä tai anteeksiantoa, joillekin kertojille jälkeen jää kiusaamisesta katkeruuden ja vihan tunteita koulua ja kiusaajia kohtaan. Näissä tarinoissa puhutaan huonosta itsetunnosta, lyhyt- ja pitkäaikaisista negatiivista seurauksista ja vaikeudesta selviytyä kiusaamisesta. Selviytymiskeinot vaihtelevat omaan maailmaan vetäytymisestä selvään käännekohtaan, jossa fyysinen väkivalta lopettaa kiusaamisen kertaheitolla.

Nykytilannetta kuvaillaan kiusaamiskokemuksista käsin, sillä selviytymispolku ei ole vielä päättynyt vaan monet seuraukset ovat läsnä nykyhetkessä rajoittaen elämää. Toki moni kertojista mainitsee olevansa perheellisiä, mutta he eivät kerro tarinaansa voimaantumisen tai ”vaikeuksien kautta voittoon” perspektiivistä. He eivät kerro saaneensa apua, mikä erottaa tämän joistain muista selviytymispolkujen tyypeistä.

27-vuotiaan Petterin (nimi muutettu) sosiaaliset vaikeudet alkoivat jo tarhaikäisenä, ja hän joutui koulukiusatuksi ensimmäiseltä luokalta lähtien, vaikka oli iloisena odottanut koulun alkamista. Kiusaaminen jatkui jatkuvana lähes koko kouluajan ja viimeinen niitti oli toisen asteen koulutuksen aikainen kämppekaveri, joka sai kiusaamisellaan aikaan toiveikkaan käännekohdan muuttumisen jyrkäksi alamäeksi, joka kesti vuosia.

”– – muistan hyvin ensimmäisen koulupäiväni. Monet lapset itkivät koulun käytävillä pelkoon suuren tuntemattoman edessä ja muuttuivat yhä surkeammiksi vanhempien lähdettyä ja jätettyä heidät yksin. Minä taas olin intoa täynnä. Olin lähdössä suureen seikkailuun ja saisin uusia ystäviä! Olin tavannut tulevan opettajani jo aiemmin ja olin hieman ihastunut häneen. Vanha keinu päiväkodin pihalla jäisi tyhjäksi eikä minun tarvitsisi enää istua siinä katsellen sivusta muiden leikkejä. Mutta into ja unelma muuttuivat pian pahoinvoinniksi ja painajaiseksi. Aina ruokatunneilla pari muuta oppilasta nimitteli minua ja kiusasi sen minkä kerkesi.”

Hän oli itse aktiivinen hakemaan apua useamman kerran kiusaamisvuosien aikana, mutta valitettavasti kukaan aikuinen ei ottanut tilannetta vakavasti, vaan opettajat jopa

myöhemmin loivat tilanteita, joista kiusaaminen sai entisestään puhtia. Selviytymiskeinoiksi jäi vetäytyminen omaan maailmaan ja yläasteella alkanut tempauksien tekeminen, jotta muut hyväksyisivät hänet.

”Olin täysin aseeton tämän uuden tilanteen edessä enkä kyennyt puolustautumaan. Yritin kertoa asiasta kotona, mutta minuun ei suhtauduttu vakavasti. – – vanhempani sanoivat vain, että suuremmissa kouluissa minua kiusattaisiin taatusti enemmän ja saisin olla onnellinen jos pääsin niinkin vähällä kun nyt pääsin. Kiusaaminen paheni pahenemistaan ja itkin usein kotona surkeaa tilannettani äidilleni, joka antoi minulle varsin hyvän neuvon kiusaamisen varalle: Älä välitä heistä. Älä välitä heistä! Miten voit olla välittämättä poikajoukosta joka sotkee reppusi kuraan tai hyökkää kimppuusi tönimään ja nimittelemään sinua sekä heittelemään tavaroitasi? Yllättäen myös tytöt kiusasivat minua varsin raa’asti. Muutama heistä oli varsinaisia tähtioppilaita eikä ”kantelujani” heistä haluttu uskoa. Kotona taas kuulin saman neuvon sadatta kertaa: Älä välitä niistä, myöhemmin ymmärrät että se on parhaaksesi. En kyennyt enää hakemaan muuta apua joten kestin vain hammasta puren. Elin omassa maailmassani ja piirtelin kotona ja lueskelin kirjoja. Pystyin kestäämään koulupäivän kunhan pääsin mielikuvitusmaailmaani iltaisin.”

Perhe muutti usein, mutta kaikissa kouluissa Petteri sai yhden tai useamman ystävän, kiusaamiseen se ei silti auttanut. Viimeinen kiusaaja samassa asunnossa sai ongelmat tiivistymään, Petteri jätti koulun kesken eikä sen jälkeen pystynyt käymään kouluja, addiktoitui päihteisiin ja seksiin, masentui ja käyttäytyi itsetuhoisesti. Hänen tarinansa käännekohta oli yllättävä:

”Oltuani ikävuodet kuudestatoista yhdeksäntoista enimmäkseen kännissä ja hankkimattani minkäänlaista koulutusta minulle sattui outo käänne: Heräsin kummat vaatteet päälläni kasarmilta.”

Armeija osoittautui erikoiseksi selviytymiskeinoksi, hän pärjäsi siellä ja pääsi sosiaalisista peloistaan ja päihdeongelmistaan eroon. Hän aloitti uuden elämän ja kehitti itselleen uuden identiteetin, mutta sisäiset ongelmat pysyvät edelleen.

”Olen kehittänyt itselleni uuden identiteetin eivätkä nykyisin tapaamani ihmiset voi kytkeä minua menneisyyteeni. – – Ajoittain viihdynkin elämässäni. Mutta minulla on edelleen lasku maksettavana. Vaikka saan hoitoa riippuvuuksiini, joita ovat edelleen alkoholi ja seksi, en ole kyennyt selviämään niistä täysin. Koen edelleen olevani huonompi kuin muut ja painajaisissani minut eristetään, tuomitaan ja niin edelleen. – – En pysty käsittämään, että miksi ihmiset kiusaavat toisiaan tai että miksi juuri

minua piti kiusata. En millään tahtoisi enää kaivella vanhoja haavoja auki, mutta en ole saanut edelleenkään mitään koulutusta suoritettua sitten peruskoulun ja luulen sen olevan osaltaan näiden tapahtumien syytä. – – Ihmiskuvani on varsin pessimistinen ja näen sosiopaatteja kaikkialla. Pahinta on se, että pakenen edelleen todellisuutta ja heikkoa itsetuntoani mielikuvitusmaailmaan, joka on nyt alkoholi ja maksullinen seksi tai porno. Vaikka alankin toipumaan riippuvuuksistani olen korviani myöten veloissa juoduista euroista.”

Näiden tarinoiden elementtinä toimivat mahdollinen aktiivinen avunhakeminen, joka ei kuitenkaan johda avunsaamiseen; yksinjäämisen eetos, jossa ystäviä tai perhettä ei nosteta merkityksellisiksi selviytymisen kannalta, ja vakavat seuraukset, joiden syytä kuitenkin ei ole välttämättä käsitelty nykyisten lähimmäisten kanssa. Aikuisten rooli tarinoiden lasten ja nuorten elämässä on vähäinen ja puuttuminen tilanteeseen riittämätöntä. Tarinoiden alkutilanne saattaa olla toiveikas, innokas koululainen menossa kouluun, mutta pian juoni esittää romahduksen, joka johtaa emotionaaliseen yksinjäämiseen. Tarinan loppu ei ole onnellinen, sillä kiusaamisen seuraukset ovat olleet vakavia ja aiheuttavat elämässä edelleen ongelmia.

5.4.3 Pelastetut- ”Olen ikuisesti kiitollinen tälle opettajalle”

Pelastetut on kertomus nuorista, joita on kiusattu pitkään ja se on aiheuttanut seurauksia ja mahdollisesti vahingollisiakin selviytymiskeinoja kuten viiltelyä. Heidän tarinoissaan käännekohta on toisten puuttuminen peliin niin tehokkaasti että kiusaaminen lakkaa tai vähentyy. Näissä tarinoissa näkyy selkeä tienristeys ja kertojat valitsevat sosiaalisen avun polun esimerkiksi kääntymällä tukioppilaan, vanhempien tai koulun henkilökunnan puoleen. Tämän valinnan jälkeen tilanne helpottaa ja loppu on onnellinen.

Tyypin voisi nimetä myös avunhakijoiden selviytymiseksi, mutta valitettavasti kaikki apua pyytäneet eivät tarinoissa suinkaan saaneet apua tai ”pelastuneet” kiusaajilta. Tämän polun ydin on valinta turvautua sosiaaliseen apuun ja lisäksi se strategia onnistuu. Muissa tyypeissä kerrotaan, mitä tapahtuu kun se ei onnistukaan ja avunhakija ei pääsekään avunsaajaksi. Toisaalta näiden tarinoiden päähenkilöillä on useimmiten kirjoituksissa omaakin toimijuutta, vaikka otsikko ei sitä täysin kuvaakaan. Ensinnäkin he toimivat ongelman ratkaisun eteen pyytämällä apua ja muutenkin moni käyttää useita

eri keinoja selviytymiseen. Tässä kuitenkin on tulkittu avunhakemisen olleen keskeisin käännekohta tarinan muuttumisessa kiusaamistragediasta selviytymiskertomukseksi.

18-vuotiaasta Mirvaa (nimi muutettu) kiusattiin lähes koko peruskoulun ajan, mutta yläasteella kiusaaminen paheni entisestään:

”Kiusaaminen minun kohdallani ajoittui peruskouluun, kokonaisuudessaan olin kiusattu kahdeksan vuotta. Ala-asteella minua nimiteltiin ja minua hännättiin –. Kiusaamisen syynä ilmeisesti oli ylipainoni. ”

Jo itsessään traumaattisen tapahtuman leviäminen ystävän kautta koulun tietoon aiheutti yläasteella graavia haukkumista:

”Minua nimiteltiin huoraksi, joka ruinaa munaa, minusta kirjoitettiin nettiin keskustelupalstoille –.”

Tämä vaikutti Mirvaan syvästi ja mukaan tulivat itsemurha-ajatukset ja viiltely kuten monilla muillakin kertojilla.

”Minulla oli niin paha olo, että itsemurha-ajatukset pyörivät päässäni ja viiltelin itseäni. Eikä se kyllä helpottanut.”

Ensimmäinen yritys saada apua opettajalta ei onnistunut, mutta monesta muusta kertojasta poiketen hän ei luovuttanut vaan otti yhteyden tukioppilaaseen ja tämän avulla kiusaamisvyyhti saatiin purettua:

”Hän välitti viestiä eteenpäin tukioppilastoiminnasta vastaavalle opettajalle, joka sanoi asiasta koulumme vararehtorille. Hän otti pojat välittömästi puhutteluunsa ja sanoi, että jos tämä ei lopu tähän, lähtee isommat pyörät pyörimään. Ja kiusaaminen loppui kuin seinään. – Olen ikuisesti kiitollinen tälle opettajalle.”

Mirva kertoo onnellisen lopun tarinalleen, sillä:

”Vaikka lapsuuteni oli vaikea, suhtaudun positiivisesti tulevaisuuteen ja huomiseen. En jää murehtimaan tai voivottelemaan omaa kohtaloani, vaan otan kaiken vastaan, mitä elämä suo. Rakastan musiikkia, laulamista, esiintymistä, minulla on poikaystävä, koti, paljon hyviä ystäviä, ylioppilaskirjoitukset ja selkeä suunta lukion jälkeen tiedossa. Minulla on siis kaikki hyvin :)”

Toisaalta 25-vuotias Lotta (nimi muutettu) joutui kiusatuksi ala-asteella ja muihin verrattuna se kesti lyhyemmän ajan, päälle puoli vuotta. Hän lopulta kertoi äidille, kun ei itse osannut puolustautua, ja äiti otti kouluun yhteyttä, ja kiusaaminen lieveni. Sen jälkeen hän mainitsee tulleen kiusatuksi 19-vuotiaana seuraavan kerran. Vaikka itse ongelma ratkesi, kertomus antaa olettaa kiusaamisen aiheuttaneen monenlaisia seurauksia:

”Olen monta kertaa miettinyt, miten elämäni olisi mennyt jos minua ei olisi kiusattu. Lapsuuden tapahtumat ovat vaikuttaneet minuun erilaisin tavoin. Naisiin en luota täysin, tiedän millaisia naiset on toisilleen. Kiinnostus kouluun lopahti, yläaste ja lukio eivät menneet hyvin vaikka minua ei enää kiusattukaan. Silti pyristelin lukionkin läpi, koska en ole helposti periksi antavaa tyyppiä. Noin 14-vuotiaana aloin pikku hiljaa masentua, ja noin 20-vuotiaana koin ”pohjat” jolloin sairastin keskivaikean masennuksen johon minulla oli lääkkeit. Masennus on herkkien ihmisten sairaus. Lukiossa sain myös paniikkikohtauksia koulussa, enkä tiennyt ollenkaan mistä on kysymys. Inho koulua kohtaan oli valtava.”

Kiusaamisen ei tarvitse olla vuosien mittaista jättääkseen syviäkin jälkiä. Tässäkin tapauksessa reagoitiin kiusaamiseen, mutta kenties ”jälkihoidolla” olisi voitu paikata joitain haavoittuneessa iässä olevan tytön haavoja? Lotta kertoo kuitenkin selvinneensä perheen ja ystävien avulla, lisäksi opinnot ovat auttaneet häntä ymmärtämään kiusaajia ja itseään.

”Se, mikä minut on pelastanut vaipumasta entistä syvemmmälle on hyvä ja rakastava perhe. Perheeseen olen aina voinut turvata ja he ovat vakuuttaneet minulle, että olen hyvä tyttö. Ja myös ystävät, joita olen saanut vuosien mittaan, heistä olen muutamista saanut aitoja ystäviä. Yksi selviytymiskeinoni on myös ollut harrastukset, pääosin urheilulliset sellaiset, jotka veivät pois pahoja ajatuksia ja antaneet onnistumisen kokemuksia.”

5.4.4 Pärjääjät ja karkaajat – ”Päätin, että mun ei tarvitsisi olla luusereiden suosiossa”

Osalle kiusatuista kertominen tai muunlainen avunhakeminen eivät näyttäydä vaihtoehtoina (risteyksinä), oli tilanne millainen hyvänsä, vaan he arvioivat kiusaamisen pahenevan, jos kertovat aikuisille. Sen sijaan he turvautuvat omiin resursseihinsa pärjätäkseen. Niitä voivat olla kiusaajien lahjominen tai heille mieliksi oleminen, sopeutuminen tilanteeseen tai vaan koulun loppumisen odottaminen. Osa pääsee

kiusaamista karkuun löytämällä uusia ystäviä tai harrastuksia, joissa saa olla oma itsensä ja tämä tukee selviytymistä, itsetuntoa ja kiusaamisen kanssa pärjäämistä. Aiemmasta yksinjäätettyjen polusta nämä tarinat eroavat eniten sosiaalisten suhteiden ollessa usein merkityksellisiä ”karkaamisen” avustamisessa sekä loppu on usein onnellisempi. Ominaista on lisäksi sisäinen tarve pärjätä elämässä kiusaajia paremmin.

29-vuotias Katja (nimi muutettu) kertoo vuosien henkisestä kiusaamisesta, hän koitti eri keinoja tilanteen helpottamiseksi:

”Jossain vaiheessa, ehkä 8. luokalla opin, että ystävällisyyttä voi ostaa.— — Muutenkin kavereiden hyväksyntää tavoitellen pyrin olemaan mahdollisimman samanlainen kuin muut, luokan kovikset. Minulla oli pilottitakki ja maiharit, vaikka mieluummin olisin pukeutunut ihan toisella tavalla.”

Katjalle avunhakeminen ei ollut missään vaiheessa vaihtoehto:

”Omaan kiusaamiseeni ei puututtu aikuisten toimesta. Syy oli yksinkertainen: en tehnyt siitä koskaan isompaa numeroa, ja kielsin ehdottomasti kaikki ehdotukset yhteydenotoista ja selvittelyistä. Olin silloin, ja olen edelleenkin melko varma siitä että tilanteeni ei olisi ainakaan parantunut.”

Kiusaaminen ei varsinaisesti loppunut, kylläkin lukiossa oli jo melkein näivettynyt, mutta Katjan selviytymiselle tärkeintä vaikuttaa olleen sosiaalinen tuki, etenkin uusi ystävä, jonka avulla hän pääsi näkemään, millaista elämä on ei-kiusattuna:

”Yhdeksännen luokan aikana olin myös saanut uuden hyvän ystävän naapuripaikkakunnalta, ja hänestä tuli elämäni erittäin merkittävä henkilö pitkäksi aikaa. Sikälikin tärkeä, että hänen kauttaan tapasin jo teini-ikäisenä nykyisen mieheni. Sosiaalinen elämäni siirtyi paljolti naapuripaikkakunnalle, ja siellä minulla aukeni kokonaan uusi, aivan ennenkokematon maailma. Olin yhtäkkiä kiinnostavaa seuraa, sain kuulla olevani kaunis, sain huomiota myös pojilta. Vastaavaa en ollut kotipaikkakunnalla pahemmin päässyt kokemaan”

Katja arvioi selviytymistään nykyhetkestä käsin ristiriitaisesti. Kiusaaminen tavallaan vahvasti vaikka hän korostaakin, ettei näe kiusaamista positiivisesti. Hän myös pohtii, kuka olisi, jos ei olisi joutunut painimaan kiusaamisen kanssa. Sillä oli vaikutuksia identiteetille ja seurauksia luonteelle.

”Tavallaan kiusaaminen teki minusta vahvemman ihmisen, ehkä en osaisi ilman sitä ottaa elämän pieniä murheita vastaan samalla tavalla kuin nyt osaan. En näe kokemuksiani millään tavalla hyvänä tai positiivisena, mutta ilman muuta on selvää, että ilman niitä olisin tänä päivänä erilainen persoona kuin olen. Sen verran vahvasti nuo kokemukset muutaman herkän murrosiän vuoden aikana vaikuttivat.”

5.4.5 Voimaantujat – ”Kiusaamisen seurauksena olen kasvanut vahemmaksi”

Aina tarinoissa ei ole selkeää käännekohtaa eli kiusaamisen loppumista, vaan kiusaaminen ikään kuin hiipuu pois, useimmiten kouluasteen vaihtuessa. Tällöin selviytymispolun käännekohta saattaakin olla kiusaamisenjälkeisessä elämässä. Kutsun tätä voimaantumiseksi, jolloin aiemmat kokemukset saatetaan nähdä voimistavina, ja kiusaamisen nähdään tuoneen positiivisiäkin muutoksia luonteeseen tai elämään. Kyse on kiusaamisen läpikäynnistä joko itsenäisesti tai terapiassa; sen oivaltamisessa, että tietyt tapahtumat elämässä tai muutokset itsessä voivat olla kiusaamisen seurausta. Tuloksena voi olla onnellinen loppu kiusatulle. Yksinjätettyihin verrattuna tämä selviytymispolku loppuu useimmiten positiivisessa sävyssä ja onnellisemmin.

Voimaantujien kokemukset voivat olla todella koskettavia ja ovat voineet jättää vakavat jäljet kuten aiemmin käsitellyillä yksinjätetyillä, mutta he onnistuvat käsittelemään tilanteen jossain vaiheessa polkua ja sen avulla pystyvät ratkomaan ainakin osan kiusaamisen jättämistä seurauksista. Voimaantumisen nähdään usein kertovat vapautumisesta, tässä tapauksessa vapaudutaan kiusaamistarinoiden seurauksista ja sen aiheuttamasta emotionaalisesta rasituksesta. Tämä näkyy voimaantumistarinoissa selkeinä käännekohtina, jotka useimmiten tapahtuvat vasta aikuisiällä.

Katan (16-v, nimi muutettu) tarina on hyvä esimerkki voimaantumispolusta. Häntä kiusattiin brutaalisti koulun alusta alkaen.

”Kiusaaminen alkoi heti ensimmäisellä luokalla, se oli henkistä ja fyysistä. Pahinta olivat välitunnit jouduin olemaan aina kaikki välitunnit yksin, muistan hyvin hetken välitunnilta jolloin olisin halunnut mukaan, vastaus oli ”emmä tiiä pitää kysyä ”Essiltä.” Koulu ei puuttunut kiusaamiseen mitenkään, kun siitä opettajalle sanoin, hän vain totesi minulle, ”jos et kestä vaihda koulua.” Onnekseni vanhempani olivat tukenani.”

Sairastuminen pahensi kiusaamista, ja Kata oli niin masentunut, että harkitsi toisella luokalla itsemurhaa.

”Olin niin maassa ,että harkitsin itsemurhaa 8-vuotiaana. – – Luokassani oli 28 oppilasta ja vain 8 tyttöä eikä heistä kukaan ollut kaverini tuskin edes puhui minulle.”

Uusi opettaja koetti puuttua kiusaamiseen mutta epäonnistui. Yläasteelle siirtyminen ei helpottanut lainkaan kiusaamista, vaan se jatkui niin rajuna, että tällä kertaa Kata yritti itsemurhaa.

”Kun siirryin yläasteelle luokallani oli vain yksi tuttu, ajattelin sen olevan hyvä ratkaisu kiusaamisen kannalta, mutta toisin kävi. Kiusaaminen alkoi heti kun koulutkin, ensin se oli tönimistä ja myöhemmin selkäänpuukottamista. Kiusaamiseen kyllä puututtiin mutta syy oli aina minun, pahimmalle tuntui että luokanvalvoja lähti mukaan kiusaamiseen. 8-luokalla olin niin väsynyt kiusaamiseen, että yritin itsemurhaa, olin pitkään sairaalassa masennuksen takia ja syön mielialalääkkeitä vieläkin, tosin olen nyt paljon paremmassa kunnossa, kiitos peruskoulun loppumisen. 9-luokan kevät oli yhtä helvettiä, sain kuulla itsestäni asioita, joita en itsekään tiennyt, olen lesbo, huora ja marttyyri, eikä tyylini kelvannut ns. kavereilleni.”

Kiusaaminen ei lakannut itsestään vaan päättyi yläasteen loppumiseen.

”Nyt kun kiusaaminen on loppunut kiitos peruskoulun loppumisen voin paljon paremmin, olen iloisempi, määrätietoisempi, sosiaalisempi äidin sanoin ” se entinen tyttö” Voin kiittää vanhempia ja siskoani saamastani tuesta kiusaamisen aikana, he opettivat minulle ettei minun tarvitse olla mitään muuta kuin mitä olen. Kiusaamisen seurauksena olen kasvanut vahvemmaksi, nyt kestäen kritiikkiäkin ja kestäen kyllä, jos joku tulee sanomaan ilkeästi.”

Kun arkipäivässä ei tarvinnut enää kestää kiusaamista, palautui Kata ”entiselleen”, hän löysi itsestään itseluottamusta kestää, jos joku jatkossa yrittää pahoittaa mieltä.

6 LOPPUJA

6.1 Pohdinta

Kiusaaminen paitsi aiheuttaa yksilöille epäinhimillisiä seurauksia, yhteiskunnalle aiheutuu kuluja jokaisesta nuoresta, joka on kouluaikaisen kohtelun seurauksena syrjäytynyt työelämästä, sairastunut mieleltään tai joutunut päihderiippuvaiseksi. Laki koettaa taata turvallisen koulunkäynnin, mutta silti kiusaaminen on sukupolvia yhdistävä kokemus, josta vielä kymmenien vuosien päästä haluttiin kirjoittaa minulle. Suomessa on otettu aktiivisia askeleita kiusaamisen torjunnassa viime vuosina lähes valtakunnallisen kiusaamisenvastaisen KiVa-koulu ohjelman avulla.

Tutkielman teon aikana kävi selväksi, että kiusaamistutkimuksen kenttä on vielä hieman yksipuolinen. Kirjallisuuskatsauksen perusteella tieto painottuu kvantitatiiviseen ja psykologian alan tutkimukseen, vaikka kansainvälistä tutkimusta löytyykin paljon. Myös erilaisia interventiomenetelmiä on kehitetty ja tutkittu paljon, mutta niiden tulokset ovat ristiriitaisia ja siksi tässä työssä esittelin vain suomalaisen kiusaamisenvastaisen KiVa-ohjelman tutkimustuloksia. Suomessa tutkittiin ensimmäisten joukossa oppilaiden eri rooleja kiusaamisessa, lisäksi on tutkittu kiusaamista ilmiönä, ja Kouluterveyskyselyistä on saatu ajankohtainen tieto kiusaamisen määristä. Pitkittäistutkimuksia on edelleen vähän myös kansainvälisesti seurauksista ja selviytymisestä, samoin sosiaalisemman otteen omaaville tutkimuksille voisi olla tarvetta, kuten myös tutkimukselle koulun kokonaisvaltaisen ilmapiirin ja luottamuksen vaikutukselle kiusaamisen määriin. Narratiivista tutkimusta aiheesta on melko vähän, ehkä sen huonon yleistettävyyden takia, mutta se voisi paljastaa uudenlaista kiusaamista ja yllättävää dynamiikkaa, jota ei saada selville numeroista tai pilkotusta datasta vaan tarinoiden kokonaisuuksista. Kirjallisuuskatsauksessa käyn läpi tutkimuksia kiusaamisesta, ilmiön sosiaalisesta luonteesta, seurauksista ja selviytymiskeinoista. Esittelen lisäksi koulun sosiaalityötä ja sen työtehtäviä luodakseni realistisen kuvan sosiaalityön mahdollisuuksista kouluissa.

Aineistoni koostui 41:stä kirjoituspyyntöön vastanneen kiusatun tarinoista. Analysoin sitä aluksi aineistolähtöisesti keskittyen ensimmäisessä analyysivaiheessa aineiston tiivistämiseen ja erittelyyn teemoittelemalla kiusaamisen osa-alueita sekä

selviytymiskeinoja. Toisessa vaiheessa luin tarinoita kokonaisuuksina ja etsin erottuvia selviytymispolkuja.

Analyysini valottaa kiusaamista ilmiönä, kuvailee erilaisia selviytymisstrategioita ja lopuksi keskittyy avaamaan uusia reittejä selviytymisen tutkimukseen tyypittelemällä selviytymispolkuja. Selviytymiskeinot jakautuivat teorialähtöisesti ongelmakeskeisiin ja tunnekeskeisiin, tunnekeskeiset jaoin itse vielä kehitykselle haitallisiin ja hyödyllisiin selviytymiskeinoihin. Tulokseni vahvistavat myös aiempien tutkimusten löytöjä. Useimmat kertojat olivat kokeilleet useita eri selviytymiskeinoja ja vain harvoin ne olivat menestyksekkäitä, mikä ehkä erottaa pitkäaikaisesti kiusatut heistä, joiden kiusaaminen lakkaa nopeasti. Osa kerrotuista selviytymiskeinoista on jopa haitallisia ja saattavat aiheuttaa negatiivisia seurauksia. Keskityin etenkin kiusaamisesta kertomiseen selviytymisstrategiana, mutta ennakko-oletukseni vastaisesti kertominen aikuiselle ei auttanut kiusattua kovin usein.

Uskon, että kertominen on tehokas keino ratkaista kiusaaminen, jos aikuiset osaavat toimia tilanteessa joustavasti, lapsen toiveita kunnioittaen ja arvioida parhaan tavan puuttua kiusaamiseen tai vähintään tukea emotionaalisesti. Valitettavan usein tarinoiden opettajat katsovat ohi selkeitä kiusaamistilanteita, eivätkä puutu niihin edes avunpyynnön jälkeen. Lapselle tai nuorelle on tuhoisaa kertoa mutta huomata, ettei opettaja usko tai välitä. Ongelma ei ole itse kertomisessa strategiana vaan siinä, miten siihen reagoidaan tai pikemminkin ei reagoida. Syytä lienee myös yläkoulujen rakenteessa, jossa luottamussuhteen muodostaminen opettajien kanssa on tehty äärettömän vaikeaksi. Yläkoulussa teini murrosiän kynnyksellä joutuu kohtamaan valtavasti muutoksia kouluelämässään verrattuna alakoulun pysyvyyteen. Opettajienkin on vaikea kiinnittää huomiota kaikkien luokkiensa kaikkiin oppilaisiin, puhumattakaan että voisivat tuntea oppilaansa niin hyvin, että huomaisivat kun jokin on hätänä. Kertomisen pitäisi aina johtaa toimenpiteisiin, ja sivusta seuraavat luokkatoverit pitäisi saada ilmoittamaan kiusaamistapauksista, sillä kiusattujen mielestä riskit kertomisesta vaikuttavat olevan liian suuria hyötyihin verrattuna.

Luokittelin tarinoissa esiintulevat seuraukset lyhyt- ja pitkäaikaisiin. Kouluaikaisista seurauksista useimmiten mainittiin yksinäisyys, itsetunto-ongelmat ja itsetuhoisuus. Viiltely esimerkiksi oli tavallista tarinoiden kiusatuilla. Pitkäkestoiset seuraukset

muodostavat kaksi ryhmää, ympäristöön kohdistuvat ongelmat (esimerkiksi vaikeudet puhua vastakkaiselle sukupuolelle), sekä psykologiset ongelmat (kuten unihäiriöt). Erilaiset paniikkihäiriöt, vaikeudet kohdata vastakkaisen sukupuolen edustajia tai olla sosiaalisissa tilanteissa vaikuttavat olevan erittäin tavallisia seurauksia, vaikka tämän aineiston tulokset eivät olekaan yleistettävissä. Toisaalta jotkut eivät koe kärsivänsä lainkaan kiusaamisesta jälkikäteen ja osa mainitsee positiivisia seurauksia kiusaamisesta kuten luonteen vahvistuminen.

Mielenkiintoisina tuloksina tutkielman analyysissä mielestäni näyttäytyivät kiusaamisen vaikutukset sukupuolisuudelle ja seksuaalisuudelle. Hyvin moni kirjoittajista kertoi vaikeuksista kohdata vastakkaisen sukupuolen edustajia, etenkin jos kiusaajat olivat myös olleet vastakkaista sukupuolta. Lisäksi muutama kertoi seksuaali-identiteettinsä kehityksen jääneen jälkeen, koska nimittely oli ollut niin julmaa kehittyvälle nuorelle eikä ihme. Moni kertoi jo ala-asteikäisenä alkaneesta nimittelystä huoraksi ja muita rankasti seksuaalisuuteen osuvia nimittelykeinoja mainittiin. Tämä olisi jatkotutkimusaiheena myös mielenkiintoinen, sillä useat mainitsevat, että toivovat paritai ystävyys-suhteita toisen sukupuolen kanssa, mutta ne ovat epätodennäköisiä omien lähestymis- ja itsetunto-ongelmien takia.

Moni kiusatuista mainitsi vertaisten ohella tullessa opettajan kiusaamaksi, ja tämä saattoi jopa olla syy vertaisille aloittaa kiusaaminen. Monia yhdistää kokemus, ettei koulussa ollut ketään luotettavaa aikuista, jolle kertoa tilanteesta tai edes etsiä apua tunnepuoleen. Opettajien asemaan tämä tutkielma ei kuitenkaan keskittynyt, mutta aihe ansaitsee ehdottomasti oman tutkimuksensa, sillä opettajan ollessa kiusaaja tapauksiin liittyvä valta-asetelma on kiistaton ja sen aiheuttamat seuraukset kenties hyvin vakavat esimerkiksi oppilaan halulle jatkaa opintoja. Lisäksi opettajat kertomuksissa olivat usein tehottomia ja suorastaan esteenä kiusaamisen loppumiselle, koska eivät suostuneet kuuntelemaan tai näkemään kiusaamista luokassaan. Tämä saattaa johtua opettajien suuresta kuormituksesta ja puutteellisesta koulutuksesta sosiaalisten tilanteiden näkemiseen ja kiusaamisongelmien ratkaisuun. On helpompi olla näkemättä kiusaamista, jos siihen ei ole voimavaroja tai tahtoa reagoida. Opettajien koulutuksessa olisi vielä sosiaalisen puolen osalta parantamisen varaa (myös jatkokoulutusaiheena!).

Esittelen erilaisia selviytymispolkuja, joista osa johtaa onnellisiin loppuihin ja osa vähemmän onnellisiin. Tulkintani mukaan hyvä itsetunto ja sosiaalinen tuki kiusaamisen aikana vaikuttavat positiivisesti siihen, miten kiusattu selviää. Kouluuyhteisöstä syrjäyttäminen, epäonnistuneet kiusaamisen ratkaisuyritykset, vahingoittavat selviytymiskeinot ja aikuisten näkymättömyys ovat yhteydessä onnettomampaan lopputulokseen.

Käyttämäni selviytymispolkuerittelyä en ole tavannut muualla, joten sen tuottamat erilaiset selviytymistyytit luovat uudenlaista näkökulmaa kiusatun voimavarojen ja sosiaalisen tuen merkitykseen selviytymiselle. Narratiivisen analyysin avulla tyyppittelin erilaisia selviytymisen polkuja, jotta tarinoiden erot tulisivat paremmin esiin. Taipumattomien selviytymispolku kertoo kiusatuista, joita on suojannut esimerkiksi hyvä itsetunto tai läheisten tuki, jotka eivät ole kärsineet kiusaamisen lyhyt- tai pitkäaikaisista negatiivisista seurauksista vaan päinvastoin jopa positiivisista muutoksista. Nämä selviytymistarinat ovat aineistossa harvinaisia, ja todennäköisesti myös yleistettävästi harvinaisempia, sillä hyvällä itsetunnolla ja toimivilla selviytymismekanismeilla varustettu lapsi harvemmin joutuu kiusatuksi kovin pitkäaikaisesti, ja toisaalta hänellä on keinot selvitä siitä emotionaalisen tasolla. Tämä tyyppi on tietynlainen ideaalityyppi, jossa kiusattu selviää omin keinoin ja uskoo itseensä niin paljon, että kiusaaminen ei muuta sitä, ja kiusaamisen seuraukset ovat korkeintaan positiivisia eikä pysyviä negatiivisia kuten muissa selviytymispoluissa. Taipumattomien polku lienee harvinaisen, koska usein hyväkin itsetunto romahtaa kiusaamisen aikana ja suurin osa kertojista mainitseekin seurauksena huonon itsetunnon. Interventio-ohjelmien tulisi keskittyä parantamaan lasten itsetuntoa ja uskoa tulevaan, sekä kehittää sosiaalisia vuorovaikutustaitoja koko kouluuyhteisössä ja keskittyä luomaan kiusatulle toimivia selviytymiskeinoja ongelmanratkaisuun ja emotionaaliseen selviytymiseen.

Yksinjätettyjen polku on tarina kiusatuista, joiden polulla ei ole tullut vastaan ”laupiaita samarialaisia” vaan he ovat tulleet torjutuksi oppilaiden, kenties myös opettajien ja muiden aikuisten taholta, heidän kiusaamiskokemuksensa on yhteisössä sivuutettu ja heidät on jätetty yksin selviytymään. Kiusatuille nuorilla ja lapsilla ei ole päässyt kehittymään vahvoja keinoja selviytyä vaan ne ovat olleet tehottomia ja seuraukset ovat olleet vahingollisia nuoren kehittymiselle. Näille selviytymispoluille ei piirry selvää

loppua, sillä kiusaamisenjälkeiset seuraukset näkyvät vielä negatiivisesti elämäkulussa. Tarinoissa ei ole positiivista sävyä ja usein kokemusta ei ole pystytty aikuisenakaan jakamaan läheisten tai ammattilaisten kanssa.

Pelastettujen selviytymispolku on ainoa, jossa jonkun muun toiminta auttaa kiusaamisen loppumisessa tai estää negatiivisten seurausten syntymisen. Vaikka useat kertoivat kiusaamisesta jollekin, selviytymisstrategiana se ei tarinoissa ollut kovin onnistunut. Mutta ne harvat, jotka saivat hakemaansa apua muodostavat pelastettujen selviytymispolun. Näissä kiusaamisesta kertominen johti toimenpiteisiin ja tilanteen helpottamiseen ja emotionaaliseen apuun.

Pärjääjien ja karkaaajien selviytymispoluilla sosiaalisella tuella on iso merkitys, mutta kiusaamisesta ei silti haluta kertoa aikuisille. Osa kiusatuista on päättänyt pärjätä omin avuin ja on vakuuttuneita, ettei avunpyytäminen ole kannattavaa. He käyttivät erilaisia omia voimavarojaan sopeutuakseen tilanteeseen tai muuttaakseen sitä. Aineistossa on esimerkkejä ulkonäön muuttamisesta, kiusaajien lahjomisesta, alistumisesta, ajatusten saamisesta muualle ja niin edelleen. Osa heistä pääsee niin sanotusti kiusaamista karkuun löytämällä uusia ystäviä tai kokonaan uusia elämämpiirejä koulun ulkopuolelta.

Voimaantujien selviytymispolussa on onnellinen loppu, mutta usein se saavutetaan vasta terapian tai muunlaisen omiin kokemuksiin syventymisen kautta. Vain harvassa tarinassa on käännekohta, jossa kiusaaminen lakkaa syystä tai toisesta. Monesti kiusaaminen lakkaa vasta koulun päätyttyä tai vaihduttua, jos silloinkaan. Voimaantujat ovat käyneet läpi selviytymispolun, jossa he ovat kokeneet vakaviakin kiusaamisen seurauksia, mutta jossain vaiheessa ovat saaneet voimaa vapautua kiusatuksi joutumisen taakasta ja työskentelevät päästäkseen seurauksistakin eroon. Yksinjääneistä heitä erottaa sosiaalinen tuki, onnellisempi loppu ja tavallaan he ovat matkanneet polkuaan pidemmälle. Voidaan jopa nähdä, että he ovat samalla polulla, mutta jonkin risteyksen (käännekohdan) jälkeen he ovat edenneet nopeammin.

Aineiston erityisyyden takia tulokset eivät ole yksiselitteisesti yleistettävissä, mutta esimerkiksi selviytymisen tyylejä ja selviytymispolkuja voisi mielestäni hyödyntää käytännön työssä. Selvää lienee, että kiusatun sosiaalisen tuen ympäristöllä on suuri merkitys seurauksien vakavuuteen ja selviytymiseen jatkossa, joten vakavasti ja pitkään

kiusattujen kanssa olisi aina hyvä käydä läpi koko kiusaamistarina, luoda hänen kanssaan luottamuksellinen suhde ja rakentaa yhdessä uutta sosiaalisen tuen verkostoa, jos sellaista ei ole aiemmin ollut. Kenenkään nuoren ei tulisi kokea yksinjätetyn selviytymispolkua, jossa avunpyynnöt hukkuvat tuuleen.

Kiusaamisen loppumisen jälkeenkin tulisi tehdä seurantaa ja tukea emotionaalista selviytymistä ja vähentää seurauksia tätä kautta. Kiusatun sosiaalisen tuen, sosiaalisten taitojen ja selviytymiskeinojen ja kiusaamisen seurausten kartoittamisella voitaisiin perustella, millaista apua kuhunkin kiusaamistilanteeseen tarvitaan itse kiusaamisselvittelyn lisäksi. Mielestäni tarinnallisten menetelmien käyttö koulussa voisi olla hyvin antoisaa paitsi luokkaympäristössä, myös auttajien apuvälineenä käsitellä lapsen tai nuoren tarinaa kiusaamisesta ja luoda yhdessä selviytymispolkua kiusaamisen aikana ja sen jälkeen. Perustelen tätä sillä, että moni aineistoni kirjoittajista kiitti mahdollisuudesta kertoa aiheesta, ehkä ensimmäistä kertaa elämässään.

Vain muutama kiusatuista oli kääntynyt tukihenkilöstön (kuraattori, psykologi tai terveydenhoitaja) puoleen, mihin tulisi kiinnittää huomiota. Vaikka koulukuraattori tutkimusten mukaan on harvoin yksin vastuussa koulun kiusaamisselvittelyistä, hän voisi olla se emotionaalinen tuki, joka kiusatulta lapselta usein puuttuu. Usein kiusaamisen loppumisenkaan ei poista kaikkia sen seurauksia. Hän voi antaa neuvoja ja ohjata kohti rakentavia selviytymiskeinoja. Kiusaamisen kannalta olisi toivottavaa saada lisäresursseja sosiaalityöhön kouluissa, jotta ilmapiiriä, kohtaamisia ja opettajien luotettavuutta ja osaamista sosiaalisen vuorovaikutuksen saralla voitaisiin kohentaa. Kuraattorin roolin tulisi olla opettajia tukeva, jotta useampi opettaja uskaltaisi puuttua kiusaamiseen sen alkuaikasta lähtien.

Narratiiviset menetelmät sopisivat mielestäni myös koulun sosiaalityön käytäntöön, sillä niiden avulla voitaisiin selvittää, mitä seurauksia kiusaamisella on ollut ja miten lasta voidaan tukea kiusaamisen aikana ja sen jälkeen, jotta pysyvät haitalliset seuraukset saataisiin minimoitua. Suomessa harvinainen yhteisösosiaalityö voisi löytää paikkansa kouluista, missä voisi korostaa hyvinvoinnin, yhteisöllisyyden ja koulussa viihtymisen teemoja, jolloin samalla kiusaaminen saattaisi vähentyä.

Osa tarinoista tukee väitettä, että kiusaajat eivät olekaan aina kaltoinkohdeltuja lapsia vaan kiusaamisen taustalla on vallanosoitus tai suorastaan esiintyminen estradilla, kuten eräs kiusattu toteaa. Tämä havainto tukee sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä kiusaamisilmiössä. Väitän, että avain kiusaamisen vähentymiselle on muiden oppilaiden roolien muuttaminen kiusatun puolustajiksi ja informanteiksi, jotka kertovat koulutoverinsa kiusatuksi joutumisesta aikuiselle. Myös kiusaamisen tuomitseminen, koulun ilmapiiri ja aikuisten ja oppilaiden välinen luottamus ovat avaintekijöitä kiusaamisen estämisessä.

Yllättävän moni aineistossani kertoi kiusaajan olevan opettaja tai että opettaja sivuutti kiusaamisen täysin tai jopa vahvasti sitä saamalla oppilaan naurun alaiseksi oppitunneilla. Tämä opettajien rooli kiusaajana ansaitsi aivan oman tutkimuksensa. Aioin aluksi itse keskittyä erillisenä tutkimuskysymyksenä vielä aikuisten kuvauksiin tarinoissa, mutta aika ja sivumäärät eivät antaneet sille enää tilaa, vaikka mielestäni se olisi erinomaisen kiinnostava tutkimusaihe.

Kirjoituksista tuli ensimmäisellä lukukerralla myös mieleen, kuinka kiusaamisen merkityksellisyys usein valkenee vasta paljon myöhemmin, mahdollisesti vasta terapiassa käytyään. Nuorena ei ehkä ymmärrä, kuinka tärkeää olisi hakea apua itse, vaan odottaa avun tulevan itsestään tai on jo luopunut toivosta. Kiusaaminen on monimutkaisempi ilmiö kuin aiemmin on uskottu, siihen liittyy sosiaalista roolijakoa ja vallankäyttöä. Kiusaajat eivät läheskään aina aloita kiusaamista jonkin ulkoisen tai sisäisen eron takia, vaan pikemminkin kiusaajat poimivat haluamansa ominaisuuden ja tekevät siitä vallankäytön välineen ja leimaavat sillä kiusatun.

6.2 Oma selviytymispolku

Oma gradunteko-tarinanikaan ei sujunut ilman kompastuskiviä matkalla. Jälkikäteen toivon, että olisin tehnyt kirjoituspyynnön (ks. liitteet) enemmän tarinankertomiseen kannustavaksi, eli jättänyt apukysymykset pois ja antanut tilaa kirjoittaa vapaammin teemasta. Tein kirjoituspyynnön ennen kuin tiesin, mitä narratiivisuudella tarkoitan. Muistan jännittäneeni, tulevatko teksteissä ilmi toivomani teemat: selviytyminen ja

kiusaamisen vaikutukset elämään. Ehkä olisi pitänyt alun perin ottaa aineistolähtöisempi näkökulma ja lähteä siitä liikenteeseen tai vaihtoehtoisesti jättää kirjoittajalle vapaammat kädet tarjoamalla vain muutamia selviytymiseen liittyviä apukysymyksiä. Nyt moni kirjoitti vastaten kysymyksiin enemmän kuin kirjoittaen vapaasti oman tarinansa. Muutama myös kirjoitti jonkun muun kuin itsensä kokemuksista, nämä jouduin rajaamaan pois, koska tarinoita toisen kokemuksista olisi käsiteltävä eri tavoin kuin muuta aineistoa.

Ensikertaa lukiessani kertomuksia minuun iski jopa pettymyksen tunteita, samoin hämmennyksen tunteita, koska niin moni tuntui kirjoittavan sen asian vierestä ja ympärillä, mitä halusin tutkia. Selviytyminen ja sen keinot puuttuivat monesta muuten osuvasta kertomuksesta. Lisäksi tunsin syyllisyyttä näistä pettymyksen tunteista, sillä koin, että oma kirjoituspyyntöni oli vähintäänkin osasyllinen ohjatessaan kirjoittajia väärään suuntaan. Lopulta kuitenkin pääsin syvemmälle aineistoon ja näin asioita, jotka eivät ensilukemalla auenneet.

Epävarmuus kuuluu omaan kirjoitusseikkailuuni aina. Kesken matkan tulin tienhaaraan, josta haikailin taaksepäin. Mietin, onko aiheeni sittenkään hyvä, saanko tuotettua mitään mielenkiintoista luettavaa kiusatuille ja toisaalta myös tiedeyhteisölle. Onneksi aiheen vaihtaminen oli jo myöhäistä enkä halunnut antaa periksi. Tässä risteyksessä tuli siis valinta, miten jatkan tekstien tulkintaan. Koin analyysivaiheen kaikista vaikeimmaksi ja tähän liittyivät pisimmät ”mietintätautot”, edelleenkin hieman pelkään, etten onnistunut narratiivisessa analyysissä aivan niin hyvin kuin halusin. Vaikka halusin käyttää narratiivisia menetelmiä alusta alkaen, en arvannut, kuinka hajanaista ja ristiriitaista tietoa narratiivisista menetelmistä ja lähestymistavasta on.

Olen pohtinut, olisiko haastattelemisen ollut hyvä vaihtoehto aineiston keräämiselle. Ennen tutkielman tekoa ongelmana pitämäni haastateltavien hankkiminen ja työläs litterointi olisivat ehkä sujuneet kirjoitusten keräämistä nopeammin. Niiden aikana olisin myös voinut ohjailla tarinoita tutkimuskysymysten suuntaan ja täsmentää teemoja. Aineiston kirjoituksissa moni kehotti kysymään lisää, jos asiat jäivät epäselviksi, mutta koin, ettei tämä olisi ollut valitsemani tutkimusmenetelmän mukaista, ja sähköpostitse haastattelu jopa epäeettistä. Lisäksi ongelmana oli, että useimmat narratiivisuutta käsittelevät tutkimuksen ja metodologiset oppaat käsittelevät puhutun

narratiivin käsittelyä ja analysoimista. Saamani tarinat tuntuivat olevan kaukana toisistaan sekä tyylillisesti, pituudeltaan, rakenteeltaan ja nykytilanteesta kertomisen suhteen. Tämä toisaalta lisäsi aineiston rikkautta ja toi tunnun, että kaikki tarinat eivät ole samasta muotista valettuja.

Mielenkiintoista oli myös prosessissa, että omat kokemukset tuntuivat jossain vaiheessa hyvin mitättömiltä ja aloin kyseenalaistaa identiteettiäni kiusattuna ja pohtimaan ylä- ja ala-asteaikaisia kokemuksiani siitä valosta, että ne olivatkin harmittomia muiden tarkoittaessa vain pilailla ja testata. Toisten kokemusten valossa oma kiusaaminen alkoi tuntua paljon vähemmän graavilta. Kuitenkin yksi tarina, joka muistutti omaani, sai minut kohtaamaan tosiasian, että ainakin omasta mielestäni olin ollut kiusattu ja syrjitty monta vuotta. Vaikka muut tarkoittivatkin kenties välillä vain pilailla, tärkeintä on oma kokemus.

Ennen tutkielma tekoa pelkäsin, että kiusaamiskertomusten kohtaaminen olisi liian rankkaa ja psyykkisesti raskasta. Tutkielmanteon aikainen tunnekuormitus vaihteli analyysikeinojen mukana. Koodatessani kiinnitin niin paljon huomiota yksittäisiin kategorioihin ja niihin luokitteluun, että en nähnyt kokonaisuutta ja pystyin pitämään analyttisen otteen, tietynlaisen välimatkan kertojiini. Mutta lukiessani tarinoita kokonaisuuksina etsiessäni selviytymispolkuja, tunsin valtavaa empatiaa rankimpien kiusattujen kohdalla ja mietin, mitä heille nyt kuuluu. Narratiivisen otteen vahvuus onkin juuri sen todentunnussa, eli kun tarinoita ei rikota, on vaikea olla uppoutumatta tarinaan, mukanaeläminen ja empatia tulevat kuin itsestään tutkijan avuksi.

Valitsin analyysimetodiksi narratiiviset menetelmät jo ennen kuin edes kunnolla tiesin, mitä aion tutkia. Tämä ratkaisu on kantanut hyvin läpi koko tutkielman, sillä narratiivisuus liittyy näkemykseeni tiedon rakentumisesta ja luonteesta, aineistoni koostui tarinoista ja analysoin sitä narratiivisin keinoin. Vaikka jossain vaiheessa lukiessani narratiivisuudesta tuskastuinkin sen hahmottomuuteen ja epämääräisyyteen, tuntui se koko matkan ajalta oikealta tavalta lähestyä kiusaamisilmiötä ja selviytymistapoja. Narratiiviset menetelmät sisältävät monia eri keinoja lähestyä aineistoa ja hyödynsin lopuksi sekä kategorisoivaa että holistista lähestymistapaa.

Aineistoa oli tarpeeksi ja sen monipuolisuudesta johtuen en pystynyt tässä tutkielmassa loppujen lopuksi tarkastelemaan aikuisten rooleja tarinoissa, vaikka se oli yksi alkuperäisistä tutkimuskysymyksistä. Se jää jonkin verran harmittamaan, mutta rikkaan aineiston analysoiminen oli pakko rajata johonkin.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti: Laadullinen tutkimus. 3.uud. painos. Tampere: Vastapaino, 1999.
- Björkqvist, Kaj & Lagerspetz, Kirsti & Kaukiainen, Ari: Do Girls Manipulate and Boys Fight? *Aggressive Behavior* 18 (1992): 2, 117–127.
- Bollmer, Julie M; Harris, Monica J and Milich Richard: Reactions to bullying and peer victimization: Narratives, physiological arousal, and personality. *Journal of Research in Personality* 40 (2006): 803-828.
- Bosacki, Sandra L; Marini, Zopito A and Dane, Andrew V: Voices from the classroom: pictorial and narrative representations of children's bullying experiences. *Journal of Moral Education* 35 (2006): 2, 231-245.
- Carlisle, Nicholas and Rofes, Eric: School Bullying: Do Adult Survivors Perceive Long-Term Effects? *Traumatology* 13 (2007): 1, 16-26.
- Cassidy, Wanda; Jackson, Margaret and Brown, Karen N: Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? *School Psychology International* 30 (2009): 4, 383-402.
- Causey, David L and Dubov, David F: Development of a Self-Report Coping Measure for Elementary School Children. *Journal of Clinical Child Psychology* 21 (1992): 1, 47–59.
- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1999.
- Flashpohler, Paul & Elfstrom, Jennifer & Vanderzee, Karin & Birchmeier, Zachary & Sink, Holli: Stand by me: The Effects of Peer and Teacher Support in Mitigating the Impact of Bullying on Quality of Life. *Psychology in the Schools* 46 (2009): 7, 636-649.
- Garandeanu, C. F.; Little, T.; Kärnä, A.; Poskiparta, E. & Salmivalli, C.: Dealing with bullies at school: Which approach for which situations? In M. Sainio & C. F. Garandeanu (Chairs), KiVa Anti-Bullying Program: Practical Viewpoints on Implementation and Effectiveness, and an Innovative Perspective From Social Network Analysis. 2011 August. Paper presented at the Biennial Meeting of the European Society for Developmental Psychology, Bergen, Norway.
- Granham, Joy and Carroll, Annemaree: Dynamics within the Bully/Victim Paradigm: a qualitative analysis. *Educational Psychology in Practice* 19 (2003): 2, 113–132.
- Hamarus, Päivi: Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006. Elektroninen julkaisu:
<<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13307/9513926966.pdf;jsessionid=C4D79C576381F03CBF3C87D6FBA5EEB2?sequence=1>>
- Hamarus, Päivi ja Kaikkonen, Pauli: Miten koulukiusaaminen syntyy ja kehittyy? Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. *Kasvatus* 38 (2007): 3, 228-239.
- Hawker, David J and Boulton, Michael J: Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. *J Child Psychol Psychiatry* 41 (2000): 4, 441–455.
- Heikkinen, Hannu L. T: Tarinan mahti: narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Helsinki: Edistykseellinen tiedeliitto, 2000 : 4 , 7. artikkeli. Elektroninen julkaisu:
<<http://elektra.helsinki.fi/se/t/0782-0674/25/4/tarinanm.pdf>>

Heikkinen, Hannu L. T. 2001: Narratiivinen kertomus - todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Heikkinen, L.T Hannu: Whatever is narrative research. Teoksessa Huttunen, Rauno; Heikkinen, L.T Hannu ja Syrjälä, Leena (toim.): Narrative Research. Voices of Teachers and Philosophers. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto, 2002, 13–28.

Heikkinen, Hannu L. T.: Narratiivinen tutkimus - todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. korj. ja täyd. p. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2007, 142–158.

Hilasvuori, Touko & Rantanen, Teemu: Yksilöllisyys ja auktoriteetti. Tutkimus yläasteen opettajien sosiaalisen toiminnan kulttuurisista esteistä. Vantaa : Helsingin yliopisto, Vantaan täydennyskoulutuslaitos, 2000.

Houbre, Barbara & Tarquinio, Cyril & Thuillier, Isabelle & Hergott, Emmanuelle: Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education* 21 (2006): 2, 183-208.

Hunter, Simon C. & Boyle, James M. E. & Warden, David: Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology* 74 (2004a): 3, 375-390.

Hunter, Simon C and Boyle James M.E: Appraisal and coping strategy use in victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology* 74 (2004b): 83-107.

Hunter, Simon C and Borg, Mark G: The Influence of Emotional Reaction on Help Seeking by Victims of School Bullying. *Educational Psychology* 26 (2006): 6, 813–826.

Hyvärinen, Matti: Kerronnallinen tutkimus. Julkaistu kotisivulla. Elektroninen lähde: <www.hyvarinen.info>: 2006. [Viitattu 30.11.2011.]

Hyvärinen, Matti: Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27 (2007): 3, 127–140.

Hyvärinen, Matti: Narrative form and narrative content. Teoksessa: Järventie, Irmeli & Lähde, Miia (toim.): *Methodological Challenges in Childhood and Family*. Tampere: Tampere University Press, 2008.

Hyvärinen, Matti: Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 41 (2004): 4, 297–309.

Hänninen Vilma: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere, Tampereen yliopisto, 1999. 8.p 2003.

Kalkkinen, Pia & Pyöriä Aino: Koulupsykologi ja -kuraattori. Teoksessa Rimpelä, Matti & Rigoff, Anne-Marie & Kuusela, Jorma & Peltonen, Heidi (toim.): *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa: perusraportti kyselystä 7.-9. vuosiluokkien kouluille*. Helsinki: Opetushallitus; Stakes, 2007, 83-89.

Kaltiala-Heino, Riittakerttu; Rimpelä, Matti; Rantanen, Päivi & Rimpelä, Arja: Bullying at school - an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of adolescence* 23 (2000): 6, 661-674.

Kanetsuna, Tomoyuki & Smith, Peter & Morita, Yohji: Coping With Bullying at School: Children's Recommended Strategies and Attitudes to School-Based Interventions in England and Japan. *Aggressive Behavior* 32 (2006): 6, 570-580.

Kim, Young Shin; Leventhal, Bennett L; Koh, Yun-Joo and Boyce, W Thomas: Bullying Increased Suicide Risk: Prospective Study of Korean Adolescents. *Archive of Suicide Research* 13 (2009): 1, 15-30.

Klomek, Anat Brunstein; Sourander, Andre; Niemelä, Solja; Kumpulainen, Kirsti; Piha, Jorma; Tamminen, Tuula; Almqvist, Fredrik and Gould, Madelyn S: Childhood Bullying Behaviors as a Risk for Suicide Attempts and Completed Suicides: A Population-Based Birth Cohort Study. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry* 48 (2009): 3, 254-261.

Kochenderfer-Ladd, Becky and Skinner Karey: Children's Coping Strategies: Moderators of the Effects of Peer Victimization. *Developmental Psychology* 38 (2002): 2, 267-278.

Konu Anne: Oppilaiden hyvinvointi koulussa. Tampere: acta electronica universitatis Tamperensis 202, 2002. Elektroninen julkaisu: < <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5445-6.pdf>>.

Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000-2007. Opetusministeriön julkaisuja 2008:7. Elektroninen julkaisu: <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2008/Koulukiusaaminen_peruskoulun_ylaluokilla_2000_2007.html>.

Kristensen, Sandie M and Smith Peter K: The use of coping strategies by Danish Children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology* 44 (2003): 479-488.

Kärnä, Antti; Voeten, Marinus; Little, Todd D; Poskiparta, Elina; Kaljonen, Anne and Salmivalli, Christina: A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4-6. *Child Development* 82 (2011a): 1, 311-330.

Kärnä, Antti; Voeten, Marinus; Little, Todd D.; Poskiparta, Elisa; Alanen, E. & Salmivalli, Christina.: Effectiveness of the KiVa anti-bullying program: Grades 1-3 and 7-9. 2011b: Manuscript submitted for publication.

Laitinen Merja ja Uusitalo Tuula: Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä*. Toim. Kaasila Raimo, Rajala Raimo, Nurmi Kari E: Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2008.

Lazarus, R.S and Folkman S.: *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer, 1984.

Lieblich Amia, Tuval-Mashiach Rivka, Zilber Tamar: *Narrative research-Reading, Analysis, and Interpretation*. Thousand Oaks: Sage, 1998.

Luopa, Pauliina & Pietikäinen, Minna & Jokela, Jukka: Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000-2007. Opetusministeriön julkaisuja 2008:7. Elektroninen julkaisu: <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2008/Koulukiusaaminen_peruskoulun_ylaluokilla_2000_2007.html>. [Viittauspäivä 1.10.2010.]

Luopa Pauliina, Lommi Anni, Kinnunen Topi, Jokela Jukka: Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-luvulla. *Kouluterveyskysely 2000-2009*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, raportti 20/2010. Elektroninen julkaisu: < <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/91431fe2-cfa6-4909-9363-75eda1839dc3> > .

Lämsä, Anna-Liisa (toim.): Mun on paha olla: näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 2009.

Mahady Wilton, Melissa & Craig, Wendy & Pepler, Debra: Emotional regulation and display in classroom victims of bullying: Characteristic expressions of affect, coping styles and relevant contextual factors. *Social Development* 9 (2000): 2, 226–245.

Miettinen, Sonja: Eron aika. Tyttären kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006.

Mishna, Faye: A Qualitative Study of Bullying from Multiple Perspectives. *Children & Schools* 26 (2004): 4, 234–247.

Nousiainen Kirsi: Lapsistaan erillään asuvat äidit- äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2004. Elektroninen julkaisu: <<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/nousiainen/lapsista.pdf>>.

Nurmi Pirkko: Opettaja kouluhyvinvoinnin edistäjänä-Toisen asteen opettajat dialogisuutensa ja autenttisuutensa edistäjänä.. Kuopio: Kuopion yliopisto, 2009. Elektroninen julkaisu: <<http://www.uku.fi/vaitokset/2009/isbn978-951-27-1229-8.pdf>>.

Oliver, Christine and Candappa Mano: Bullying and the politics of 'telling'. *Oxford Review* 33 (2007): 1, 71–86.

Olweus, Dan (englanninkielisestä teoksesta suomentanut Maija Mäkelä): Kiusaaminen koulussa. Helsinki: Otava, 1992.

Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmä: Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmän muistio. Helsinki : Sosiaali- ja terveysministeriö : jakaja: Yliopistopaino Kustannus, 2006. Elektroninen julkaisu: <<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2006/06/hl1153307365811/passthru.pdf>>. [Viitauspäivä 13.10.2010.]

Perälä, Anna: Käytäntötutkimuksen raportti: 7-luokkalaisten hyvinvointikysely. Julkaisematon 2010.

Perälä, Anna: Hyvinvointi ja sosiaalityö koulun kontekstissa. Julkaisematon 2011.

Pirttiniemi, Juhani: Koulukokemukset ja koulutusratkaisut. Peruskoulun vaikuttavuuden tarkastelu oppilasnäkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 168, 2000. Elektroninen julkaisu: <<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/3588/koulukok.pdf?sequence=2>>.

Puusniekka, Riikka: Kouluterveyskysely 2010. Esitelmä kouluterveyspäivillä 2010. Tiivistelmät ja posterit. Elektroninen julkaisu: <<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/5ac348a4-4ba9-4a55-93a0-1452cbe317d5>>. [Viitattu 22.8.2011.]

Raatikainen, Eija: Luottamus koulussa. Tutkimus yhdeksännen luokan oppilaiden luottamus- ja epäluottamuskertomuksista ja niiden merkityksestä oppilaiden kouluarjessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2011.

Remillard, Alison M and Lamb, Sharon: Adolescent Girls' Coping With Relational Aggression. *Sex Roles* 53 (2005): 3, 221-229.

Riessman Kohler, Catherine: Divorce talk. Women and men make sense of personal relationships. New Brunswick and London: Rutgers university press, 1990.

Riessman Kohler, Catherine: Narrative analysis. Newbury Park (Calif.): SAGE Publications, 1993.

Rigby, Ken: New perspectives on bullying. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2002.

Rigby, Ken: Addressing bullying in schools: Theoretical perspectives and their implications. *School Psychology International* 25 (2004): 3, 287–300.

Rimpelä, Matti ja Fröjd Sari: Koulukiusaaminen. Teoksessa Rimpelä, Matti; Fröjd, Sari ja Peltonen Heidi (toim.): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009. Sastamala: Opetushallitus, 2010. Koulutuksen seurantaraportit 2010:1, 191–202. Elektroninen julkaisu:
<http://www.oph.fi/download/124847_Hyvinvoinnin_ja_terveyden_edistaminen_perusopetuksessa_2009.pdf>.

Roland, Erling: Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research* 44 (2002): 1, 55-67.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere 2006: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Elektroninen julkaisu: <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 02.01.2012.]

Salmivalli, Christina: Kouluväkivallan uhrien toiminta kiusaamistilanteissa. *Kasvatus* 26 (1995), 4, 350–358.

Salmivalli, Christina; Lagerspetz, Kirsti; Björkqvist, Kaj and Kaukiainen, Ari: Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive Behaviour* 22 (1996): 1-15.

Salmivalli, Christina & Poskiparta, Elisa: Kiusaaminen. Teoksessa Rimpelä, Matti; Rigoff, Anne-Marie; Kuusela, Jorma & Peltonen, Heidi (toim.): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskoulussa. Opetushallituksen ja Stakesin julkaisuja. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2007. 122-132.

Sapouna, Maria: Bullying in Greek Primary and Secondary Schools. *School Psychology International* 29 (2008): 199-213.

Savolainen Annikki: Koulu työpaikkana- työolojen itsearviointi ja kehittämistarpeet oppilaiden ja henkilöstön näkökulmasta. Tampere: Tampereen yliopisto, 2001. Elektroninen julkaisu: <<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5148-1.pdf>>.

Schäfer, Mechthild & Korn, Stefan & Smith Peter & Hunter Simon & Mora-Merchán, Joaguín & Singer, Monika & van der Meulen, Kevin: Lonely in the crowd: Recollection of bullying. *British Journal of Developmental Psychology* 22 (2004): 3, 379–394.

Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko: ”Hirveesti tekijänsä näköistä”: koulukuraattorin työ peruskoulun yläluokilla. Tampere & Helsinki: Finn lectura, 2004.

Smith, Peter K; Talamelli Lorenzo; Cowie Helen; Naylor Paul and Chauhan Preeti: Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology* 74 (2004): 565–581.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö:

<http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/terveyspalvelut/kouluterveydenhuolto> [Viitattu 17.11.2011]

Squire, Corinne; Andrews, Molly ja Tamboukou, Maria: What is narrative research? Teoksessa Andrews, Molly; Squire, Corinne ja Tamboukou, Maria (eds.): *Doing Narrative Research*. Los Angeles: Sage, 2008, 1-21.

Squire, Corinne: Experience-centred and culturally-oriented approaches to narrative. Teoksessa Andrews, Molly; Squire, Corinne ja Tamboukou, Maria (eds.): *Doing Narrative Research*. Los Angeles: Sage, 2008, 41-63.

Tenenbaum, Laura S; Varjas, Kris; Meyers, Joel and Parris Leandra: Coping strategies and perceived effectiveness in fourth through eighth grade victims of bullying. *School Psychology International* 32 (2011): 3, 263-287.

Torrance, Deirdre A: Qualitative studies into bullying within special schools. *British Journal of Special Education* 27 (2000): 1, 16–21.

Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Elektroninen julkaisu: <<http://www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/>>. [Viitattu 3.1.2012.]

Vilkko Anni: *Omaelämäkertä kohtaamispaikkana- naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1997.

Von Marees, Nandoli and Petermann, Franz: Bullying in German Primary Schools: Gender Differences, Age Trends and Influence of Parents' Migration and Educational Backgrounds. *School Psychology International* 31 (2010): 178–198.

Yoneyama, Shoko and Rigby, Ken: Bully/victim students & classroom climate. *Youth Studies Australia* 25 (2006): 3, 34–41.

Liitteet

Kirjoituspyyntö

Hei!

Olen sosiaalityön opiskelija Helsingin yliopistossa. Olen tekemässä lopputyötäni eli pro gradu-tutkielmaani koulukiusaamisesta. Tutkielman ohjaaja on Maritta Törrönen. Tutkin koulukiusaamista kiusatun näkökulmasta. Toivonkin, että kirjoittaisit minulle tarinasi, jos sinua on kiusattu tai kiusataan edelleen. Voit kirjoittaa vapaasti kertomuksen muotoon, pituutta ei ole rajattu. Kaikki kirjoitukset käsitellään anonymisti ja luottamuksellisesti, ja niitä käytetään vain tutkimustarkoitukseen.

Toivoisin, että kerrot muutamia perustietoja: sukupuoli, ikä kirjoitushetkellä ja minkäkokoisella paikkakunnalla asut. Kiusaaminen on voinut ajoittua peruskoulun tai toisen asteen opintojen ajalle, ja toivoisin, että olisit kirjoitus hetkellä alle 26-vuotias, jotta kertomukset koskisivat nykyistä koulujärjestelmää.

Aiheena kirjoituksille on kiusattujen kertomuksia kiusatuksi joutumisesta, kiusattuna olemisesta ja siitä selviytymisestä. Jos tarinallasi ei ole vielä loppua, voit jättää lopun myös avoimeksi. Erityisen kiinnostunut olen siitä, miten kiusaaminen on vaikuttanut elämääsi, miten selviydyit tai yrität selvityä kiusaamisesta, oletko saanut apua aikuisilta tai koulutovereilta?

Apuna voit käyttää apukysymyksiä kuten: Tarinani kiusattuna? Miksi juuri minä? Minkälaisia tunteita kiusaaminen herättää? Millä tavalla sinua on kiusattu, ja ketkä ovat siihen osallistuneet? Miten minua on autettu? Mikä saa jaksamaan eteenpäin kiusaamisen aikana? Onko kiusaamisella ollut vaikutusta nykyiseen elämääsi?

Kertomukset voi palauttaa joko sähköpostitse: anna.perala@suomi24.fi tai kirjepostilla Anna Perälä/ Maritta Törrönen

PL 18

00014 Helsingin yliopisto